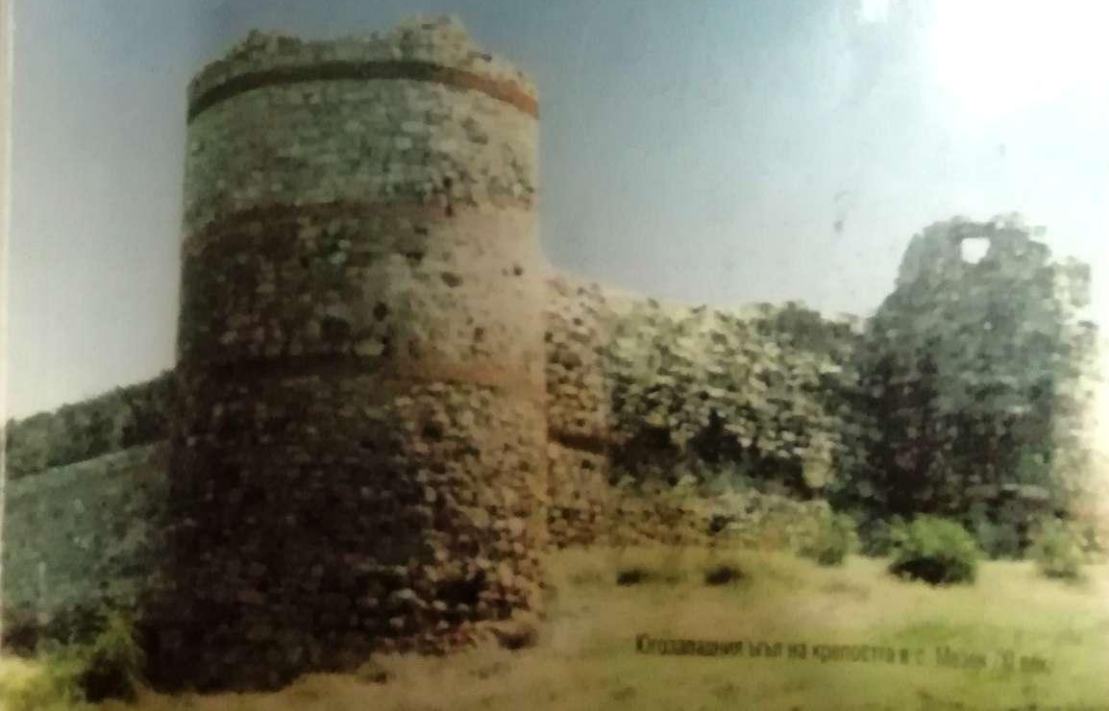

ДИМЧО АЛАДЖОВ

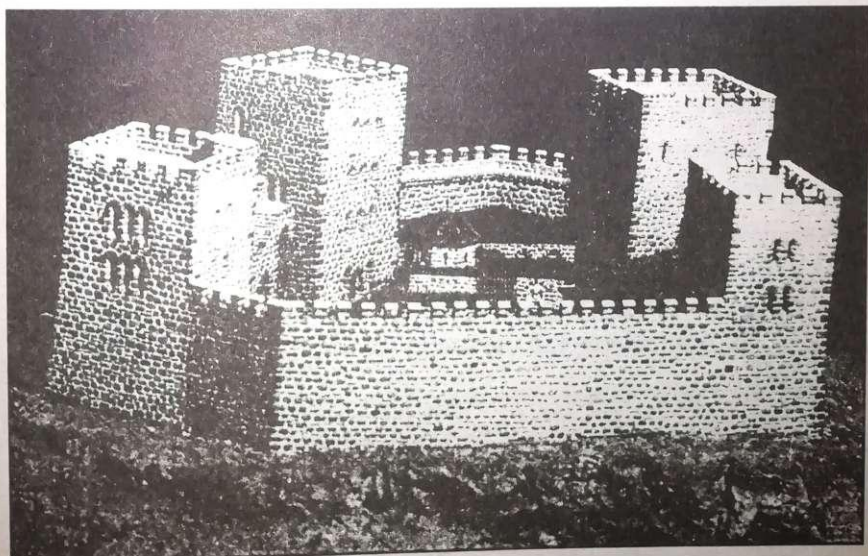
ПРОЧУТИ, ЗАБРАВЕНИ, НЕИЗВЕСТНИ
КРЕПОСТИ
ОТ ХАСКОВСКИЯ КРАЙ

Кръглата кула на крепостта в с. Мезир, Хасковска област

ДИМЧО АЛАДЖОВ

ПРОЧУТИ, ЗАБРАВЕНИ, НЕИЗВЕСТНИ
КРЕПОСТИ
ОТ ХАСКОВСКИЯ КРАЙ

На колегата и приятел Валентин Димитров с
благодарност за финансирането на тази книга!

"Клокотница 96"

Българска. Първо издание.

© Димчо Аладжов, автор

© Предпечатна подготовка: „Селект принт“ - Хасково

© Отпечатано в печатница „Мак-П“ - Хасково

Хасково - 2001 г.

Хасковският край - това са части от долините на реките Марица, Арда и Тунджа, със североизточните склонове на Източните Родопи и югоизточните разклонения на Сакар. Близостта до Константинопол и пресичането на територията му от важният военностратегически и търговски път на Балканския полуостров - от Белград през София, Пловдив и Одрин - винаги са създавали условия за икономически и културни контакти.

Източните Родопи са характерни със среднопланинския си хълмист релеф, изпъстрени с широки долини и долинни разширения. Между реките Арда и Марица се оформят ридът Гората, който се простира на изток от седловината Китката /735 м/, заедно със своите клонове: Чуката и Каяджик и Хасковската хълмиста област, западната част на която е заета от Драгойновските възвишения и рида Мечковец /860 м/, а източната - от ниските ридове Узунджовски, Хасковски, Хухлата, Градище и Гората, които достигат границата ни с Турция. Това е Източнородопския район на Хасковския край. На североизток от река Марица и източно от река Сазлийка е Сакарският район.

Хасковския край е населен още от праисторическия човек. В речните долини на север и на юг от река Марица се срещат т.нар. „Селищни могили“ и „Открити селища“, обитавани от VII до II хил. пр. Хр. Тук са запазени забележителни мегалитни тракийски паметници, между които и няколко култово - погребални комплекса от крепост, светилище и некропол.¹

В тракийските крепости, често има останки и от следващите епохи, или иначе казано - крепостите от новата ера, в повечето случаи лежат върху останките на крепости или селища от предходните епохи, защото винаги са използвани удобните за укрепяване /стратегически/ места. По-редки са крепостите построени на дадено място за първи път, например едва през средновековието.

Времето на построяването и използването на крепостите, от

кого са издигнати тези трайни отбранителни съоръжения? Това са главните въпроси, на които търсят отговор археологическите проучвания. А те налагат, при краткото изложение на данните за крепостите, с които обикновено разполагаме, да се отчита и посочва това, което е установено при разкопките, отнасящо се до всички епохи. По разбираеми причини, за нас най-важни са средновековните крепости и находки открити в тях - свързването им с живота и съдбата на българския народ през вековете.

През VI-VII век Балканският полуостров бил зает от славяните, а през VIII и IX век българските войски започват системното завладяване на Тракия. Домашни и чужди извори от ранното средновековие, сочат упорития стремеж на България за утвърждаване в Тракия, а на Византия - да затвърди своето господство в Тракия. За целта византийското население било докарвано от Мала Азия, а там преселвали значителни славянски маси. От страна на Византия, изкуствено заселване на Тракия е засвидетелствувано още от времето на имп. Маврикий /582-602 г./, чак до имп. Йоан Цимисхий /969-976 г./². От друга страна Сюлейманкьойския надпис, изсечен от хан Омуртаг /815 г./, дава сведения за масово изселване на местното население от Одринска Тракия и заменянето му от хан Крум /802-814 г./ със славяни, станало в началото на IX век.³ Този интерес към земите на юг от Балкана превръща Тракия в арена на чести сблъсъци, което се отразява и на крепостното строителство /ремонт, възстановяване и ново строителство на отбранителните съоръжения/ от българска страна - например големия граничен окоп Еркесия, от Бургас до устието на река Сазлийка при Симеоновград.

Археологическото проучване сочи, че на някои места през ранното средновековие, а в повечето случаи и през византийския период /XI-XII в./, са издигани нови крепости. Вероятно всички често са сменяли господарите си, но археологическите находки, в потвърждение на писмените извори, показват, че околното население

по времето на Първото българско царство вече е предимно славянобългарско.⁴ Според цитирания по-горе Сюлейманкьойски и Хамбарлийския надписи, редица крепости и селища, Агатоники /при дн. с. Оряхово, Харманлийско/, Левка, /Свиленградско/, Констанция /дн. Симеоновград/, Макри ливада, /дн. с. Узунджово, Хасковско/ и др. през лятото на 812 г. били превзети от хан Крум. Във военно-административно отношение, завладените земи на юг от Балкана били присъединени към България. Тези промени имат отражение и в топонимията на областта: епископските седалища Лютица, Буково и Великия, имат чисто славянски произход, а две /Драмица и Йоаница/, макар и гръцки, носят типичното славянско окончание -ица.⁵

И тук най-често крепостите се издигат на естествено защитени места. Често те имат пряка видимост помежду си и са разположени по ридовете на Източните Родопи и Сакара, обикновено край реките Марица, Арда и притоците им. Край тях са селищата, охранявани заедно с минаващите по речните долини пътища. Тук се съсредоточавал животът на местното население, а това определило по-късното обособяване на някои по-значителни центрове.

При разкопки крепостите предоставят находки от различни епохи в ограничено по размери място, в което за определени периоди са оставили следи всички слоеве на обществото.

В повечето случаи крепостите в Хасковския край са с малки размери - от един до седем-осем дка. Едно значително изключение е известната от средновековните автори крепост на град Констанция /над 50 дка/. Те служат за убежище на околното население във време на опасност, а в тях постоянно живее охраняващият ги гарнизон. Селищата са разположени непосредствено близо до крепостта, по склоновете на височината, долу в равнината, или на отсрещния бряг на реката. Всъщност, през византийския период и времето на Второто българско царство, тези крепости в повечето случаи, изпълняват ролята на познатите от Западна Европа замъци. Керамиката

и другите находки от крепостите и околните селища са еднакви, от едно и също време, което ги прави неделими.⁶

БЕЛЕЖКИ:

¹ Тракийски паметници. Мегалити в Тракия., т. 1, 1976; т. 2, 1982.

² **P. Charanis**, Armenians in the Byzantine Empire. - *Bizantinoslavica*, XXII, 2, 1961, p.196-240.

³ **V. Beschevliev**, Die Protobulgarischen Inschriften. Berlin, 1963, №41, p.190.

⁴ **Д. Аладжов**, Материална култура на Югоизточна България през IX-X в. - Славяните и средиземноморския свят VI - XI в., С., 1973, с. 153-159.

⁵ **В. Бешевлиев**, Първобългарски нагниси, С., 1979, с. 154 и 174-180; **V. Gjuselev**, Forschungen zur geschichte Thrakiens im Mittelalter. I., Beitrag zur Geschichte der Stadt Konstantia, - *Byzantynobulgarica*, III, 1969, p. 159; **В. Гюзелев**, Средновековната българска крепост Констанция. - ИНИМ, т. 3, 1981, с. 10 и цит. там литература.

⁶ **Д. Аладжов**, Крепости и селища в Югоизточна България по време на Първата Българска държава. - Архитектурата на Първата и Втората Българска държава. С., 1975, с. 123-124.

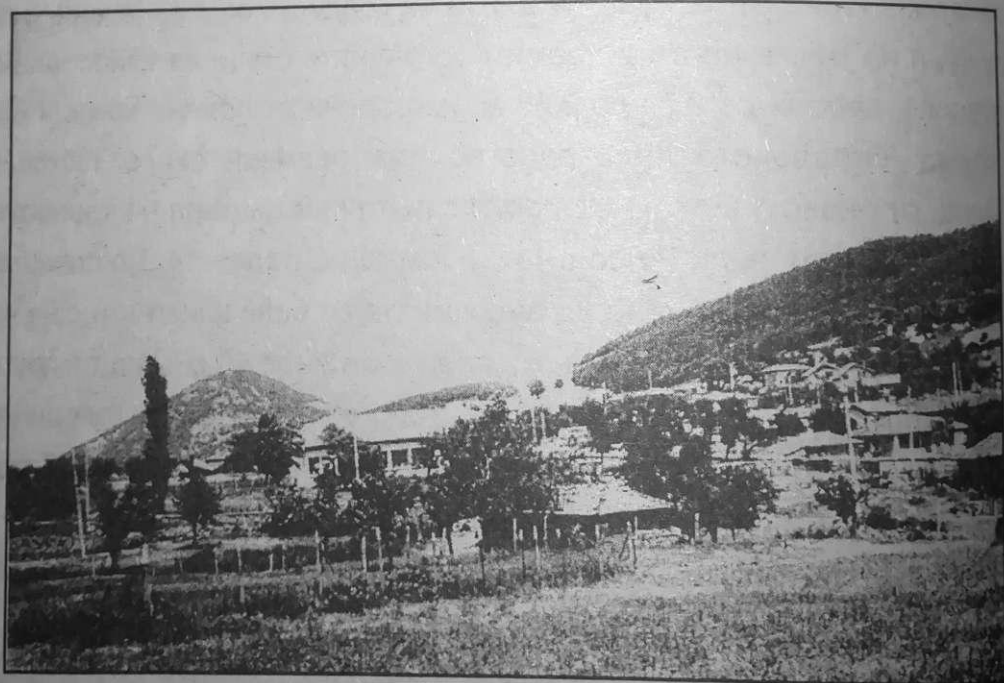
КРЕПОСТИ ПО РЕКА КЛОКОТНИЦА

Река Клокотница /Банска/ събира водите си в подножието на най-високия в Източните Родопи връх Мечковец /860 м/ над с. Минерални бани и с. Горно Брястово и след сливането и със Сусамска река се насочва на север към река Марица, в която се влива на 3 км западно от Димитровград. По протежението на реката /около 25 км/, от малкото Харголашко дере, което се влива в река Банска точно под хълма Св. Дух в с. Минерални бани, до устието, е открита верига от крепости, които лежат върху тракийски или римски останки.

1. *Крепостта Голямо градище, при село Горно Брястово* се намира на Източнородопския рид Градище, на около 1,5 км северозападно от селото. На върха на градището са запазени, разрушени на места почти до земята, оградните стени на елипсовидна крепост, дебели от 2,20 до 2,80 м, изградени от ломени камъни без спойка. Ограденото пространство има размери около 150x50 м /площ от около 5-6 дка/. От периферията към центъра на крепостта вървят още два зида, вероятно оформящи цитаделата. По северните най-достъпни склонове на височината са били издигнати още четири почти успоредни стени, отстоящи от 30 до 50 м една от друга, сега запазени на височина от 1 до 3 м. Те са градени от големи необработени камъни /някои дълги и широки над 1 до 1,5-2 м/. Следи от подобни допълнителни зидове според Д. Цончев е имало и по северозападните склонове на височината.¹ Керамиката по повърхността е от I хил. пр. Хр. /Обр. 1 до 5/.

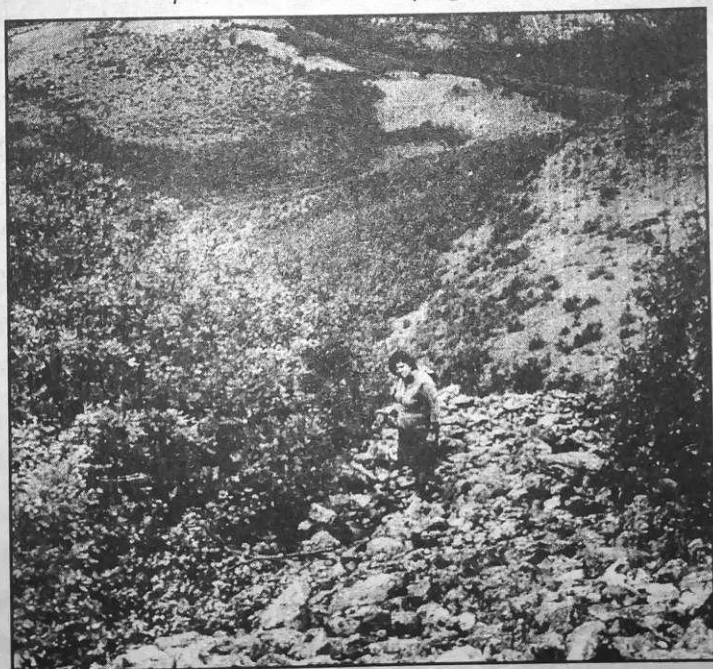
Обр. 1. Водосборната зона на р. Клокотница

Обр. 2. Село Горно Брястово. Поглед към Градището.

Обр. 3. На път за Градището.

Обр. 4. Тракийска крепост на Градището

Обр. 5. Крепостната стена на Градището. /по Д. Цончев/

Забележка: В района на с. Горно Брястово има останки от още една т.нар. „тракийска крепост“, градена без спойка. По повърхността има късноантична и средновековна керамика.

Известна е като Калето, на 2,5 км южно от селото. А на вр. Купена, западно от вр. Мечковец - останки от средновековна крепост, със стени градени от камъни, споени с бял хоросан, а по повърхността средновековна битова и трапезна керамика.²

2. Крепостта в с. Минерални бани се намира на хълма Св. Дух, до балнеосанаториум „Топлика“. /Обр. 6/.

Нейната сравнително добра запазеност дава задоволителна представа за устройството на малките крепости, каквито са били повечето от Източнородопските твърдини, разположени между Арда и Марица по на 4-5 км една от друга.

При археологически разкопки /1966-1970 г./ бяха разкрити стените на крепостта и многобройни помещения, разположени край тях, /Обр. 7/ заровени напълно в земята, а крепостните стени запа-

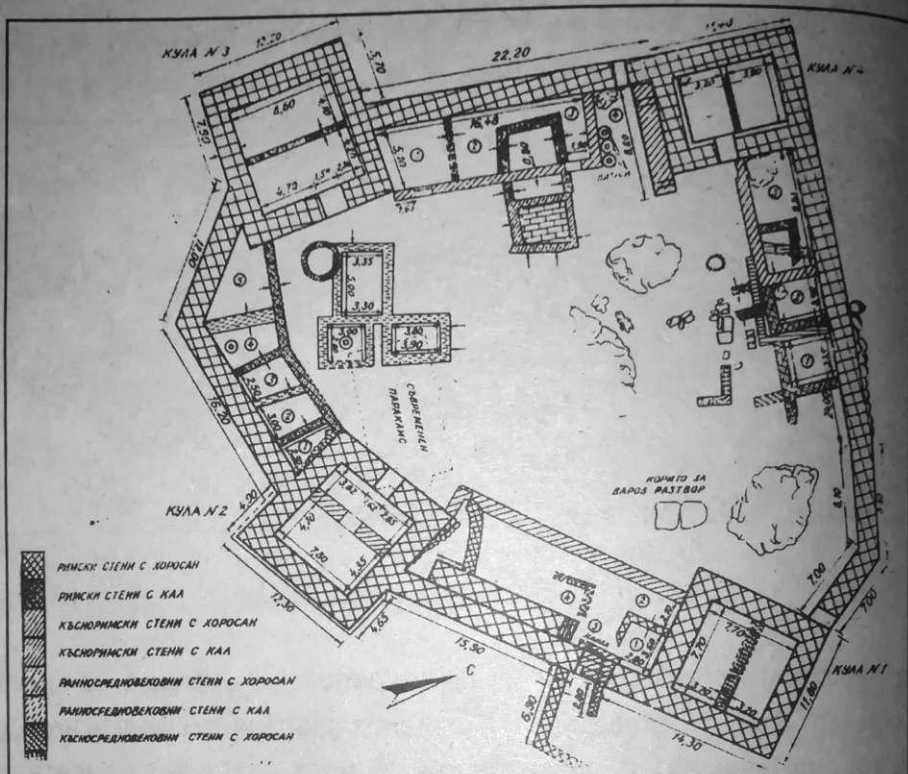
зени на височина до 3,5 м.³ За крепостта на Св. Дух най-напред съобщава Д. Цончев, който отбелязва, че „...тук са запазени основите

Обр. 6. Долината на р. Клокотница /Банска/. В ляво хълма „Св. Дух“ с крепостта /преди разкопките/.

на околновръстния зид на някогашна крепост, във форма на кръг с диаметър 35 м². Народното въображение свързвало руините на крепостта с победата при Клокотница на 9 март 1230 г. и легендата за ранените войници на цар Иван Асен II, настанени за лечение при минералните извори.⁴ Преди разкопките хълмът беше обрасъл с големи дървета /дъб и габер/, сред които на върха личаха останките на млад параклис, съборен няколко години по-рано. В краищата на заравнения склон характерните надигания на терена издаваха заритите стени и неясните очертания на две кули.

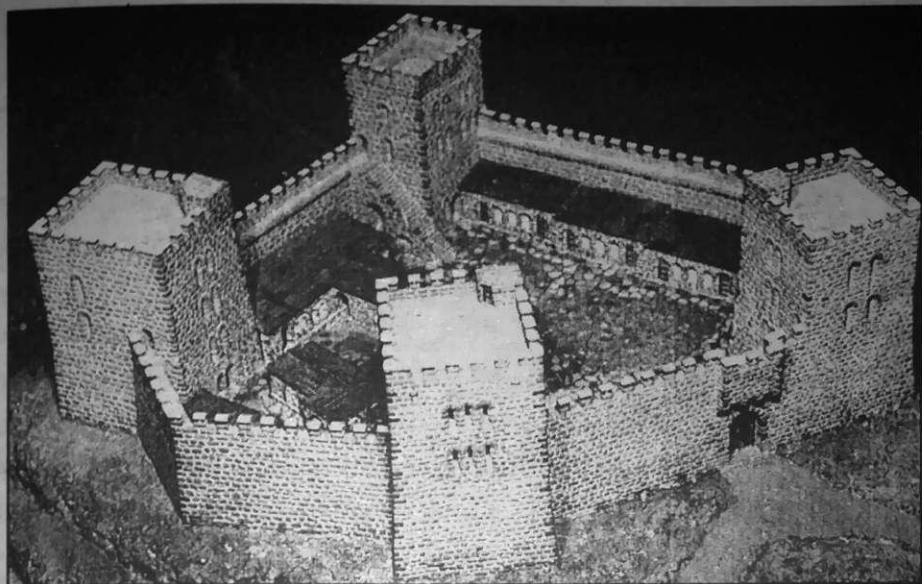
Крепостта е разчистена нацяло /1966-1970 г./. Нейната форма - неправилен многоъгълник /Обр. 7/ е обусловена от терена. Стените ѝ са дебели 2 м и обграждат площ от около 1,5 дка. При разкопките са установени три основни строителни периода - от II до XII в. За градежа на крепостните стени през II век са използвани големи, правилно оформени, рустицирани каменни блокове, /Обр. 9/ няколко реда, а нагоре зидария от ломен камък, споен с червен хоросан; през следващите векове до IV век вкл. - хоросан, с примес от натро-

Обр. 7. Село Минерални бани. План на крепостта.

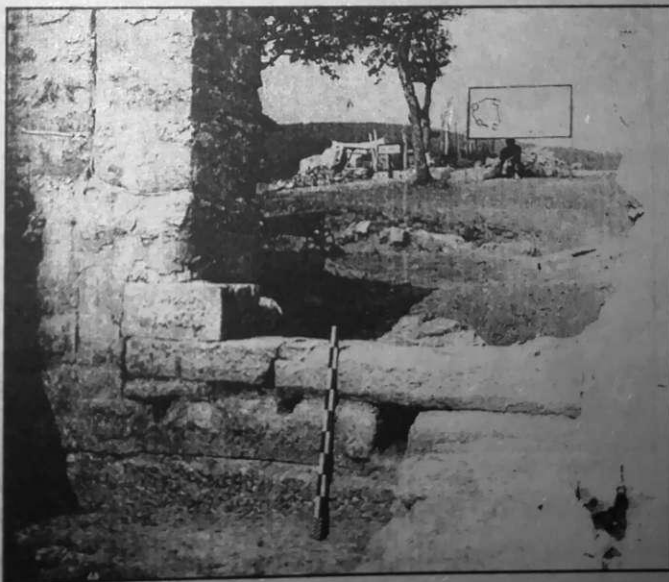
шени тухли. През V-VI в. са направени няколко поправки на стената, която сега е отново от ломен камък, споен с хоросан, в който има примес от едро натрошени тухли; южната стена на кула №2 е запазена от предния период, изпълнена с опус микстум - 4 реда тухли /смесена зидария/. През средновековието /X-XII в./, освен ломени камъни се използват и речни камъни споени с бял хоросан. Вътрешността на зидовете е от дребни камъни и бял хоросан /блокаж/. Лицата на стените /облицовката/ е от по-едри, грижливо наредени камъни. На места отвесни фуги между камъните са запълнени с парченца от тухли, или каменни отломки, което придава характерен вид на ранносредновековните стени.⁵

В крепостта се влиза през един вход от юг, широк първоначално 2,75 м, през средновековието стеснен на 2 м /Обр. 9/

Обр. 8. Макетна възстановка на крепостта около X в. /Автор - арх. Б. Игнатов и колектив/.

Крепостта има три големи квадратни и една правоъгълна кули, с вътрешни размери до 9 м. Две масивни каменни стълбища за изкачване върху платформата са прилепени до южната стена и една от кулите - на западната крепостна стена.

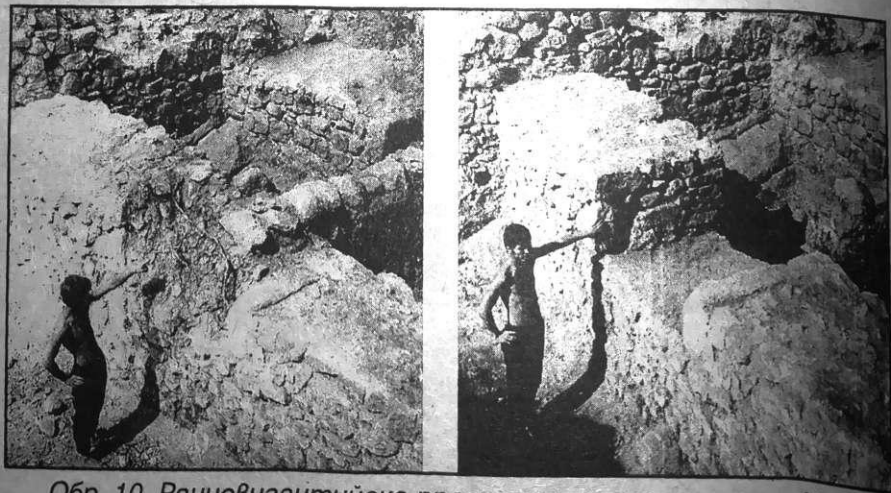

Обр. 9. Главния вход на крепостта.

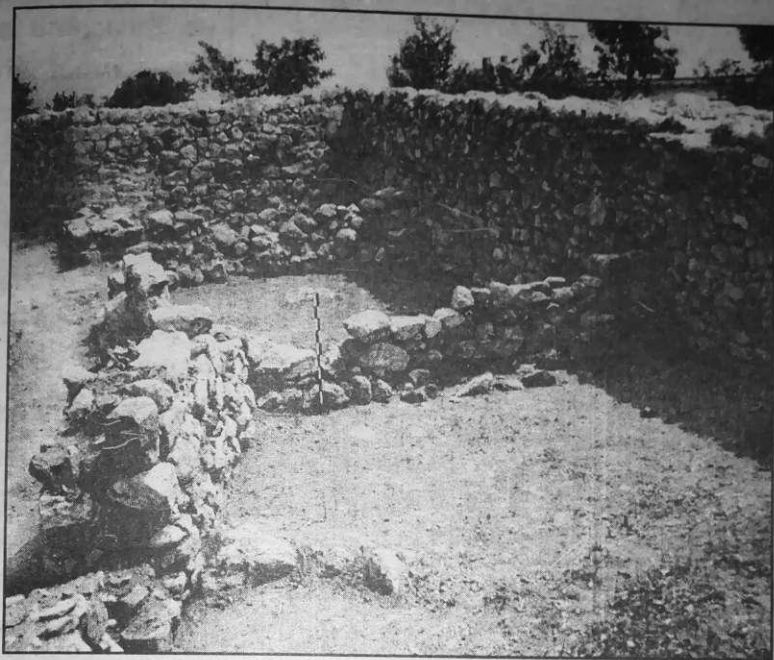
От тези стълбища в долния край са запазени по 5-6 стъпала и цялата им височина в задния край, което дава възможност за въз-

становяване височината на крепостните стени. При повдигането на терена до входа, заедно с новия /трети един върху друг/ праг е повдигнато равнището на площадката при стълбището, а най-долното стъпало е зазидано.

Средновековните стени следват основите на античните, като запазват и дебелината си, но за връзка се използва само бял хоросан. Северната крепостна стена е изместена с 0,10 до 0,80 м навътре от края на стръмния склон, поради опасност от пропадане. През средновековието са променени вътрешните пространства на три от кулите, които вероятно за по-лесно покриване са преградени през средата с по една стена от камъни, споени с пръст, а допълнително двете части са разпределени на още по-малки помещения със същите, но по-тънки стени. Четвъртата от кулите, още през ранновизантийската епоха е разделена на две с дебела 1,20 м стена от ломен камък, споен с червен хоросан. /Обр. 10 и 11/

Обр. 10. Ранновизантийска преградна стена през кула №1 - преди и след разчистването.

Обр. 11. Стопански помещения край южната крепостна стена. В дъното - кула №1.

Входът на крепостта през средновековието е стеснен с 0,75 м, а двете малки потерни на източната и западната стена са зазидани с големи камъни и вторично използвани профилирани архитектурни детайли /грамадни прагове, с дупки за остта на врата, части от колони и др./ Пространството пред едната потерна е използвано за склад, заето от няколко големи питоси. Мястото пред другата потерна по-късно е заето от жилище.

Край северната и западната стени са били изградени жилища, вероятно за охраната на крепостта, а край южната - стопански помещения. Те в общи линии повтарят античните помещения, но на места има и допълнителни стени или изместване на старите, съборени до основи стени. /Обр. 12 и 13/.

Това са големи редици от помещения, с размери до 4 на 4 м,

Обр. 12. Северен сектор. Казармени помещения и част от средновековните гробове в тях.

Обр. 13. Средновековен гроб в едно от казармените помещения.

на западната стена без самостоятелни входи, свързани помежду си с общ покрив. Край южната крепостна стена, през средновековието, чрез частично надграждане над старите и изграждане на нови допълнителни стени, три антични помещения са превърнати в пет, по-малки стопански помещения /Обр. 12/. Те са имали входи срещу крепостната стена и са били покрити с общ, едноскатен дървен покрив. Формата им е определена от крепостните съоръжения, като е използвано свободното пространство по най-простия и икономичен начин. /Обр.12/

В тях са открити средновековни питоси и каменни мелници.

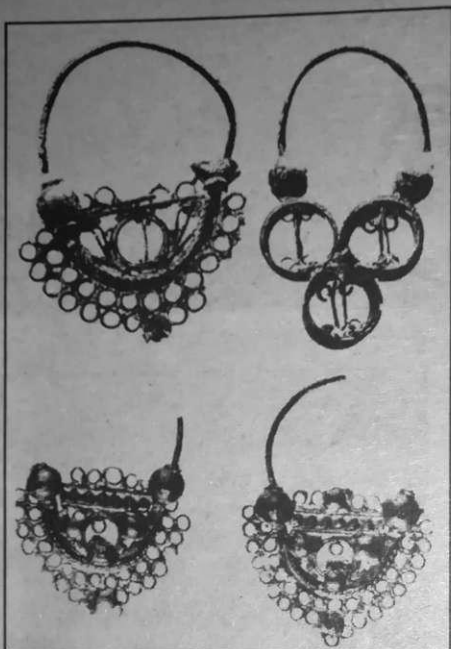
Обр.14 Крепостта в с. Минерални бани.

В най-високата част, около средата на вътрешнокрепостното пространство е изградено жилище отново с камъни, споени с пръст - три големи помещения. До голямото жилище е открит водоем, с размери на дъното около 20 кв. м. /Обр. 15/, граден от ломени камъни споени с бял хоросан, вкопан в земята /в античния пласт/.

Обр. 15. Резервоар за вода пред „Болярското“ жилище.

Отвътре водоемът е покрит с двупластова мазилка от червен хоросан, а подът с квадратни тухли върху дебела хоросанова мазилка от бял хоросан, която лежи направо върху скалата. Пълненето му с дъждовна вода е ставало от покрива на съседното голямо /казармено/ помещение. Триделното жилище с казармените и стопански помещения, заемащи почти цялото пространство на малката /около 1,5 дка/ крепост в Минерални бани, показват, че по време на византийския период тя се оформя като укрепено жилище /замък/ на местния владетел и охраната му. Това се потвърждава и от находките на косери и палешници, открити в стопанските помещения, както и многобройните каменни мелници и питоси.

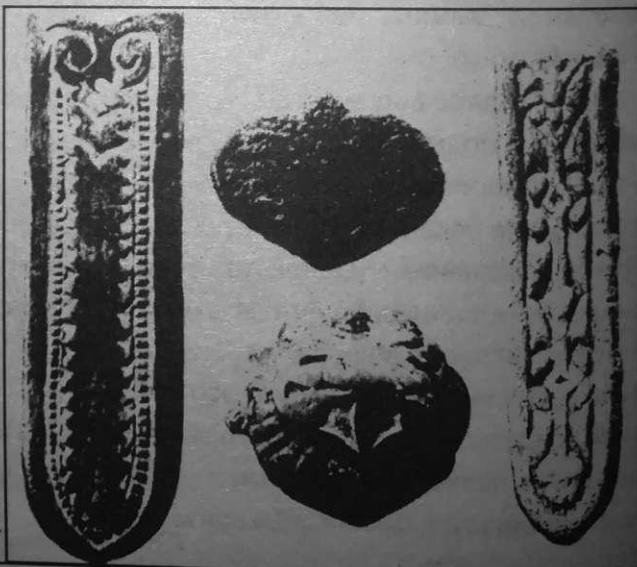

Обр. 16. Обеци от некропола в крепостта - /XII в./

Пред северното казармено помещение е открита сравнително добре запазена настилка от вторично използвани каменни плочи, някои от които профилирани. Върху и в съседство с нея се намериха открити огнища - обгорени каменни кръгове, с пепел, с диаметър около 1 метър. Всички средновековни жилищни и стопански помещения, даже и в случаите, когато стените им са надзидани над антични, при които е използвана хоросанова спойка, са изградени с камък, споен с пръст. При това във всички случаи стените на тези

помещения са по-тънки от античните - 0,50 до 0,70 м. За строителен материал, освен речните и ломени камъни съвсем рядко /за оформяне на входовете/ се използват цели или

Обр. 17. Бронзови апликации - /X-XI в./

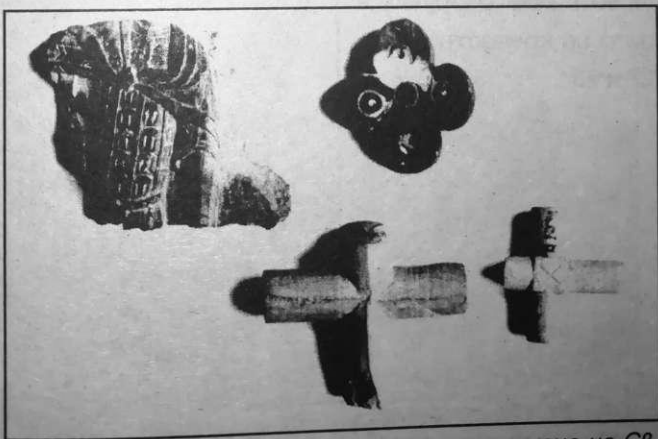
Обр. 18. Железен наконечник на меч.

по-често фрагменти от тухли, взети от античните постройките.

Откритите при разкопките находки в крепостта, между които керамика, /Обр. 22 и 23/ различни инструменти от желязо, /Обр. 19/ над 120 монети и един оловен печат от XII в. /Обр. 24/ показват, че крепостта се използва като отбранително съоръжение до към средата на XII в. Открити са железни косери и сърпове, палешници, златни монети на имп. Юстиниан I и Василий II, некропол /Обр. 12, 13/ с погребения от XII - XIII век и глинени съдове от XI до XII в.

Сигурен терминус за края на крепостта е съществуващия некро-

пол от XII-XIII в., който заема вътрешнокрепостното пространство и продължава извън крепостта по склоновете на хълма, до здравната служба на днешното селище. Селището на този некропол е отвъд реката, в днешния

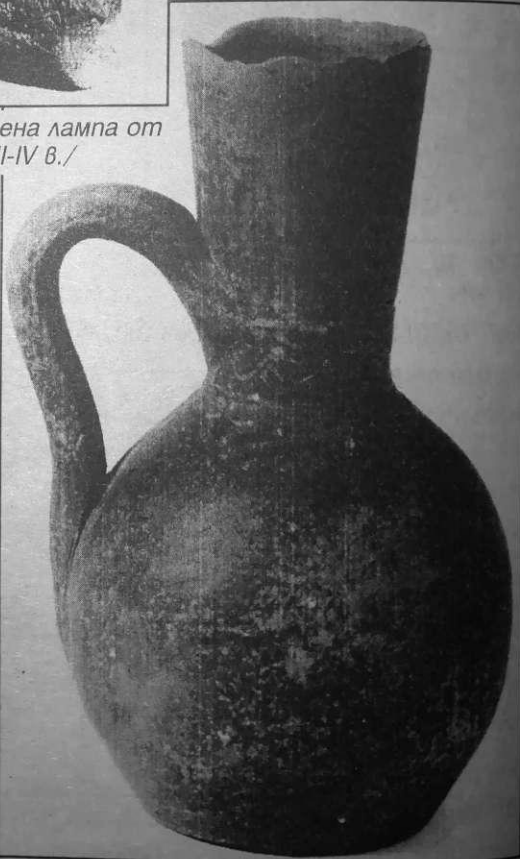
Обр. 19. Фрагмент от позлатена икона на Св. Георги и кръстовете от стеатит /XI в./

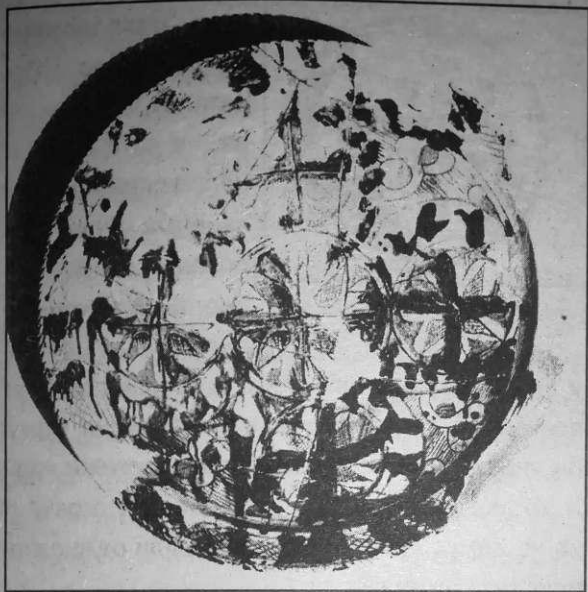
Обр. 20. Трифитилна глинена лампа от римската епоха /III-IV в./

фито“, а други покрити с червен лак, всички от времето на некропола - XII-XIII в.в, или може би укрити при разрушаването на крепостта /Обр. 22 и 23/.

квартал Топлика, находките от което съвпадат по време с тези от некропола. Сред развалините на крепостта, между входа и главното стълбище бе открита яма с трапезна керамика - няколко от съдовете здрави, изработени в техниката „сгра-

Обр. 21. Средновековна кана покрита с червен лак /XII в./.

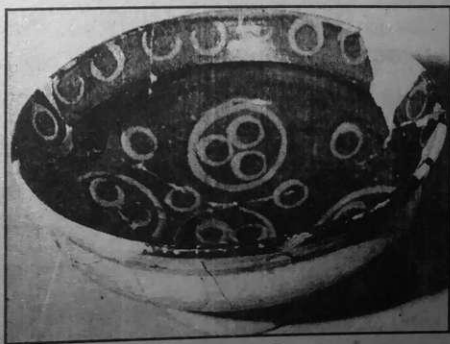

Обр. 22. Поднос. Полихромна сграфито и рисувана керамика /XII в./.

и земите на юг от Хемус, били театър на бойните действия и местното население било принудено да изпитва грабежите на двете воюващи войски.

През 1050 г. печенегите проникнали дълбоко навътре във владенията на империята и се съсредоточили главно около две крепости - Голое /при дн. с. Лазарево, Карнобатско/ и Топлица. За Топлица Михаил Аталиат пише, че е „...разположена на не малко разстояние от Одрин“, а Скилица-Кедрин съобщава, че „Топлица е една кре-

Още в 1877 г. К. Иречек⁷ идентифицира останките при минералните бани с крепостта Топлица, която се споменава във връзка с нападенията на печенегите, през средата на XI век от съвременника - византийския историк Михаил Аталиат и Скилица. По време на голямата петгодишна византийско - печенежка война /1048-1052 г./ Тракия

Обр. 23. Средновековна паница със св. кафява глазура, рисувана с жълти кръгове /XII в./

Обр. 24. Оловен печат на Теодор Темицес
/XI-XII в./.

пост, разположена край Хеброс". По-нататък той обяснява, че да отблъснат нападението на печенегите били изпратени двама известни византийски пълководци - патри-

циите Михаил Аколут и Никифор Вриений, които оглавили двадесет хилядна войска. Първоначално те разгромили печенежкия отряд край Голое, а след това унищожили печенегите, разположени край крепостта Топлица. От тогава печенегите престанали да ограбват селищата в подножието на Хемус, защото се страхували от внезапните нападения на ромейската армия.⁸

Според откритите монети, керамиката и другите находки от крепостта, трябва да приемем за дата на нейното последно разрушаване, времето към втората половина на XII век. Скоро след това мястото се превръща в некропол на цветущото през XII-XIII век селище на отвъдния бряг на река Клокотница.⁹

Преданието е запазило името на това селище /Топлика/, сега заето от новия квартал „Топлика“ и спомена за ранените войници на цар Иван Асен II, които след битката при Клокотница /1230 г./ били настанени, според легендата на лечение при минералните извори. В чест на тези събития, до преди няколко десетилетия на хълма Св. Дух, се е провеждал на 9 март ежегоден народен събор от съседните села.

3. Крепостта Хасара при с. Татарево се намира край река Клокотница на голям и стръмен конусовиден хълм, който се издига на 500 м северно от селото. От крепостта при село Минерални бани той се вижда в североизточна посока, а от Хасковската - в югозападна. Крепостта не е проучвана. Крепостните стени, строени от ломен камък и бял хоросан, вървят по края на склона, затрупани в земята. Формата на крепостта вероятно е неправилен многоъгълник. Наред със средновековната /около X-XII в./ тук се намира и ранновизантийска керамика /V-VI в./ и средновековни железни върхове от стрели /IX-XIV в./. По видимите крепостни останки, разкрити от иманяри, /части от крепостна стена и помещение по средата на склона/, хоросанът е примесен със стрити тухли - очевидно и тук средновековната крепост е построена върху по-стари римски или ранновизантийски основи. В землището на селото са открити повече антични паметници, а на повърхността на Хасара - една монета от римската епоха.¹⁰

4. Крепостта „Асенова крепост“ при с. Клокотница отстои на 1,5 км южно от селото, на висок хълм между река Клокотница и Гидиклийска река. От трите страни крепостта е защитена от стръмните брегове на двете реки. Откъм югозапад има седловина, която напълно изолира твърдината и я прави недостъпна.¹¹ Тази естествена защитеност на височината е подсилена от два реда крепостни стени; в югозападния край на самия връх личат зарити стени, градени от ломени камъни споени с бял хоросан. На около 15 м под върха на югоизточната страна на хълма, лежи съборен къс от крепостната стена, с дължина около 5 м и височина над 1 м. Градежът на тази стена е от ломен камък с хоросан, примесен с късчета от натрошени тухли. Открити са основи на още една стена в северозападния край от подножието на хълма, градена от ломен камък, споен с бял хоросан.

В иманярските изкопи на върха се намира старотракийски /нач. на I хил. пр. Хр./, римска /II-IV в./, а също и средновековна керамика от XI-XIV в. На върха и по склоновете на хълма са намерени средновековни железни върхове на стрели /IX-XV в./ и монети, шест от които са от X-XII в. Останалите монети са римски /II-III в./ и ранновизантийски /VI в./. В крепостта са намерени оловни печати на митрополита на Филипопол Теогност, на Григорий Маврокатакалон - катепан и стратег и един епископски неразчетен печат - всички от XI в.¹²

Предполага се, че северно от крепостта, край р. Клокотница и западно от днешното село, в местността Юртовете е станало решителното сражение на 9 март 1230 г., в което българската войска под цар Иван Асен II разгромява ромеите на епирския деспот Теодор Комнин /1224-1230/.¹³ Тук, при обработването на земята са намерени значителен брой железни върхове от стрели. На 500 м източно от крепостта е открит и проучен през 1975 г. средновековен некропол от XI - XII век, а между некропола и крепостта има останки от селище, от същото време.¹⁴

Крепостта при с. Клокотница има съдбата на повечето крепости в района - издигната през римската епоха, тя била възобновена и през средновековието, като малка твърдина, едно звено от веригата крепости по река Клокотница.

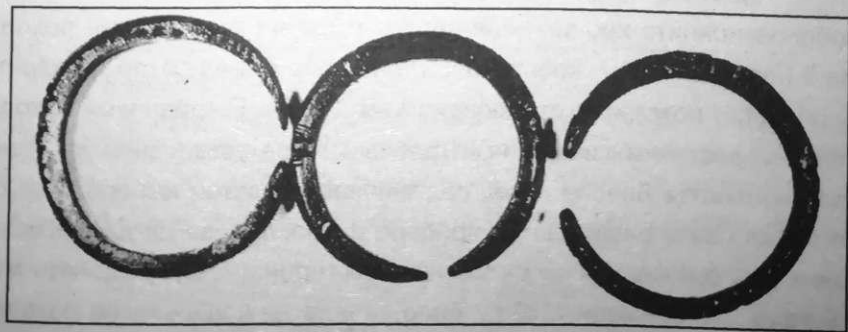
5. Крепостта Калето при Димитровград се намира на 3 км западно от града, на 800 м от р. Марица, близо до устието на р. Клокотница.¹⁵ Крепостните останки са напълно затрупани. Очертанията на стените личат по западната страна на елипсовиден издължен хълм - вероятно те имат форма на неправилен многоъгълник.

При обработката на земята тук се откриват керемиди, тухли и бял хоросан, поради което местността е известна освен като

лето“ и под името „Киречлика“. Крепостните стени са ограждали само билото на хълма, а цялата източна и североизточна страна е била заета от селището, чиято повърхност също е наситена със строителни останки и средновековна битова керамика от XI-XII в. Намерени са разнообразни находки и византийски монети¹⁶ от императорите Йоан Цимисхий /969-976/, Василий II /976-1025/, Роман II Диоген /1068-1071/, Михаил VII /1071-1073/, Мануел Комнин /1143-1180/ и др. В Калето при Димитровград са намерени и няколко оловни печати от кореспонденцията на Ариевци, частно лице /XI век/, Константин Комнин /XII в./ - /Обр. 25/ и Никифор Комнин /XII в./¹⁷, а също и позлатен медальон с лъв /XI в./ - /Обр. 27/.

Обр. 25. Димитровград - Калето.
Оловен печат от кореспонденцията на
Константин Комнин /XII в./

Обр. 26. Димитровград. Калето.
Средновековни бронзови гривни /XII в./

Обр. 27. Димитровград.
„Калето“. Бронзов ажурен,
позлатен медальон с
вграден крилат лъв /XI в./.

Североизточните склонове на „Калето“ са били използвани за некропол, в който са открити при селскостопанска работа няколко средновековни гроба от XI - XII в. със стъклени и бронзови /Обр. 26/ гривни, сребърни обици и др. накити.¹⁸

Проф. Васил Гюзелев отъждествява Калето при Димитровград със средновековната крепост Блисимос, Глисмон, Блисмон, или Блесна - една от важните крепости между Пловдив и Одрин¹⁹:

През 1086 г. византийският император Алексий I Комнин, започнал решителни действия срещу големия бунт в Тракия и набезите на печенезите. Армия, начело с прославения пълководец Татикий, тръгнала от Одрин към Пловдив. По пътя, за по-продължително време войската на императора, била разположена край крепостта Блесна, покрай устието на реката /Клокотница - Банска/, която тук се влива в р. Марица. От Блесна започнали успешните военни действия срещу въстаниците и печенезите.

Един век след тези събития крепостта Блесна се появява в средновековните хроники във връзка с третия кръстоносен поход. На 5 ноември 1189 г. кръстоносците, начело с император Фридрих Барбароса, потеглили от Пловдив към Одрин. В тридневен поход, сред непрестанни сражения и грабежи те се установили на стан край крепостта Блесна. След седемдневен престой императорът с неголяма свита решил да се прибере в Пловдив, за да даде някои тайни разпореждания на оставения там гарнизон. Завръщането му в Блесна /18 ноември 1189 г./ било начало на подновяване похода към Константинопол. На 19 ноември 1189 г. кръстоносците „пристигнали в гр. Констанция“ /при днешен Симеоновград/, където имали

по-добри условия за продължително лагериране.

Още един път Блесна се споменава във връзка с кръстоносците след пленяването на император Балдуин Фландърски от войската на цар Калоян. Братът на Балдуин - Хенрих, навлязъл в България и опустошил цяла Северна Тракия, като ограбил храните на напусналото я население /август 1206 г./. След като превзел Берое /дн. Стара Загора/, император Хенрих достигнал до крепостта Блесна, която също била напусната от своите жители, опустошена и разграбена. Така този край попаднал под властта на латинците за повече от 10 години и преминал отново в пределите на българската държава чак в началото на царуването на цар Иван Асен II, през 1221 г., при сключването на мирен договор между България и латинската цариградска империя.

БЕЛЕЖКИ:

¹ **К. Шкорпил**, Мегалитни паметници и могилища., ч. I, С., 1925 г., с. 162; **Д. Цончев**, Старините около Хасковските топломинерални извори. ГПЛНБМ, 1937-1939, С., 1940, с. 90-94; **Ив. Велков**, Градища. - ГПЛНМ, II, 1950, с. 157-183; **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 54-57.

² **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки; с. 56.

³ **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. - Рсб., т. 2, С., 1969 г., с. 249 и сл.

⁴ Д. Цончев, Старините около Хасковските топломинерални извори. с. 104.

⁵ Д. Аладжов, Крепости и селища в Югоизточна България по време на Първата Българска държава. - Архитектурата на Първата и Втората Българска държава. С., 1975, с. 126.

⁶ Д. Аладжов, Селища, паметници, находки; 1997 г., с. 167-181. Особено там литература.

⁷ К. Иречек, Военният път от Белград за Цариград и балканските проходи. - БИБ, IV, 1932, с. 74.

⁸ ГИБИ, VI, С., 1965, с. 170, 173 и 323.

⁹ Д. Аладжов, Материална култура на Югоизточна България през IX-X в. - Славяните и средиземноморският свят VI-XI век., Международен симпозиум по славянска археология, С., 1973, с.142, /Обр. 10 и 11/; От същия: Крепости и селища в Югоизточна България по време на Първата Българска държава. Архитектурата на Първата и Втората Българска държава. С., 1975, с. 18. Обр.17, 18, 19.

¹⁰ Д. Аладжов, Селища, паметници, находки; с. 265-266.

¹¹ Ст. Михайлов, Екскурзии из българските старини., С., 1969, с. 202.

¹² В. Димитров, Моливдовул на Теогност, митрополит на Филипопол от X-XI век, намерен в землището на с. Клокотница, Хасковско. - Нумизматика и сфрагистика, V, 1998, кн. 2, 1984 г., с. 90-93.

¹³ Сб. Българското военно изкуство през феодализма., С., 1958, с. 223.

¹⁴ Д. Аладжов, Спасителни разкопки на средновековен некропол при Хасково. - МПК, кн. 2, 1984 г., с. 9-13; За повече подробности около с. Клокотница и сражението от 09.03.1230г. вж. от същия: Клокотница. Медицина и физкультура, С., 1981 г., с. 54, В. Гюзелев и Д. Аладжов, Клокотнишката битка на март 1230 г. в историческия спомен и нейните сетнини за българската история. - История на гр. Хасково от древността до 1912 г., С., 1995, тл. II, с. 66-72.

¹⁵ На десния бряг на р. Клокотница, в м. Дурхана е имало още една крепост, от която вече не е останало нищо. Скалистият тълм Дурхана до 1945 г. години бе използван от циментовия комбинат Вулкан за суровина и битумно съществува. Тук през 50-те години на м. в. е намерена златна перпера на Дука Ватази /1237-1244/, постъпила в Хасковския музей.

¹⁶ В ИМ - Хасково през 70-те години на м.в. постъпила 30 с. византийски медни монети, намерени тук при обработката на земята; нощ.

бе открит и един бронзов, позлатен ажурен медальон с крилат грифон /сега в Нац. Исторически музей - в. Труд, от 21.11.1995 г.

¹⁷ **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско /I/. - Археология, XXXIII, кн. 1, 1991, с. 45-48; **Ив. Йорданов**, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. Марица - изток - Археологически проучвания, т. 1, С., 1991, с. 130-131.

¹⁸ Находките се съхраняват в ИМ - Хасково, виж **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки . . . , с. 65-68.

¹⁹ **V. Gjuselev**, Forschungen zur Geschichte Thrakiens im Mittelalter. I., Beitrag zur Geschichte der Stadt Konstantia, - Byzantinobulgarica, III, 1969, p. 168.

КРЕПОСТИ ПО ХАРМАНЛИЙСКА РЕКА

Втора верига от крепости е разположена по височинния край бреговете на Харманлийска река. Тя събира водите си от няколко планински ручея в района на селищата Ночево и Йончево /югозападно от връх Мечковец/ и се устремява на североизток, западно от селата Ангел войвода и Караманци. От там, реката преминава през живописен планински, хълмист и равнинен терен в разстояние на около 70 км и се влива в р. Марица, при гр. Харманли.

6. Защитното тракийско съоръжение Доган кая при с. Сърница се намира на 3 км западно от селото. Два откоса между скалите /доган кая - Орлови скали/ естествено защитават пространството от около 1,5 дка, допълнително преградено от крепостна стена от ломени камъни, без спойка.¹ Керамиката по повърхността е от втората половина на I хилядолетие пр. Хр. Според сведения на местни хора и туристи от Хасково, в района на Доган кая са намирани средновековни /?/ гробове.

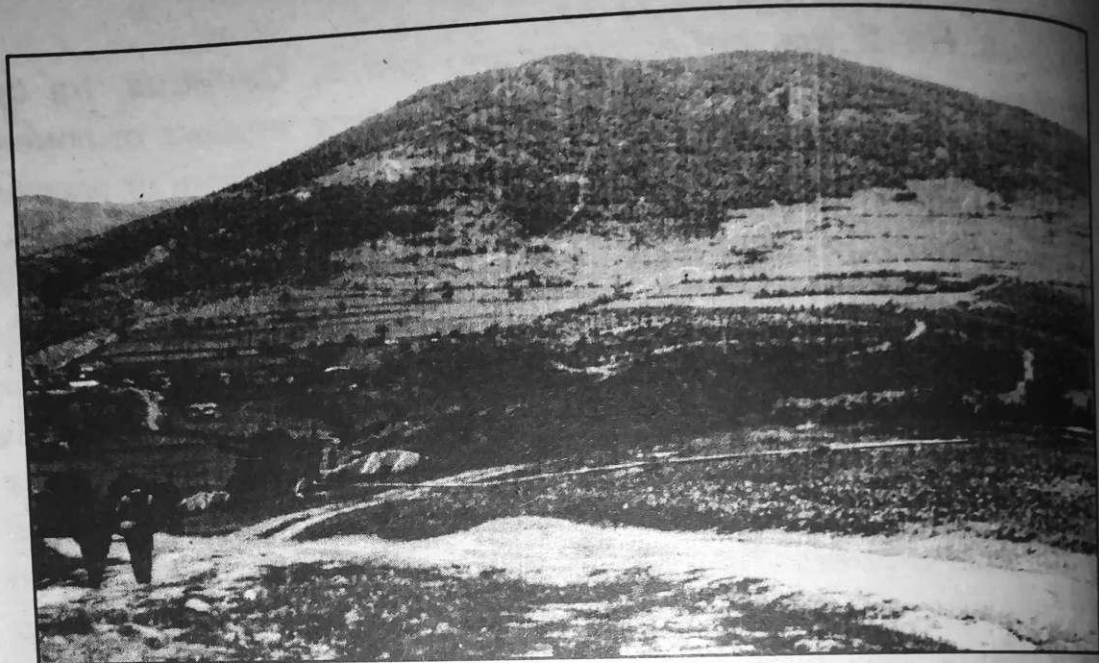
7. Крепостта Калето при с. Сърница се намира на 2,5 км северно от селото. Крепостната стена градена от ломени камъни без спойка на места включва стърчащите скали, конструктивно свързани със стената. Заградената площ е близо 2 дка. В по-ниския северен край на крепостта цитаделата е отделена с допълнителна напречна стена. По повърхността се намират керамични фрагменти от началото и от втората половина на I хил. пр. Хр., както и от римската епоха и средновековието. Тук е намерена римската военна диплома от имп. Елагабал /221 г./, съхранявана във Виенския музей.²

8. **На 2 км северозападно от с. Сърница, на вр. Купена** има следи от средновековна крепост, строена от ломени камъни, споени с бял хоросан. Нейните останки /части от основи/ сега се виждат запазени само в северната част на билото. Керамиката по повърхността /битова и трапезна/ е средновековна /XI-XIV в./³

9. **Крепостта Асара при с. Сираково** се намира на 2 км югозападно от селото /на изток от с. Сърница/. Височината Асара е южно от Хасковска река. Надземните останки на крепостта, известна още с името „Калето“ са градени от речни ломени камъни без спойка /суха зидария/ - два реда концентрични стени, а в северния и северозападен край, на разстояние от около 30 м от външния пояс, личат следи от трета стена, запазена само в най-долните си части. Вътрешното укрепление /цитаделата/, заема площ от около 2 дка. Стената тук е дебела 2,60 м и е сравнително добре запазена, на места на височина над 1 метър. Външната стена е по-тънка - до 2 м и огражда площ около 10 дка. Входът е на по-достъпната страна, от юг. Керамиката, откривана по повърхността е от втората половина на I хил. пр. Хр.⁴

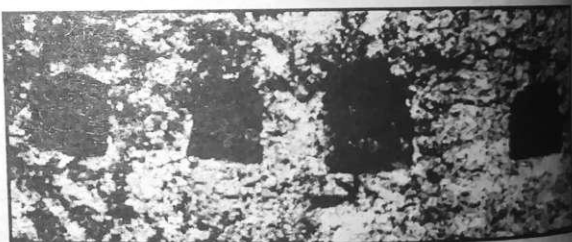
10. **Крепостта Хасара, при с. Ангел Войвода** се намира южно от Харманлийска река в местността Кумбурларско кале, непосредствено северно над селото, на висок скалист дял на Източните Родопи, издължен в посока изток-запад /Обр. 28/. Целият рид носи името си от старото име на селото.⁵

Крепостта Хасара заема средния, най-висок скалист дял на този рид. Тя е достъпна откъм запад, където се вижда разсипана преградна стена от суха зидария, дебела до 2,20 м, която е заграждала западната и северната част на височината /площ от около 5 дка/. От другите страни останки от крепостните стени не личат, но

Обр. 28. Село Ангел войвода. Големият рид Хасара и Малкия Хасар.

откъм юг и изток склоновете са естествено недостъпни - стръмни и увенчани с големи скали. Входът е в южния край между две закръглени от ерозията скали, по които има два реда срещуположни трапецовидни

Обр. 29. Село Ангел войвода. Трапецовидни ниши при входа на крепостта.

Обр. 30. Село Ангел войвода. Тракийската гробница при светилището.

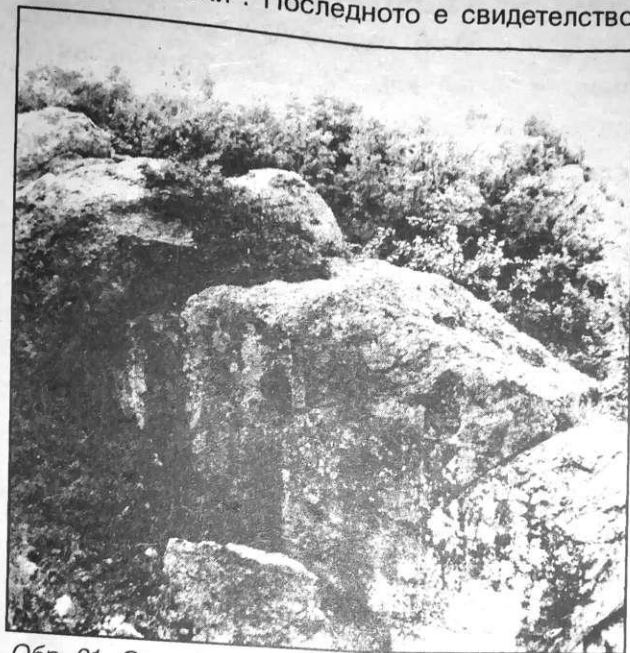
ниши. Вътре в крепостта има сравнително добре запазен тракийски култово погребален комплекс от типът на Татул⁶, Малко Градище⁷, Кралево⁸ и др.

На най-високата точка, в скала от вулканична туфа са изсечени гробница /Обр. 30/ и све-

тилище /Обр. 31/, в което са открити монети от елинистическата и римската епохи⁹. Последното е свидетелство за използването на

святилището от траките и в началото на н.е.

Освен камъни от крепостните стени, които образуват насипи по склоновете към селото, има и купчини от строителна керамика, резултат от иманярските разкопавания. Открива се оскъдна тракийска, ранновизантийска и средновековна керамика.

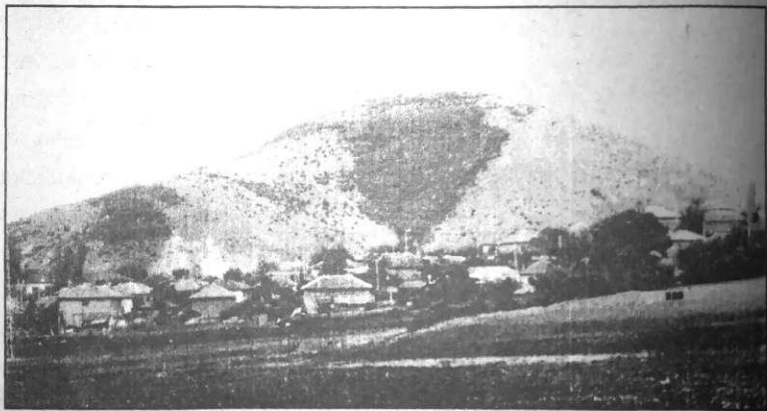
Обр. 31. Село Ангел Войвода. Светилището в крепостта.

Камъни, с полепнал по тях хоросан /бял и червен/ подсказват за постройки от н.е., но крепостните стени, които могат да се видят по повърхността са само суха зидария. Последното не изключва произхода им и от първите векове на н.е., та даже и по-късно. Подобни случаи вече са установени в Родопите, един от които е крепостта Калето, на Градището при с. Черна могила.¹⁰

В източния край, зад втора седловина, се намира „Малкия Хасар“, също със следи от укрепяване, трапецовидни ниши по скалите и битова керамика от ранножелязната епоха, античността и средновековието. Под Хасара, от южната страна, се виждат разсечени от съвременни изкопи, пещи, градени с тухли. В подножието на рида, източно от селото, на около 300 м от реката, има средновеко-

вен християнски некропол. От иманяри тук са открити гробове, оградени и покрити с каменни плочи, в които са намерени стъклени гривни. В дописка от края на 30-те години¹¹ има сведения за Кумбурларското кале - за разхвърляни дялани камъни, керамика и щерни за вода. В източното подножие на Хасара имало галерии със стари /?/ разработки, сгур и пеци за топене на олово.

11. **Крепостта Асара, при село Караманци** се намира непосредствено южно /на десния бряг/ на Харманлийска река, на около 600-700 м източно от селото върху голяма, изолирана височина, достъпна само от югоизток /Обр. 32/. Билото на Асара е оби-

Обр. 32. Село Караманци. Височината Асара, с двете крепости.

колено от крепостна стена, която загражда площ от около 2 дка, в приблизително елипсовиден /многоъгълник/ план, с размери около 60/30 м. Стената е дебела 1,80 м, градена от ломен камък, споен с бял хоросан, сега изравнена с повърхността на земята. На по-долния хоризонтал, на около 5 м от ръба на склона се виждат каменни насипи от разсипана тракийска крепостна стена, /Обр. 33/ градена „на сухо“. Горے, в заравнената част се виждат фрагменти от глинени съдове от нач. на I хил. пр. Хр., от II - III в и от X-XIV в. Намерен е и

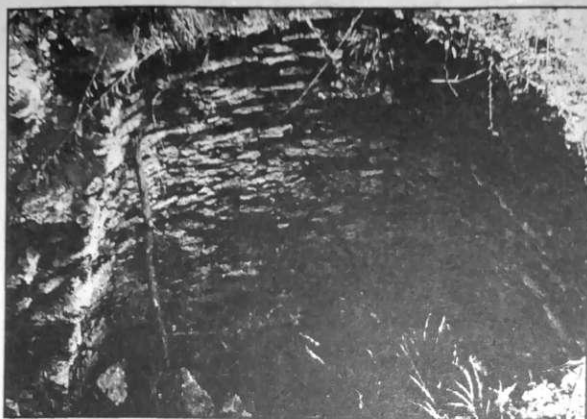
Обр. 33. Село Караманци. Каменните насипи от тракийската крепост на Асара.

питос с овъглено зърно, с вместимост 7 крини. Крепостта има визуална връзка със съседните крепости - /от Изток - Големия Хисар при с. Гълъбец/ и от Запад /Асара при с. Ангел Войвода/.

По пътя за крепостта, над м. Бахчите се виждат следи от жилища и римска, ранновизантийска и средновековна керамика. В източния край на хълма са открити християнски гробове и натрошени средновековни стъклени гривни. Ранновизантийска и средновековна керамика се открива и на 1,5 км източно от селото, от двете страни на селската рекичка. Селището е голямо /с площ от 50 дка/ и се простира почти до съседното село Пателово. Следи от още едно тракийско и ранносредновековно селище личат на 500 м южно от Караманци, в м. Кайряка, в дясно от пътя за с. Винево. Наблизо в покрайнините на селото е открито тракийско светилище и две мраморни оброчни плочки на Тракийския конник и на воин с фригийска шапка /съхраняват се в ИМ - Хасково/.¹²

12. Крепостта Големия Хасар при с. Гълъбец е построена върху връх Хасара, който се издига южно от Харманлийска река, на 1 км източно от селото. Крепостта е достъпна само откъм с. Гълъбец. На югоизточната страна, в подножието на крепостта, на

около 20 м от билото се вижда вкопано в земята елипсовидно помещение /вероятно щерна/, стените с деб. 0,45 м, на което постепенно извиват навътре и го стесняват нагоре /Обр. 34/. Те са градени от бели плочести камъни, споени с бял хоросан, нарядко примесен с

Обр. 34. Село Гълъбец. Резервоар за вода на Големия Хасар.

късчета от счукани тухли. В долната част на помещението и на пода е запазена мазилка от червен хоросан, с гладка повърхност, дебела от 3 до 5 см. Помещението е с размери: долу 2,30/1,70 м, горе 1,80/1,50 м и дълб. /вис./ 3 м.

На самия връх са разхвърляни голямо количество камъни, а на няколко места се виждат иманярски дупки, в които има ранновизантийска /IV-VII в./ и средновековна /XI-XII в./ керамика, както и човешки кости от разрушени гробове. Крепостните стени минават по заравнена тераса на около 30 м под върха, ограждайки хълма почти в елипсовидна форма, следвайки естествените очертания на терена. Заграденото от крепостните стени пространство е значително по-голямо от това на другите крепости по бреговете на реката - над 5 дка. На източната страна от иманярите е разкрита кула с вътрешни размери 3,20/5 м, която не е издадена навън от крепостната стена. Стените на крепостта са градени от плочести камъни, споени с хоросан, примесен с късчета от тухли и измазани със същия хоросан /Обр. 35/. На 5-6 м източно от това помещение, стената личи добре, с изчистено само вътрешно лице.

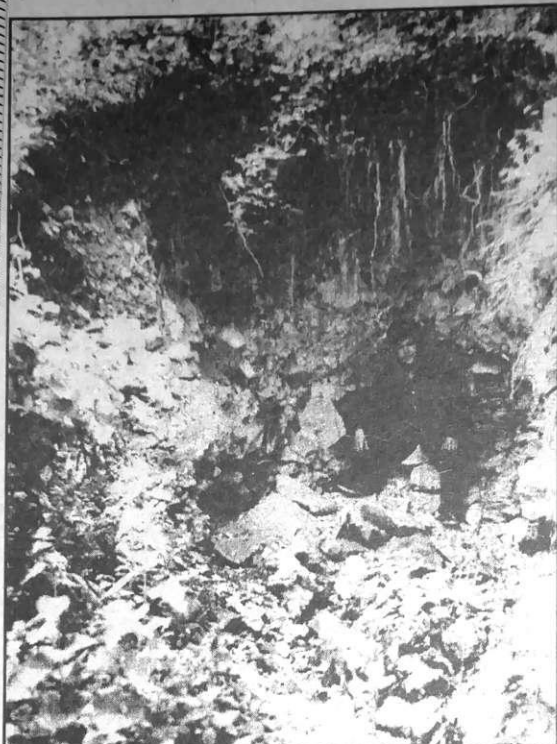
Обр. 35. Село Гълъбец. Иманярски изкоп при една от кулите на крепостта.

В северната страна на Големия Хасар има ров, който слиза от върха, през стената и продължава надолу. Вероятно е от канал или срутен ходник под земята.¹³

По горните части от северния склон на Големия Хасар има фрагменти от тракийска /нач. на I хил. пр. Хр./, римска /II-III в./, ранновизантийска /IV-VII в./ и средновековна /XI-XII в./ керамика. Тук са намерени железни ножчета, средновековни токички и коланни обкови.

По-надолу по склона в посока на с. Тракиец е намерена бронзова колониална монета на Пауталия от имп. Гета /209-212/, открита е и малка шарапана, а долу в равнината има селище, по повърхността с керамика от римската епоха.¹⁴

13. Крепостта Малкото Хасарче, при с. Текето е само на 3 км североизточно от Големия Хасар и на 1 км от селото. Малкото Хасарче е стръмен закръглен хълм с правилна полусферична форма, достъпен откъм селото, по път, който върви на изток - североизток. В ляво от пътя има селище от римската епоха, с обилни останки от червена керамика по повърхността. Крепостните стени опасват върха на хълма във форма на неправилен многоъгълник. Стените са изцяло зарити в земята, но на няколко места могат да се видят в иманярските изкопи /Обр. 36 и 37/. Дебелината на стената е 2 м, градена с ломени камъни, споени с бял хоросан, който

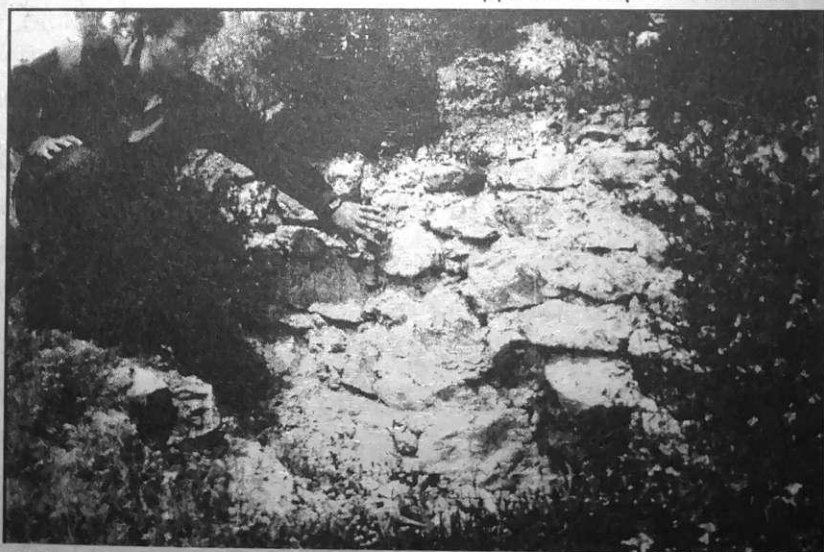

Обр. 36. Село Текето. Иманярски изкоп на Малкото Хасарче.

има значителен примес от ситен пясък.

В изкопаната пръст могат да се намерят фрагменти от средновековната битова керамика от X-XII в.

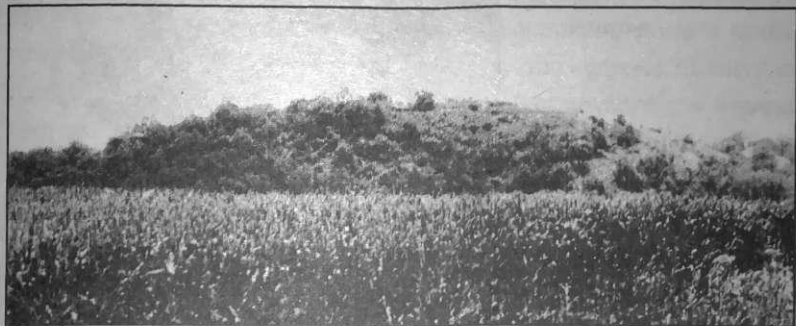
Под малкото Хасарче има следи от тракийско свещилище от римската епоха - намерена е мраморна оброчна плочка на Тракийски конник, керамика от II-III в. и меден фолис на имп. Аврелиан /270-275/, който се съхранява в ИМ - Хасково. Малка бронзова фигурка /частно притежание/ на конник, произхожда от същото място.

Обр. 37. Село Текето. Крепостната стена на Малкото Хасарче.

Монети от ранновизантийската епоха и средновековието са намерени по дворовете в самото село. В м. Кайнака, в подножието на малкото Хасарче са открити средновековни гробове със стъклени и бронзови гривни, а при прокопаване на напоителен канал - основи на постройки, според работниците - с „носени от другаде“ /т.е. не местни/ камъни.¹⁵

14. **Крепостта Хисаря при с. Малево** /Обр. 38/ е на 2,5 км югоизточно от селото на невисок, закръглен хълм от дясната

Обр. 38. Село Малево. Хълмът Хисаря с крепостта.

страна на Харманлийска река, между притоците и Караман дере и Бързей, които се вливат наблизко в реката. Крепостта е достъпна от север, където хълма се стеснява до 20 м. На това място добре личат останките от кула¹⁶ и част от преградна стена, строена от ломен камък споен с бял хоросан. Крепостните стени, които ограждат хълма с размери около 60/100 м /около 5 дка/, са зидани от бял ломен варовик, споен с бледорозов хоросан, който има примес от по-едри късчета от натрошени тухли. На западния склон на хълма има значителни останки от подземен ходник към Караман дере.¹⁷ Той е граден по същия начин и вероятно едновременно с първоначалното изграждане на крепостта.

В югоизточната част на крепостта, от иманяри е разкрита

постройка, градена /Обр. 39/ от грубо оформени каменни блокове. В изкопите е открита само средновековна керамика от XII-XIV в., между която и здраво глинено гърне от същото време. По повърхността, вътре в крепостта и по склоновете на хълма има фрагменти от строителна керамика.

Откриват се късове от глинени съдове от ранножелязната епоха, римска, ранновизантийска и средновековна керамика, между последната и с глазура, работена в техниката „сграфито“. Освен през римската епоха, крепостта е престроявана и използвана и през средновековието - нещо съвсем явно от посочения иманярски изкоп, в който керамиката е само от периода след XI в.

Обр. 39. Село Малеве.
Иманярски изкоп на Хисаря.

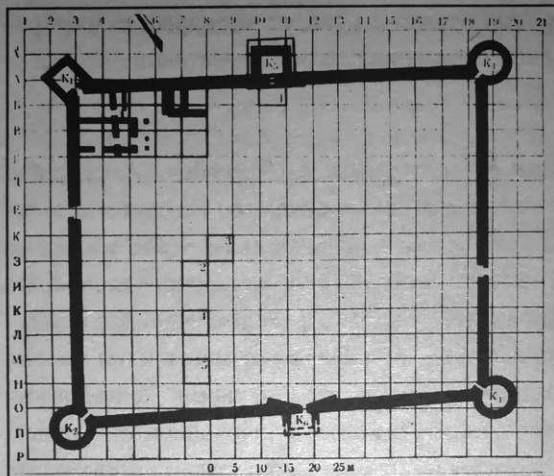
На 300 м западно от крепостта, от другата страна на Караман дере, в м. Малевото, на площ от над 20 дка има изобилни останки от селище, с наклон на изток към крепостта. По повърхността се виждат глинени фрагменти от всички изброени по-горе епохи, строителни материали, сгур, а в Историческия музей - Хасково се съхраняват монети от V-III в пр. Хр., III-IV в., XI-XII в., както и византийски оловен печат на Василий Куртикий /XI в./ военначалник и роднина на имп. Алéксий Комнин /1180-1183/.¹⁸ На 600 м от крепостта в м. Тренязовата бахча има следи от средновековна постройка.¹⁹ През 1992 г. на 700-800 м от крепостта, близо до мястото на вливане-

то на Караман дере в Харманлийска река, от иманяри е открит некропол - гробове, оградени с каменни плочи и колективна находка от късноантични монети.²⁰

15. Крепостта Калето, при с. Динево се намира в м. Дурука, на левия бряг на Харманлийска река, на 1 км северно от селото. Тя заема западната част на издължен хълм, който има обща посока изток-запад. Тази част е отделена с малка седловина, която я прави удобна за укрепяване. От юг са стръмните склонове към реката, от север и запад хълмът е заобиколен от малък неин приток, който се влива в Харманлийска река, тук, под хълма. Достъпът към крепостта е възможен само откъм изток, от седловината, изкачването до която също е затруднено от стръмните спусъци откъм двете реки. Независимо от това, крепостната стена, сега затрупана, огражда височината от всички страни.²¹

В североизточния ъгъл на крепостта, голяма иманярска яма е разкрила крепостната стена, градена от ломен камък, споен с бял хоросан, който съдържа изобилен примес от ситен и по-едър пясък. Керамиката, която се намира в насипите от пръст, размесена с много хоросан е само от периода X-XII в. Такава е и керамиката от селището, на отсрещния бряг на споменатия по-горе лъв приток на Харманлийска река.²² В селото са намерени монети от Роман III Аргир /1028-1034/ и Михаил IV /1034-1041/, а в землището и ранна славянска керамика.²³

16. Крепостта Калето, при с. Любеново е на 2 км северно от селото, построена на невисоко платовидно възвишение, на 1 км западно от с. Родопи. Височината е на юг от Харманлийска река, непосредствено до язовира - на малък приток, отделящ я от с. Родопи. Разкопките в крепостта /1968 г./ установиха, че тя има два строителни периода - ранновизантийски /IV-VII в./ и средновековен

Обр. 40. Село Любеново.
План на крепостта Калето.

ният диаметър на кръглите кули е 5,20 м, а дебелината на стените им - 1,30 м. Входовете на кулите са широки 1,40 м. Достъпът в крепостта е осигурен от два входа, разположени на по-късите срещуположни стени. Вътре в крепостта са открити жилищни помещения, градени от ломени камъни, споени с пръст.

Двата строителни периода се разграничават /Обр. 41/ лесно: През първия /IV-VI в./ - стените са с по-гладки лица и правилно наредени камъни. Използван е хоросан, примесен с натрошени тухли. Вторият строителен период от X-XI век, следва плана на първия, но са направени малки промени: входът на северната правоъгълна кула /№5/ през средновековието е зазидан. В строежа на крепостните стени сега е използван само бял хоросан. Жилищните помещения в крепостта, през първия период са изградени от ломен камък и пръст, със стени дебели до 0,80 м. Средновековните помещения са градени от същия камък и пръст, но са с по-тънки стени /около 0,50 м/; те са по-лошо запазени. Основите на последните лежат на рав-

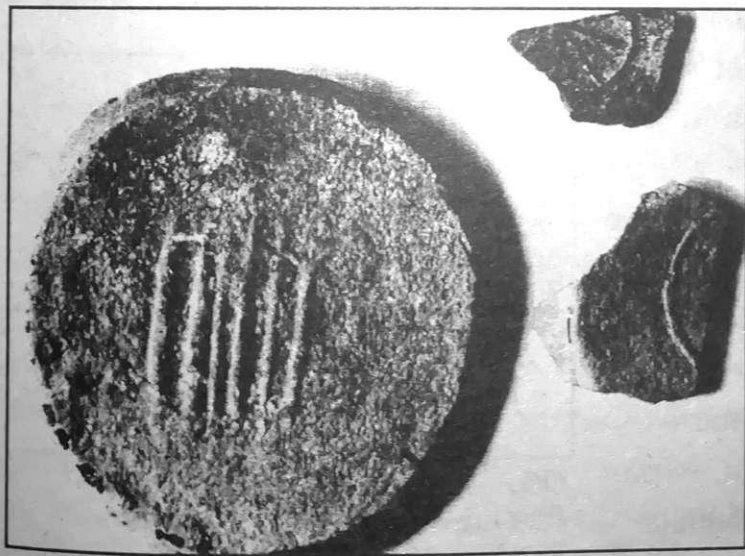
/X-XII в./

Крепостните стени, в почти правоъгълна форма /Обр. 40/ заграждат пространство от около 8 дка. Зидовете, дебели 2 м са изградени от ломен камък, споен с бял хоросан /за Средновековието/. Крепостта е защитена от три кръгли и две правоъгълни кули. Вътреш-

Обр. 41. Село Любеново. Северозападния ъгъл на крепостта с правоъгълната кула - склад за зърно.

нището на разрушения горен край на стените от първия период.

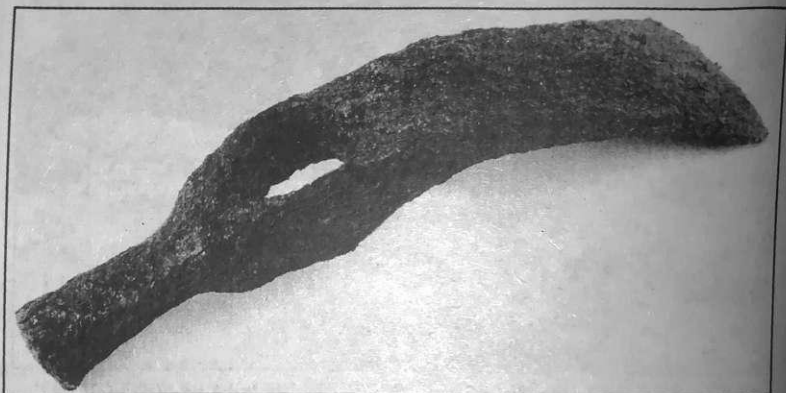

Обр. 42. Село Любеново. Средновековна керамика с релефни печати на дъното /X-XI в./.

Върху останките от I период е намерена раннославянска керамика от VI-VII в., която илюстрира първите контакти между двете култури - на ранновизантийската и раннославянската в Южна България. Средновековната керамика в крепост-

та е предимно от X-XI в. /Обр. 42/. Откритите монети в крепостта са от VI до XI в.

В некрополът, който обхваща една надгробна могила, на 200 м от крепостта и пространството между нея и могилата са открити незапомнени по своето богатство и разнообразие накити - творение

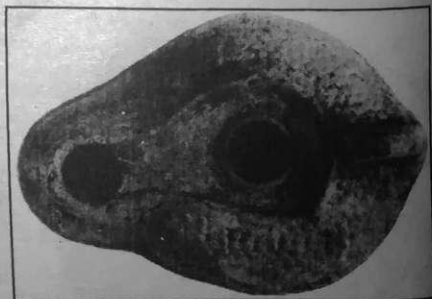

Обр. 43. Село Любеново.

Средновековно занаятчийско чукче от крепостта.
на средновековните майстори ювелири.

Тук е проучена и раннохристиянска черква с баптистерий от V в.²⁴

За землището на с. Любеново, трябва да се отбележи, че е изключително богато на паметници от различни епохи. Тук и в близките околности има непроучени крепости,²⁵ ранносредновековни селища и некрополи и богати следи от селища от римската епоха.²⁶

Обр. 44. Село Любеново.
Ранновизантийска лампа от
Калето /IV в./.

В Харманлийското дефиле или „Боаза“ /пролома/ има още две крепости „Горното кале“ и „Долното кале“.

17. **Крепостта Горното кале** е край десния бряг на Харманлийска река, разположена на висок, обрасъл с гъста гора хълм, срещу устието на Узунджовска река, на 5 км източно от с. Брягово и 2 км от с. Остър камък. Крепостта се е издигала на един завои на реката, на 8 км от устието ѝ, в началото на Харманлийското дефиле. Крепостта не е проучвана. По повърхността се намират фрагменти от римска /II-III в./ и ранновизантийска битова керамика /IV-VII в./. По сведения на местни жители в земята има останки от дебели крепостни стени /?/, а на места личат и такива, градени от суха зидария /без спойка/.

Иван Велков съобщава за римски развалини, глинени тръби от канализация и голямо количество останки от строителни материали открити от иманяри.²⁷

18. **Крепостта Долното кале** е край самия гр. Харманли, над м. Приказките, на голям и висок хълм между Кору дере /десен приток/, което идва откъм с. Остър камък и дефилето на Харманлийска река. Високия, издължен и труднодостъпен рид, на който е построена крепостта, на десния бряг на реката, има от изток, север и юг стръмни, обрасли с гъста гора склонове, а е достъпен само от запад /откъм с. Остър камък/. Крепостта има почти правоъгълна форма, изградена от речен и ломен камък, споен с бял хоросан. Стените заграждат пространство от около 5 дка. На 50 м западно от тази крепост има второ, укрепено със суха зидария пространство, с площ от около 3 дка, стените на което личат на места между скалите. На още 250 м на запад, личи ров и насип с посока север-юг.

На повърхността на хълма се вижда разхвърляна строителна керамика, а битовата керамика е ранновизантийска /IV-VII в./ и средновековна /след XI до XVI в./. От иманяри са открити гробове с масивни бронзови и стъклени гривни, които се датират след XI век. Съхраняват се в музейната сбирка в гимназията в Харманли/. От устна традиция в градския музей в града се пази ауреус на имп. Констанс /337-350/.²⁸

БЕЛЕЖКИ:

¹ **П. Сиротов**, Мечковец. Малка туристическа библиотека, Медицина и физкультура, С., 1967, с. 20.

² **Д. Цончев**, Старините около Хасковските топломинерални извори. ГИАНБМ, 1937-1939, С., 1940, с. 104-107; **Ив. Велков**, Градища. - ГИАНМ, II, 1957, с. 157-183; **В. Добруски**, Новооткрита римска диплома. - СбНУН, т. XIV, с. 635.

³ **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 261.

⁴ **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река., ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г., с. 111.

⁵ **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. I, С., 1953, с. 88.

⁶ **Ив. Венедиков и Н. Виходцевски**, Две неизвестни гробници в землището на Одрисите. - ИБД, кн. XVIII, С., 1972, с. 5 сл.

⁷ Мегалитите в Тракия, т. I, С., 1966, с. 98, т. 3, 1982, с. 256-260.

⁸ **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово /Фотоалбум/. ЦПИП при КК, С., 1989, с. 1-2 и 14-16; От същия: Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 120-122.

⁹ Повече подробности вж. при **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река., ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г., с. 211-212 и СбНУН, т. XIV, с. 635.

паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 16-20.

¹⁰ Вж. тук - Крепостта Калето, на Градището при с. Черна могила.

¹¹ **Н. Иванов**, "Камбурларкалесу" - в-к Ардинска дума, бр. 426 от 10 VII, 1939 г.

¹² **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река., ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г., с.112-113.

¹³ Релефа на терена при подземния ходник на Асара /крепостта на гр. Констанция при Симеоновград/ преди разчистването беше аналогичен с този . Вж. Д. Аладжов, Археологически проучвания на Констанция /1967-1977/- ИНИМ, т. 3, 1981, с. 255; от същия: Резултати от археологическите разкопки на Констанция.- Сб. Марица - Изток. Археологически проучвания, т. 3, 1995, с. 183-184, /Обр. 4 в, 5 а, б, 6 а, б, 6, в./

¹⁴ **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река., ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г., с.114-115.

¹⁵ **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 266-267.

¹⁶ **Ив. Велков**, Новооткрити старини. ИАИ, VII, 1933, с. 416.

¹⁷ **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 95

¹⁸ **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловно византийски печати от Хасковско /I/. - Археология, XXXIII, кн. 1, 1991, с. 50-51.

¹⁹ **Ив. Велков**, Новооткрити старини. ИАИ, VII, 1933, с. 416

²⁰ **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река., ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г., с.117-118; От същия: Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 146-147.

²¹ **Д. Аладжов**, Археологически вести. - ВНМ - Хасково, т. I, 1965 г., с.251.

²² **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река., ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г., с.118-119

²³ **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 70.

²⁴ **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в

Източнородопската област. - Рсб., т. 2, С., 1969 г., с. 246-248; От същия: Средновековни некрополи в Югоизточна България. - ИБМ, т.1, 1969, С., 1971, с. 233-253; **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Разкопки в с. Любеново през 1968 г. - РСб., т.3, 1972, с. 105-135; **Д. Аладжов**, Материална култура на Югоизточна България по време на Първата Българска държава. - Архитектура на България. Архитектурата на Първата и Втората Българска държава. Материали, С., 1975, с. 124-133; От същия: Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 131-138.

²⁵ Случайно е открита крепост на вр. Гиджик тепе, през 60-те години, при обиколка на Любеновската хухла /във военен полигон/ при проучване на тракийски долмени и гр. паметници. Вж. THRACIA, VI, С., 1984, с. 211.

²⁶ В м. Ханчето, на 2 км южно от селото, където е открита и колективна находка от римски денарии от I и II век. Вж. **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 131-132.

²⁷ **Ив. Велков**, Новооткрити старини. ИАИ, IV, 1927, с. 319.

²⁸ **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река, ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г., с.120; От същия: Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 272.

ГЛАВА ТРЕТА

КРЕПОСТИ КРАЙ РЕКА МАРИЦА

Няколко крепости край бреговете на Марица, заедно с описаните при устията на р. Клокотница и Харманлийска река образуват верига от крепости, които пазят селищата край голямата река.

19. **Крепостта Преславски Хисар**, на 2 км северозападно от с. Сталево /Преслав/ е построена върху широка тераса, на закръглен, скалист хълм, върху високата му и стръмна западна страна, откъм десния бряг на р. Марица, близо до жп гара Скобелево.¹

Стените на крепостта са градени от здрав, местен червеникав ломен камък, споен с бял хоросан. Те заграждат пространство от около 3-4 дка, с форма на неправилен многоъгълник. В южната част на крепостта личат останките на щерна, а в югоизточния край - частично разчистена от иманяри кула, с размери 2,60 на 4,70 м. В продължение на десетилетия, каменната кариера на хълма е унищожила част от крепостната стена, за която според сведения от XIX в., останките са били значителни.²

В ИМ - Хасково се пазят фрагменти от битова и строителна керамика от VI-XII век, събрани от повърхността на хълма. Големият медиевист Васил Гюзелев предполага, че тук е била крепостта Милеона /названието „Милеона“ от гръцката дума „ябълка“, той свързва с името на близкото село Ябълково - на турски Алмали/. Крепостта Милеона се споменава от византийския хронист Теофан Изповедник /IX в./, който съобщава, че през 813 г. хан Крум искал възобновяване на договора от 716 г., сключен по времето на хан Тервел /701-718/. Договорът очертавал границата от юг при Милеона в Тракия.³ Това накратко става така: През лятото на 812 г. братът на хан Крум освобождава славянското население от долината на Марица и

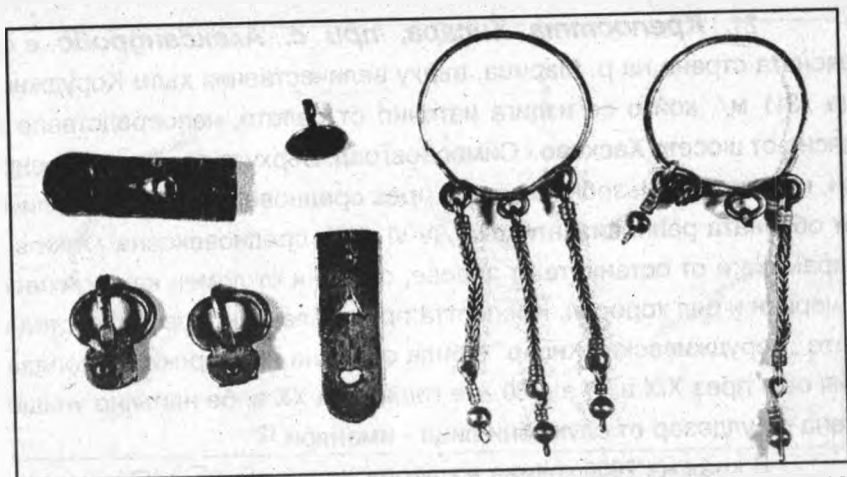
Източна Тракия, с гр. Одрин. През 815 г., хан Омуртаг, сключва с Византия 30 годишен мирен договор, според който тази област юридически се признава за българска. Това дава възможност на хан Омуртаг да укрепя границите на България от Черно море до Констанция при дн. Симеоновград - едно грандиозно дело, окончателно завършено от цар Симеон, когато били изградени или възобновени и редица крепости.

От Милеона се открива широк кръгозор: освен крепостта при Клокотница, оттук се вижда крепостта при с. Сусам, цялото Тракийско поле до върховете на Сакар и на юг до крепостта Перперикон.⁴ В района има предания и легенди свързани с българската победа при Клокотница /9 март 1230 година/.

В. Златарски, посочва Милеона в северните предгория на Сакар, северно от Тополовград, подобно на *Иречек*, който търси Милеона също в Сакар, но при Манастирските възвишения.⁵

20. Крепостта Хусара, при с. Нова Нагезжа, се намира на 2 км югоизточно от селото, на едно възвишение на десния бряг на Марица. От крепостните стени са останали само засипаните в земята основи. В средата на крепостта е разкрита от иманяри щерна с размери 5,50/3,50 м и запазена дълб. 1,20 м. Стените на водоема, градени с ломен камък, споен с хоросан, който има примес от малко едри късчета от тухли са дебели 0,80 м. Помещението, заедно с пода имат мазилка от червен хоросан, дебел 2 см. През 1965 г. останките от крепостта са сринати с булдозер.⁶

Наред с тракийската /I хил. пр. Хр./ и ранновизантийската /IV-VII в./, се срещат и фрагменти от средновековна керамика от X-XIII в. В крепостта е открито съкровище от медни византийски монети от VI век. В нива на землището на селото са открити 60 монети от същото време.⁷ В крепостта е открит и оловен печат на неидентифицираното лице Климент, от VI-VII век⁸, а наблизо и находка от 230

Обр. 45. Село Нова Надежда. Сребърни предмети от крепостта Хисара /VI в/.

Обр. 46.
Село Нова
Надежда.
Сребърна
купа от
крепостта
/VI в/

римски сребърни монети от Антонин Пий до имп. Филип Араб /244-249/.⁹ Двадесет години след унищожението на крепостта, в насипите е открито сребърно съкровище от обеци, токички, апликации и др. /Обр. 45/ и сребърен съд с надпис - посвещение на имп. Юстиниан I /527-565/ и жена му Теодора¹⁰ /Обр. 46/.

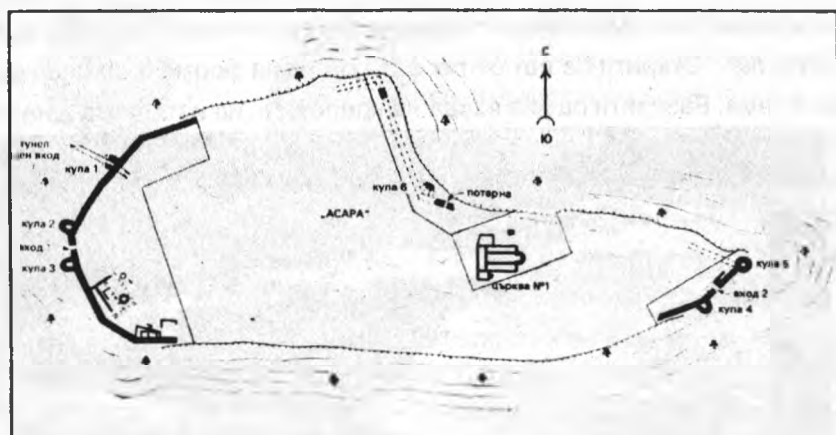
21. **Крепостта Хисара, при с. Александрово**, е от дясната страна на р. Марица, върху величествения хълм Коруджиица /311 м/, който се издига източно от селото, непосредствено в дясно от шосето Хасково - Симеоновград. Върху късноантични основи, крепостта е възобновявана и през средновековието, което личи от обилната ранновизантийска /IV-VI в./ и средновековна /X-XII в./ керамика и от останките от зидове, строени от ломен камък, споен с червен и бял хоросан. Крепостта при с. Александрово, известна и като „Коруджиевския Хисар“ е била обект на иманярски разкопавания още през XIX в.¹¹, а в 60 - те години на XX в. бе напълно унищожена с булдозер от служебни лица - иманяри.¹²

В края на 2000 година в района на крепостта е открита тракийска куполна гробница от нач. на IV в. пр. Хр., със стенописи /добре запазени ловни сцени/, близки по стил на тези от Казанлъшката гробница: конници, воители, екзотични растения и др., за които научихме от ежедневната преса /в. Труд, от 19 и 20 декември 2000 г./.

22. **Крепостта на гр. Констанция, при Симеоновград** се намира в м. Асара на 1,5 км северно от кв. Злати дол, на десния бряг на р. Марица, заела голямо /Обр. 47/, над 50 дка, плато-видно възвишение. /Същинския град от XI-XII в., прочутата средновековна Констанция е на отсрещния бряг на реката, в м. Градището/.

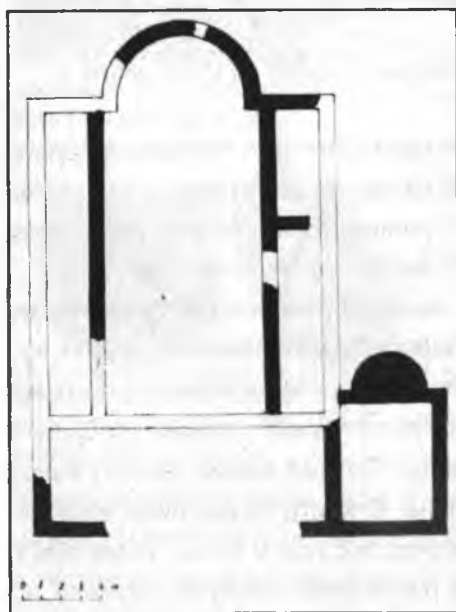

Обр. 47. Симеоновград. Крепостта на град Констанция в началото на разкопките /1967 г./

Обр. 48. План на крепостта на гр. Констанция.

При археологически разкопки е установено, че крепостните стени са изградени и поправяни многократно. Те са с дебелина 2

Обр. 49. Констанция. Трикорабна базилика в крепостта /IV в./ - план

и 2,80 м, запазени на места само в негатив, а другаде до 1,5 м над основите, но до разкопките напълно зарити в земята. Ясно се отделят три основни строителни периода, които се свързват с писмените сведения за крепостта: ранновизантийски, ранносредновековен и византийски.¹³

През първия период /IV-VII в./ крепостните стени са дебели от 2,10 до 2,80 м, изградени с по-едри местни ломени камъни, споени с обилен, здрав хоросан, примесен с парченца от натрошени тухли. Защитата

на крепостта е подсилена от издадени навън от стената големи кули /Обр. 50/. Открити са пет от тях с U - образна форма и една с кръгла форма. Разкрити са два входа на крепостта, на източната и на за-

Обр. 50. U-образна кула №2 в западния сектор на крепостта с част от вход №1.

падната страни, пазени от по две кули /Обр. 48/. От първия период е разчистен таен подземен изход на северната стена и една потеря, както и основите на няколко сгради, голяма трикорабна /Обр. 49/ раннохристиянска базилика с баптистерий /IV в./ и др.

Вторият период /VII-X в./ има два подпериода: ранновизантийски /от VII-VIII в./ и ранносредновековен /български - от IX-X в./. Планът на крепостта е без промени, крепостните стени са по-тънки /2 м/, изградени върху старите основи с червен /розов/ хоросан, а при втория подпериод с бял хоросан. По това време тайният изход е изоставен, а потерната е зазидана. Открити са два вида жилища: вкопани в земята, с глинобитна печка и с под и стени, измазани с пръст - от VIII до IX в. и вкопани в ранновизантийските пластове, но със стени, изградени с камъни, споени с пръст /върху по-стари ранновизантийски помещения/, с глинобитна печка и глинени съдове от

Обр. 51. Ранносредновековна керамика от крепостта на Констанция /IX-XI в./.

Обр. 52. Симеоновград. Глинени съдове от крепостта. Бронзова епоха /III хил. пр. Хр./.

IX-X в. /Обр. 51/.

От третия /средновековен - византийски/ период /X-XII в./ са оцелели части от крепостните стени, само на отделни места измазани с розов /червен/ хоросан. Открити са и части от сгради с канализация, а други с настилка от квадратни печени тухли.

Теренът на крепостта не е използван изцяло през различните периоди - през втория период главно само западната част. По това време източната ѝ половина е изоставена и превърната в некропол /IX-X в./, заемащ пространството около Черква №1. През византийския период /X-XII в./ са ремонтирани или наново изградени кулите при източния и западния входи.

Последните са по-добре запазени и личат следите от дървените сантрачи и на места запазена мазилка от червен хоросан. Независимо от това, че крепостта няма

вече предишната важна роля, като отбранително съоръжение, поради изместване границите на Византия далеч на север - крепостта на Констанция продължава да играе ролята на важен военно-административен и църковен център, а градското население вече обитава предимно м. Градището, от другата страна на р. Марица, където е и

големият некропол на града от XI-XII в.¹⁴ По това време в крепостта вероятно живее предимно състава на охраняващия я гарнизон, заедно с хората от някои спомагателни /за войската/ работилници.

Обр. 53. Симеоновград. Кана от крепостта - бронзова епоха /III хил. пр. Хр./

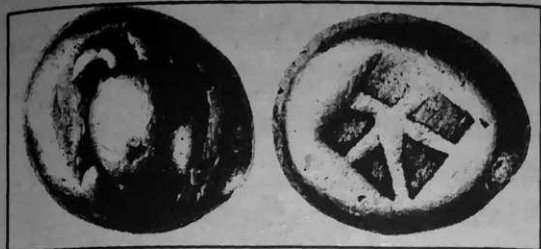
Обр. 54. Симеоновград. Чаша „Троянски тип“ от крепостта на Констанция /III хил. пр. Хр./

Обр. 55. Симеоновград. Гръцка червенофигурна керамика /IV в. пр. Хр./ от крепостта на Констанция.

Обр. 56. Симеоновград. Глинена ранновизантийска лампа от крепостта /V в./.

Обр. 57. Сребърна монета на о-в Егина /V в. пр. Хр./.

В крепостта са открити хиляди предмети от различни епохи: метални селскостопански оръдия, въоръжение, занаятчийски инструменти и битови предмети, както и богата колекция от тракийска и гръцка /Обр. 52,

53, 54 и 55/, ранно византийска /Обр. 56/ и средновековна /Обр. 51/ керамика.¹⁵ По време на разкопките в крепостта са открити също произведения на занаятите и приложните изкуства,¹⁶ монети от V в. пр. Хр. /Обр. 57/ до XII в. и византийски оловни печат-

Обр. 58. Симеоновград. Първа копка на некропола на Асара /1977 г./.

Обр. 59. Симеоновград. Оловен печат на севаст Теодор Инест /XII в./

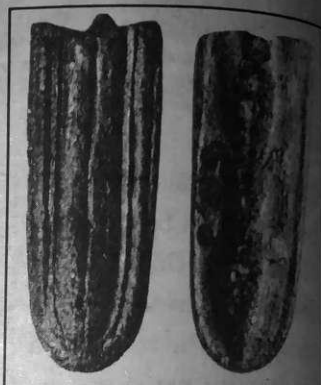

Обр. 60. Бронзова тока с крилат лъв /IX-X в./ и рунически знак.

ва тока с крилат лъв /Обр. 60/ и коланни обкови /Обр. 61/.

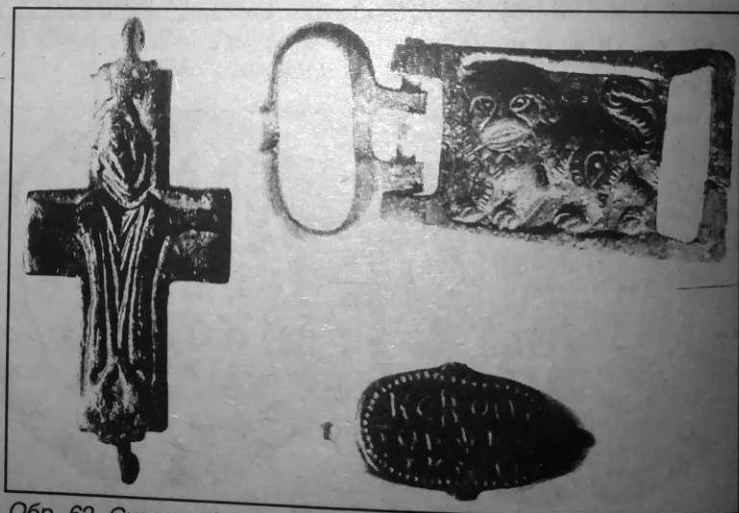
ти от неизвестен ек прозопо на Месопотамия от края на IX в., на севаст Теодор Инес от втората половина на XII век¹⁷.

/Обр. 59/, а от иманяри печат /частно притежание/, също от XII в., както и бронзови

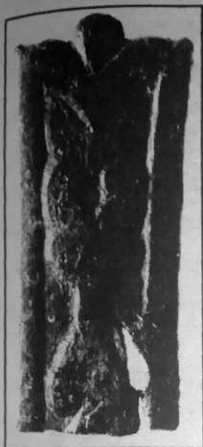
Обр. 61. Симеоновград. Бронзови коланни апликации /X-XI в./

Значителни са древните писмени сведения за Констанция, събрани и обнародвани от проф. Васил Гюзелев.¹⁸

Обр. 62. Симеоновград. Крепостта Деве Барган. Бронзови: палестински кръст, тока с лъв и пръстен /IX-XI в./

23. Укрепен хълм Деве Барган, при Симеоновград

Обр. 63.
Симеоновград.
Бронзова коланна
апликация от
крепостта Деве
Барган /X-XI в./

Р. Попов съ-
общава за основи
на постройки, гра-
дени с камъни и хо-
росан.¹⁹ Останките
от стени не са проу-
чени. През 80-те го-
дини на XX в. на Де-
ве Барган са наме-
рени ранносредно-
вековни /около IX-X
в./ бронзови пред-

мети: конска сбруя, пръстен с надпис и тока с лъв и рунически
знак.²⁰ /Обр. 62, 63, 64/

се намира на около 1 км СИ от крепостта на Кон-
станция, и на около 2 км от центъра на днешния
град - разположен наблизно до устието на р. Саз-
лийка, където завършва средновековния окоп
Еркесия. Тук, върху селищна могила от камено-
медната и бронзова епохи, проучена в началото
на XX в. от Рафаил Попов са намерени праисто-
рически съдове, костени, каменни и медни оръ-
дия на труда.

Обр. 64.
Симеоновград.
Бронзови части
от конска сбруя
и тока от
крепостта Деве
Барган. /Около
XI в./

24. **Крепостта Хисаря /Любимецкия хисар/** е в землището на с. Йерусалимово, на левия бряг на р. Марица. В най-високата част на издължен към запад хребет се намира крепостта, с размери 100/65 м, достъпна само откъм изток и североизток, където е била най-добре защитена. Крепостните стени са градени от ломен камък, споен с бял хоросан. В северозападния ъгъл на крепостта, личат останките от кула, в долната част на която стените са градени с хоросан с примес от натрошени тухли. В източната част на крепостта има останки от водоем /10x8 м/, изграден от ломен камък и тухли и измазан с мазилка от червен хоросан.²¹

По западните и южни склонове на хълма личат гробове, оформени с каменни плочи или вкопани в скалата. В някои от тях са намерени средновековни /XII-XIV в./ стъклени /някои рисувани/ и бронзови гривни. Селището се е намирало западно от крепостта. Тук и в крепостта има изобилие от ранновизантийска /IV-VII в./ и средновековна керамика от XI-XIV в.²² Гледката от Хисаря е широка. На север през Йерусалимово се вижда Сакара. Открит е погледа и към изток, на запад и юг към Родопите.²³

25. **Крепостта Хисаря, при Свиленград** е построена на невисок хълм, на 1 км северозападно от града. Крепостните стени са зарити. Фрагменти от римска /II-III в./, ранновизантийска /IV-VII в./ и средновековна керамика се откриват в крепостта и целия Канаклийски квартал, до кв. Талмазов и Хорището. На Хорището, до малката градска река все още на повърхността на земята се виждат зидове, дебели около 2 м, градени с камък и бял хоросан. Открит е и некропол, в който са намерени стъклени и бронзови гривни от XI-XII в.²⁴ Непосредствено южно от Хисаря минава римския път от Европа за Константинопол, който на това място съвпада с т.нар. „Момковски път“ и с новостроящия се магистрален път за Истанбул.

На Хисаря, върху останките на селищна могила, се предпо-

лага, че е била римската станция Бурденис, позната в ранновизантийската епоха и средновековието като Бурдепто.²⁵ От Римската епоха на Хисаря са открити три фрагмента от мраморни паметници с латински надписи, обнародвани от Бр. Шкорпилови, В. Добруски, Г. Кацаров и Ив. Велков, като паметници от римската станция Бурденис, името на която се среща в римските карти от II-IV в., като станция за нощуване. Това име сочи тракийския произход на селището.²⁶

БЕЛЕЖКИ:

¹ **Ив. Велков**, Няколко крепости, селища и светилища из Родопите. - ИИД, XIII, 1933, с. 182-183.

² ОДА - Хасково, Архив на **Александър Ралов**. Според **Ал. Ралов** стени-те на крепостта били запазени на значителна височина „дебели и зъбести“. Преданието говорело, че отгоре те били покрити с „оловни плочи“ и имало „Яко и красно зидани стени“. От южната страна на Хисаря, на по-малкия хълм „Чиплак“, се виждали стени от сграда, която селяните наричали „Зандана“. От северната страна, към р. Марица имало дълбоки щерни, които през лятото на 1871 г. били разкрити при ваденето на камъни за построяването на железницата /Огрин-Белово/. Тогава били открити и човешки кости /некропол/. Говорело се за подземен път до р. Марица. Към югоизток се издигали останки от големи сгради. При ваденето на камъни за железницата, строена през 1870-1871 г. инж. Пелиц се натъкнал на „особени каменни постройки от големи блокове с грубо работени по тях знаци“. Част от тези блокове били унищожени за строежа на ж.п. път, а други били натоварени и изпратени някъде /?/. Сред развалините на Хисаря били намирани монети на Маронея, Реметалк III, Лизимах и Агей, а също и ранновизантийски и средновековни монети от V-VI и XII в.

³ **V. Gjuzelev**, Byzantinobulgarica, III, 1970, ГИБИ, III, p. 285.

⁴ **Ив. Велков**, Няколко крепости, селища и светилища . . . , ИИД, XIII, 1933, с. 183.

⁵ **В. Н. Златарски**, История на българската държава през средните

векове, т. I, ч. 1, С., 1918, с. 179; К. Иречек, Пътувания по България, С., 1874 г., 748.

⁶ **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край Хасково, 1997, с. 192.

⁷ **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през 1934, 1935, 1936 г. ИАИ, XI, 1937, с. 322.

⁸ **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско /I/. Сп. Археология, XXXIII, 1, 1991, с. 51.

⁹ **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през последните години- ИАИ, XV, 1946, с.237.

¹⁰ **V. Gerasimova - Tomova**, Ein silberkelch Aus dem dorf Nova Nadezda bezirk Haskovo, aus der zeit des kaisers Justinian I /527-565/. - Miscellanea Bulgarica, 5, Wien, 1987, p. 307-312.

¹¹ **Ив. Велков**, Новооткрити старини. ИАИ, I, 1921, 1922, с. 244-251; От същия: Антични паметници из България. - ГНМ, IV, 1922-1925, с. 149-152; П. Делларев, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 87-88; Ж. Въжарова, Руските учени и българските старини. С., 1960, с. 330-332.

¹² **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край Хасково, 1997, с. 16

¹³ **Д. Аладжов**, Резултати от археологически разкопки на Констанция. - „Марица-Изток“. Археологически проучвания, Раднево, т. 3, 1995, с. 181-226.

¹⁴ **К. Капелкова**, Средновековен некропол край Симеоновград, Хасковски окръг. Констанция. Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград. - ЦПИП при КК., С., 1985, с. 69-86; От същата: Накити от средновековния некропол край Симеоновград. - сп. Археология, 1, 1989, с. 48-56.

¹⁵ **Крепостта на Констанция е построена върху Тракийско селище от бронзовата, старожелязната и младожелязната епоха. Вж. Д. Аладжов и колектив**, Археологически разкопки, издирвания, колекции, проучвания в Констанция. - ИНИМ, т. 3, 1981, с. 253-347.

¹⁶ **Кр. Капелкова**, Произведения на занаятчийските и приложни изкуства от средновековна Констанция. - ИНИМ, т. 3, 1981 г., с. 341-345.

¹⁷ **Й. Иванов**, Византийски оловни печати от Долното течение на Тунджа и Марица. „Марица-изток“. Археологически проучвания, т. 1, С., 1991, с. 129.

¹⁸ **V. Gjuzelev**, *Byzantinobulgarica*, III, 1970, p. 155 и сл.; **В. Гюзелев**, Средновековната българска крепост Констанция. - ИНИМ, т. 3, 1981, с. 9 и сл.; **Д. Аладжов и Н. Димов**, История на Симеоновград от древността до 1912 г. - Хасково, 1993, гл. I и II.

¹⁹ **Р. Попов**, Мозилата Деве - Барган. - ГНМ, IV, 1926, с. 72 сл.

²⁰ Частно притежание. **Вж. Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 227-236.

²¹ **Ив. Велков**, Стари селища и градища южно от Сакар-Планина - ГНМ, V, 1933, с. 169-170.

²² За повече подробности вж. **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 138-140.

²³ **Ив. Велков**, Стари селища и градища южно от Сакар-Планина - ГНМ, V, 1933, с. 170.

²⁴ **Д. Аладжов**, Средновековни погребения в Югоизточна България. - ИБМ, I, 1971, с. 135-151.

²⁵ **А. Разбойников**, Где е било селището и крепостта Бурденпо? - ИИД, XIX-XX, 1944, с. 189-192 и пос. там литература.

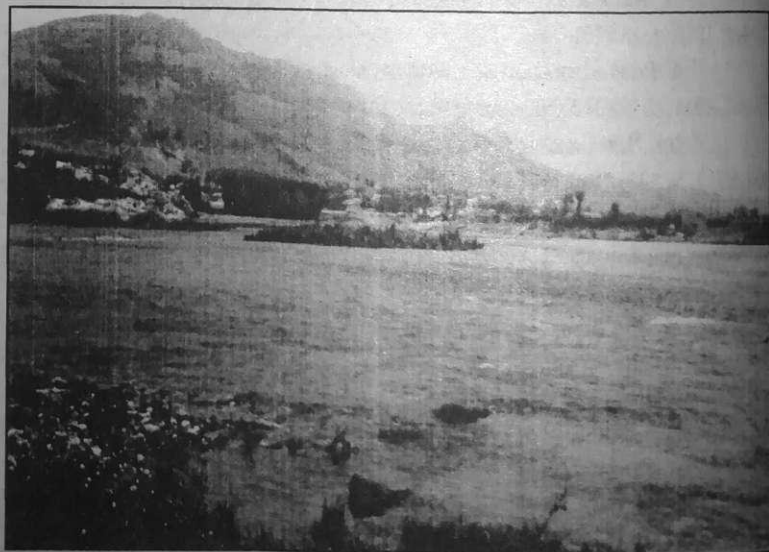
²⁶ **Бр. Шкорпилови**, Паметници от Българско, С., 1888, с. 32; Вж. J. G. Bulg. III, 2, № 1824-1826, с. 188-189. В Пойнтингеровата карта станцията се явява под името Бурденус, на 20 мили западно от Агрианопол, а в Антониниановия пътеводител - с името Бурдипта, на 22 мили от Агрианопол. В Йерусалимския пътеводител се споменава с името Бурдиста; в средата на VI в. у Прокопий - вече под името Бурденпо, под което име крепостта е записана и в прабългарския летописен надпис на хан Маламир /831-836 г./. Прокопий споменава Бурденпо между крепостите, поправени в VI в. от Юстиниан I. Повече подробности за находките открити тук вж. Селища, паметници, находки ..., с. 213-218 и пос. там лит.

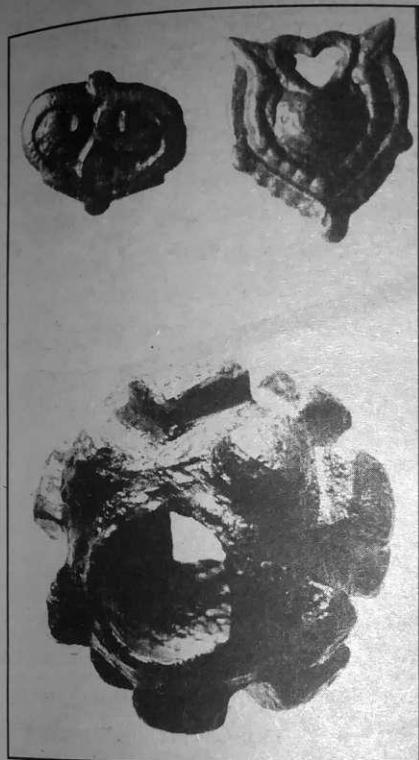
КРЕПОСТИ КРАЙ РЕКА АРДА

В Хасковска област, край река Арда попадат четири крепости, които се намират в землищата на селата Рабово, Долно Черковище, Бориславци и Сеноклас.

26. *Крепостта при с. Рабово*, лежи на левия бряг на река Арда, където реката прави елипсовиден завои на юг и образува малък полуостров с труднодостъпен връх.¹ /Обр. 65/ Крепостните останки са на самия връх - само на отделни места запазени над земята. Стените на крепостта са градени от ломен камък, споен с

Обр. 65. Село Рабово. Хълма с крепостта. На преден план р. Арда. бял хоросан. По повърхността се намира римска /II-III в./ и средновековна /XI-XIV в./ керамика. Тук е намерена византийска медна монета на имп. Михаил IV /1034-1041/, средновековни бронзови апли-

Обр. 66. Село Рабово. Бронзови апликации и железен боздуган от крепостта /XI-XIV в./

кации и железен боздуган /Обр. 66/. Крепостта е охранявала селищата и стария калдъръмен път по левия бряг на р. Арда.²

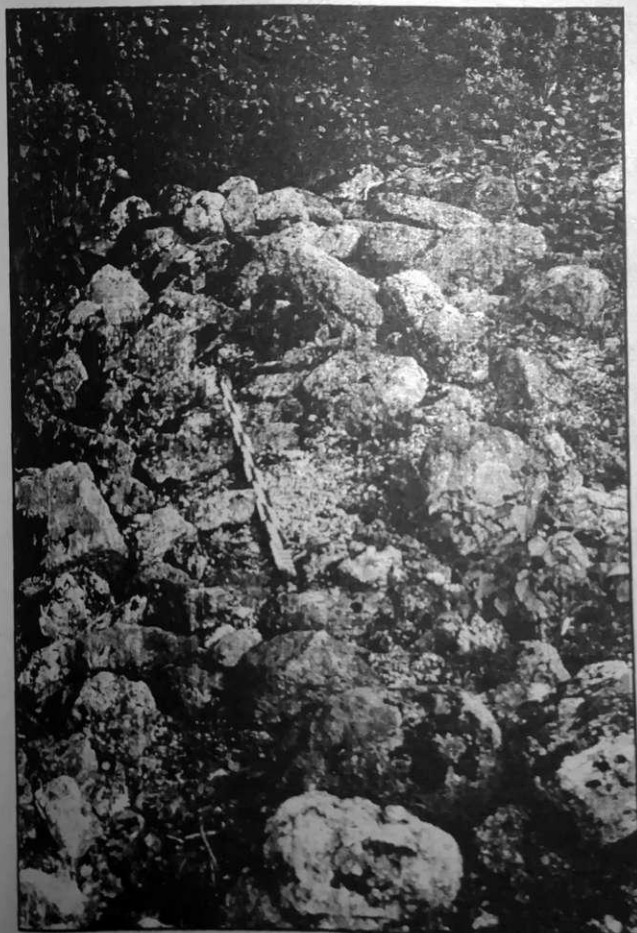
27. Крепостта Хисарлъка /Сарлъка/, до с. Долно Черковище се намира на 500 м източно от селото, върху скалистия връх Св. Илия, от лявата страна на р. Арда.³ Крепостта има трапезовидна форма /Обр. 67/ и загражда площ малко по-голяма от 1 дка. Крепостните стени са дебели 2 м, изградени от ломен камък, споен с бял хоросан. Площадката, върху която е изградена крепостта е силно наклонена на север. Крепостните стени са иззидани от север, запад и част от източната

страна. От юг и изток се издигат високи до 30 м отвесни и непрстъпни скали, които служат като естествена защита. Стените са съборени до терена; само на югозападната страна те са запазени и над земята - до 3 м. В тази част личи квадратна кула с размери 5/5 м.⁴

В крепостта и по склоновете на върха се намират фрагменти от средновековни глинени съдове от около XI-XII в. Извън крепостта, от запад се виждат основите на малка правоъгълна сграда, ориентирана изток-запад - вероятно черква. На 100 м източно от крепостта, след седловината, местни жители са разкопали християнски

Кован кая и по отсрещната Саръ кая, а на десния бряг е известната тракийска гробница „Поп Мартиновата дупка“⁶.

28. Тракийската крепост на Вр. Сиври Декме при с. Бориславци се намира на едноимен рид с няколко върха, разположени в посока изток-запад, който рид оформя големия завой на река Арда при язовир Ивайловград, на 4,5 км северно от гр. Маджарово. От южната и най-достъпна страна, над шосето за Ивайловград, на най-западния връх на рида Сиври Декме, се вижда полураз-

Обр. 68. Село Бориславци. Крепостната стена на Вр. Сиври Декме

сипана стена /Обр. 68/, дебела около 2 м, градена с едри ломени камъни, без спойка. Стената опасва от юг и изток най-високата част на върха, като защитава естествения подстъп към него по билото на изток. Във вътрешността на заграденото пространство се забелязват и други останки от такива стени /също градени „на сухо“/, но не така добре запазени - вероятно те са оформяли цитаделата на крепостта.⁷

В пространството на крепостта се намира тракийска керамика от желязната епоха /I хил.

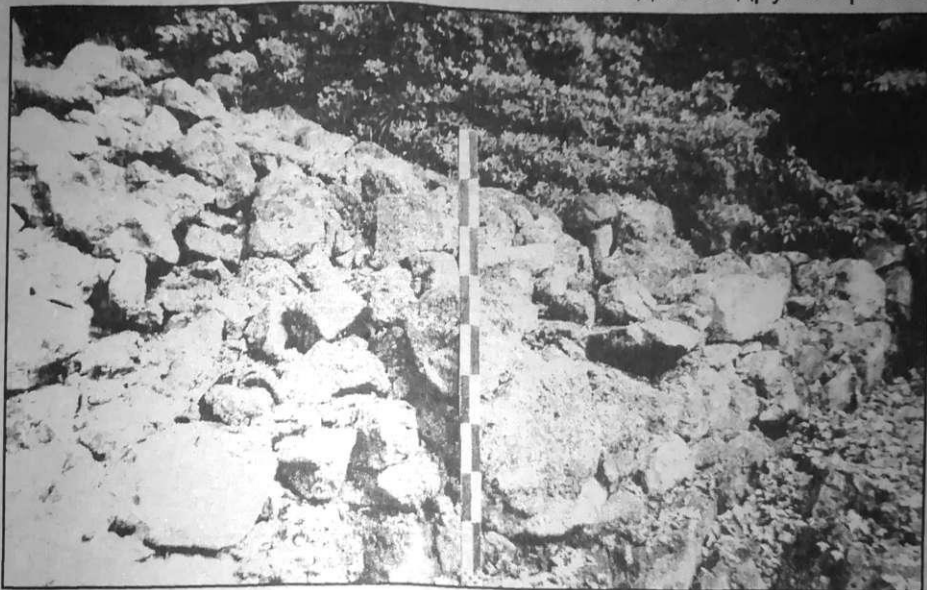
пр.Хр./, а от оскъдната керамика от римската епоха и средновековието е ясно, че мястото е обитавано и по-късно. В най-западния край на върха има светилище: върху скалите са издълбани релефни по форма и големина басейнчета, някои от тях свързани с уличка. При тракийското светилище са открити части от мраморен релеф на Тракийски конник /II - III в./ - т.е. светилището е използвано и през римската епоха. В Хасковският музей се пазят също монети от римската република и на Одесос - имп. Траян, на имп. Гордиан и на Лициний и на византийските императори Роман Диоген и Теодора както и монети на кръстоносните владетели на изток. Още едно светилище на вр. Сиври Декме се намира в м. Черешките. Тук освен кръгли басейнчета, на една невисока, изолирана скала има издълбани трапецовидни ниши, сякаш за поставяне на урна, или оброчни релефи.⁸

Сиври Декме е все още девствена, скалиста местност, гъста обрасла с широколистна предимно дъбова гора и храсти, между които стърчат покрити с мъх скали и камъните от крепостната стена. Както при повечето Източно-Родопски „култово-погребални комплекси“, разположени при тракийските крепости, необитавани от векове, като Глухите камъни при вр. Света Марина, Кумбурларското кале над с. Ангел воевода и др. - ридът Сиври Декме е отлично място за туризъм, сред пищна зеленина, скали и тайнствена тишина.

29. Крепостта Хисаря, при с. Сеноклас, се намира на 1 км северозападно от селото и на 4 км югоизточно от Маджарово, в източната част на висок, скалист рид, издължен в посока изток-запад. На Хисаря при Сеноклас, в най-източната му част представляваща значително плато, е разположена една от най-големите тракийски крепости, достъпна само от запад.¹⁰

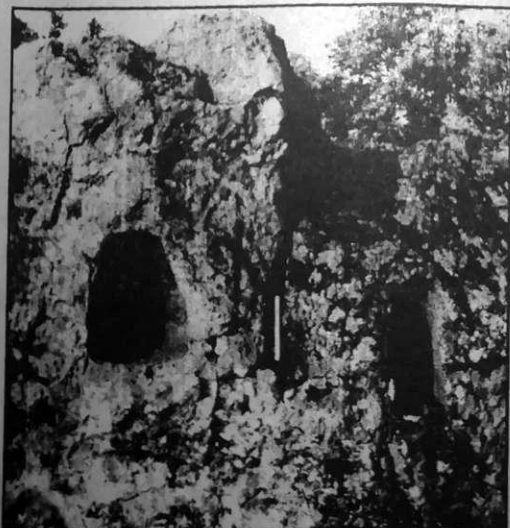
Цялата западна страна е преградена от стена, градена от големи камъни без спойка, дебела 3,80 м, която върви от север към

на места стената е запазена до 1,50 м височина. Крепостта има два входа, фланкирани от дълги 10-12 м стени, издадени извън крепостната стена. Те са на разстояние около 60 м една от друга. Крепост-

Обр. 69. Село Сеноклас.

Тракийската крепостна стена на Хисара.

Обр. 70. Село Сеноклас.

Трапецовидни ниши в крепостта.

ната стена завършва в най-южната точка, при високите отвесни скали.¹¹

На две изолирани скали във вътрешността на крепостта /Обр. 70/ и на недостъпните скали от юг и изток са издълбани трапецовидни ниши. Северозападно от крепостта Хисаря има параклис - Св. Георги, скалите около който са осеяни с ниши, басынчета, вдлъбнатини и кръ-

гове. Керамиката на повърхността в крепостта и пространството около параклиса е от желязната епоха /I хил. пр.н.е./¹².

БЕЛЕЖКИ:

¹ **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия., т. 2, С., 1953, с. 70.

² **Д. Аладжов**, Новооткрит римски път в Източните Родопи. - Векове, кн. 1, 1975, с. 74-79; От същия: Археологически паметници в района на Стамболово., ЦПИП при КК, С., 1989, с. 5,6,35-37.

³ **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия., т. 2, С., 1953, с. 83.

⁴ **Б. Колев**, Скални гробници край с. Долно Черковище, Хасковско. - ВНМ - Хасково, т. I, 1965, с. 205-209.

⁵ **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово., изд. на ЦПИП при КК, С., 1989, с. 3, Обр. на с. 42.

⁶ **Б. Колев**, Скални гробници край с. Долно Черковище . . . , с. 206-208; **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки ..., с. 84-86.

⁷ Мегалитите в Тракия, т. 2, 1982, с. 258.

⁸ **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки ..., с. 26-30.

⁹ **Д. Аладжов**, Експедиция „Сакар-Родопи 1976“ в „Хасковска трибуна“, бр. 78, от 05.09.1979; **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от Старожелязната епоха в Хасковски окръг - Thracia, VI, 1984, с. 185-187.

¹⁰ **Ив. Велков**, Сборник в чест на Иширков, с. 151 сл.; **П. Делирадев**, Принос към историческата география . . ., т. 2, с. 68.

¹¹ Мегалитите в Тракия, ч. 2, с. 258-260; **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от Старожелязната епоха в Хасковски окръг - Thracia, VI, 1984, с. 229-230.

¹² **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки ..., с. 223-226.

КРЕПОСТИ ЮЖНО ОТ РЕКА МАРИЦА

\Източно Родопска област\

Между Марица и Арда, в планинската и полупланинска част на Източнородопската област са известни десетки крепости, повечето непроучени, със зарити в земята крепостни стени, ограбени от околното население предимно през XIX и XX век за строеж на жилищни и стопански сгради. Тук ще бъдат посочени само няколко от тях, за които е възможно да се каже нещо повече, или имат „история“, свързана по някакъв начин с развитието на тази част от България.

30. *Крепостта Хисаря, в Хасково* се намира в едноименния квартал в южната част на града. Тя заема високите части на коралов варовиков хълм \Обр. 71\ от стария терциер¹, при завоя на

Обр. 71. Хасково. Хълма Хисаря преди разкопките.

малка река, която събира водите си наблизко, в югозападния край на землището на града.

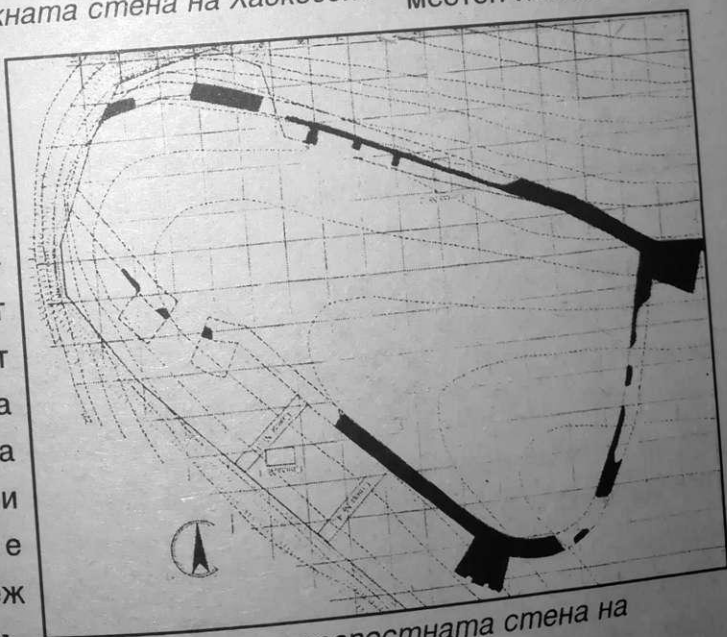

Обр. 72. Част от южната стена на Хасковската крепост

вик, споен с бял хоросан са дебели 2,30 м. Те са стъпани на скалата и заграждат пространство от около 1,5 дка. За лица на стените са избирани по-едри камъни, а отвътре е използван пълнеж от по-дребни камъни, заливани с хо-

На това място, както показаха разкопките \1958-1966 г.\ върху останките на тракийско селище още през IX в. възниква българско селище, а наскоро след това през X в. е изградена крепостта.

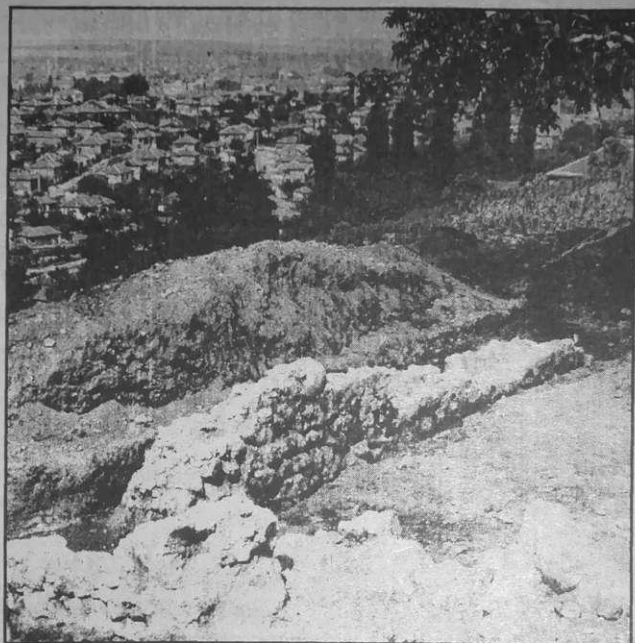
Първоначално стените на крепостта, които са градени от местен ломен варо-

Обр. 73. План на крепостната стена на „Вътрешния град“.

росан \блокаж\².

Източната крепостна стена е поставена върху равната част на хълма, направо върху скалата. Другите стени са по ръба на висо-

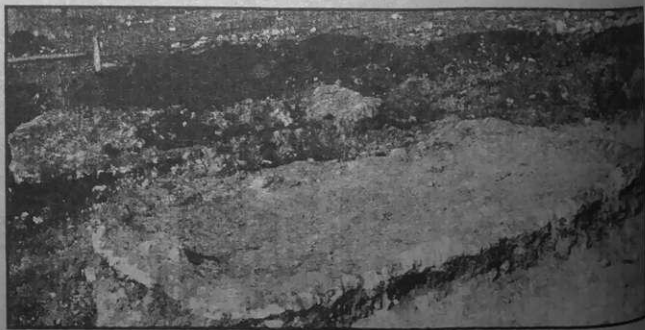

Обр. 74. Североизточния ъгъл и част от стената на „външния град“

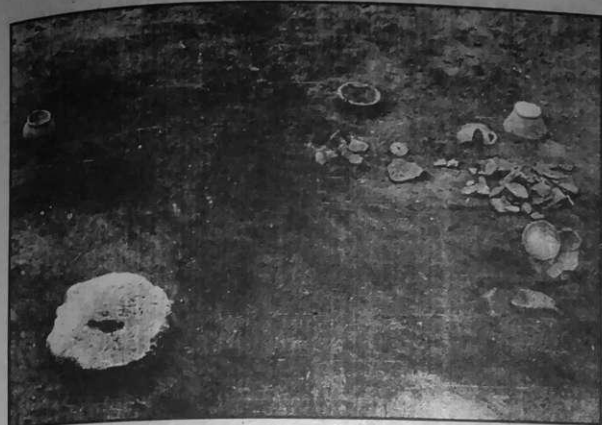
чина, следвайки естествените очертания на терена. Самата част от южната стена минава на 4-5 м навътре от края на склона \Обр. 72\.

От тук е минавал пътят до входа на крепостта, който е на най-недостъпната страна на хълма. Тази естествена защита на входа е подсилена от две кули. Най-добре е запазена кулата в югоизточния ъгъл. Още две трапецовидни кули, крепостта има при югоизточния и североизточния ъгъл. Тя е плътно иззидана, запълнена с блокаж от камъни и хоросан. Към стръмния склон, на челната си страна, тази кула има три контрафорса \Обр. 73\.

По-късно, откъм равнината при източната крепостна стена, е построена нова \Обр. 74\, перпен-

Обр. 75. Дъна на водохранилища, непосредствено под орницата.

Обр. 76. Останки от опожарени жилища в края на склона

крепост е изградена по същия начин, но е с по-тънка \1,60 м\ откъм недостъпната северна страна и по-дебела \2,40 м\ при равнината, на изток, където бе запазена и малка част, от източния вход на крепостта³, с каменния блок за оста на портата.

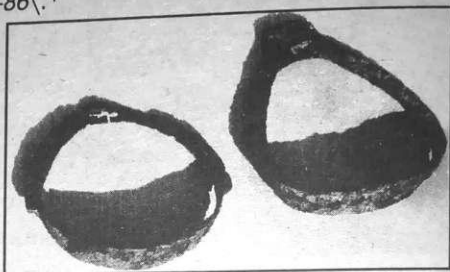
Във вътрешния град са открити водохранилища \Обр. 75\ градени с квадратни тухли, споени и измазани с червен хоросан; останки от жилища \Обр. 76 и 77\, с глинени съдове от X-XII в. В последните са намерени каменарски и инструменти за дървообработване, селскостопански и занаятчийски сечи-

дикулярна на старата, която започва от кулата в северозападния ъгъл, насочва се на север, по края на склона и завивайки на изток, огражда два пъти по-голямо пространство от това на първата крепост. Така е оформен „вътрешен“ и „външен“ град. Новата

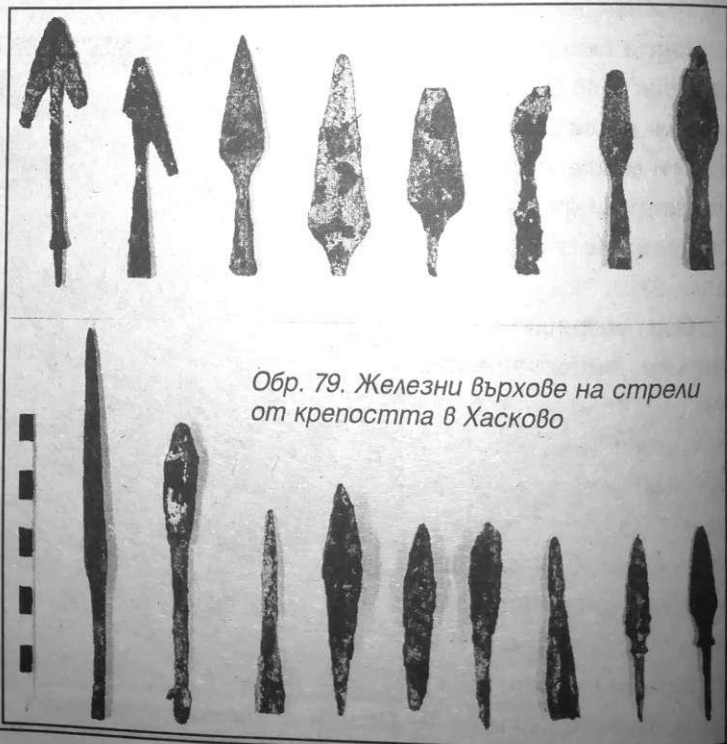

Обр. 77. Останки от жилище

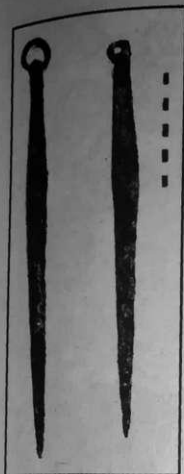
ва, номадски тип стремена, железни върхове на стрели и копия
 \Обр. 78, 79 и 80\ . На територията на крепостта значително е коли-
 чеството от глинени съдове, голяма част от тях и с релефни знаци по
 дъната \Обр. 81-86\.⁴

Обр. 78. Номадски тип стремена
 /около X век/.

Обр. 79. Железни върхове на стрели
 от крепостта в Хасково

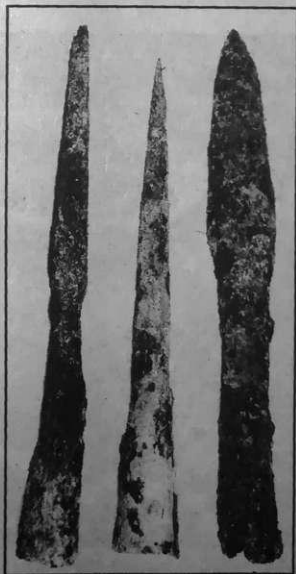
Обр. 81.
Железни
колчета за
вързване на
конете

Описаните в гл. I и II крепости са свързани последователно една след друга с пряка видимост. От Хасковската крепост, се вижда крепостта Малкото Хасарче, при с. Текето и крепостта Хисаря при с. Татарево - едната на Харманлийска река, другата на р. Клокотница. Същевременно пряка видимост има между Хисаря при с. Сталево и крепостта при Клокотница \на реките Клокотница и Марица\, от една страна и съседните крепости по р. Марица.

Това дава основание да приемем, че главно средище \не само географски\ и връзка между реките Клокотница, Марица и Харманлийска река е бил града-крепост при дн. град Хасково.

От малко славянобългарско поселение в IX в., с малка крепост в X в. Хасковската крепост се превръща в град-крепост, вероятно по времето на цар Симеон, когато към границите на България се включват и земите по северните склонове на Източните Родопи \Обр. 88\.

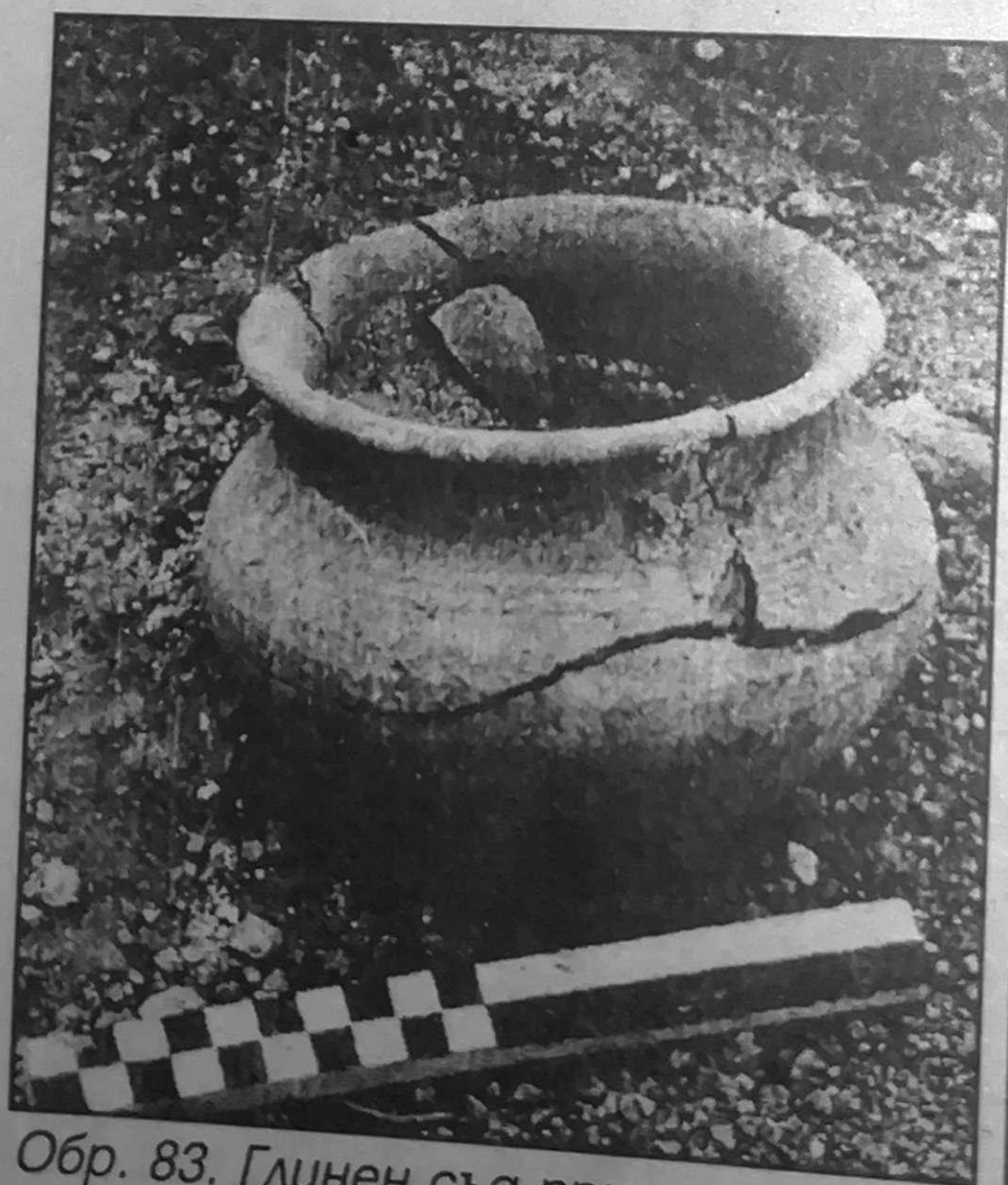
Възможно е още при покоряването на България от Византия във втората половина на X в., градските крепостни стени да са разрушени, а след това наново поправяни, за което има преки данни. По-късно, след XII в. селището се измества от другата страна на реката, където са установени средновековни останки от селище \на мястото на стадиона и част от боровите насаждения\ от XII-XIV в.

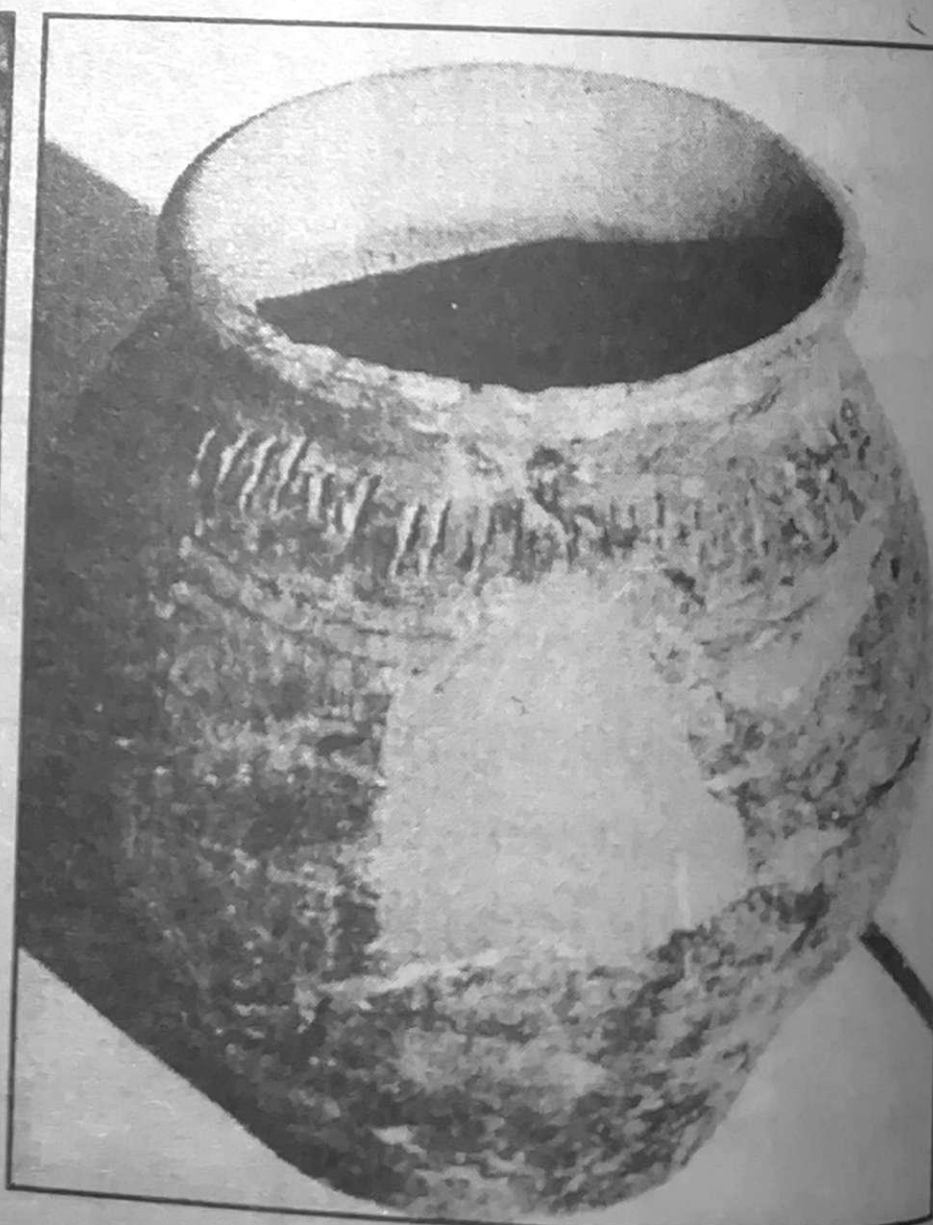
Обр. 80. Върхове на
копия от крепостта

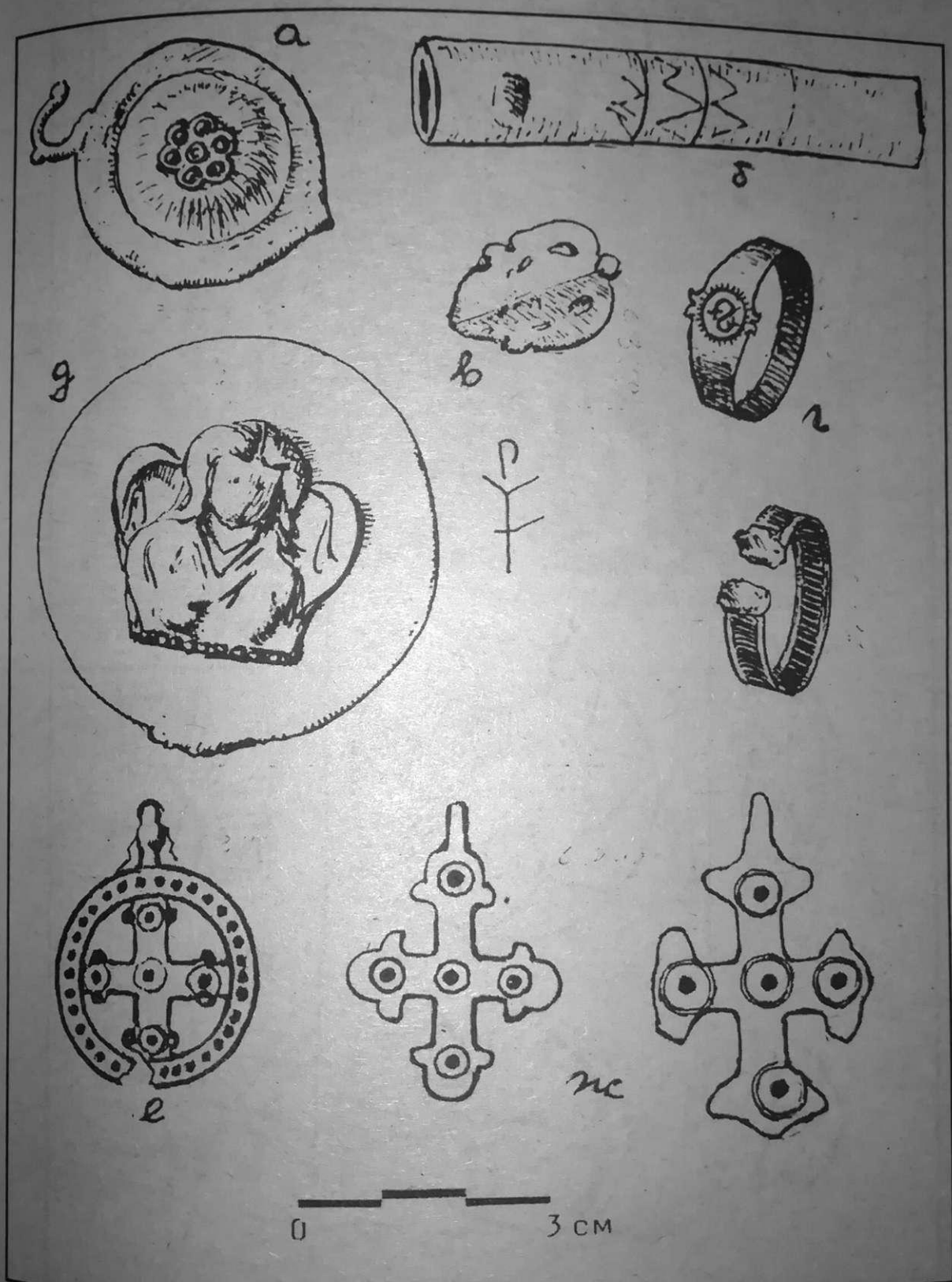
Обр. 82. Глинени съдове /X-XI век/- гърне, паница, амфора от бяла глина с червена украса.

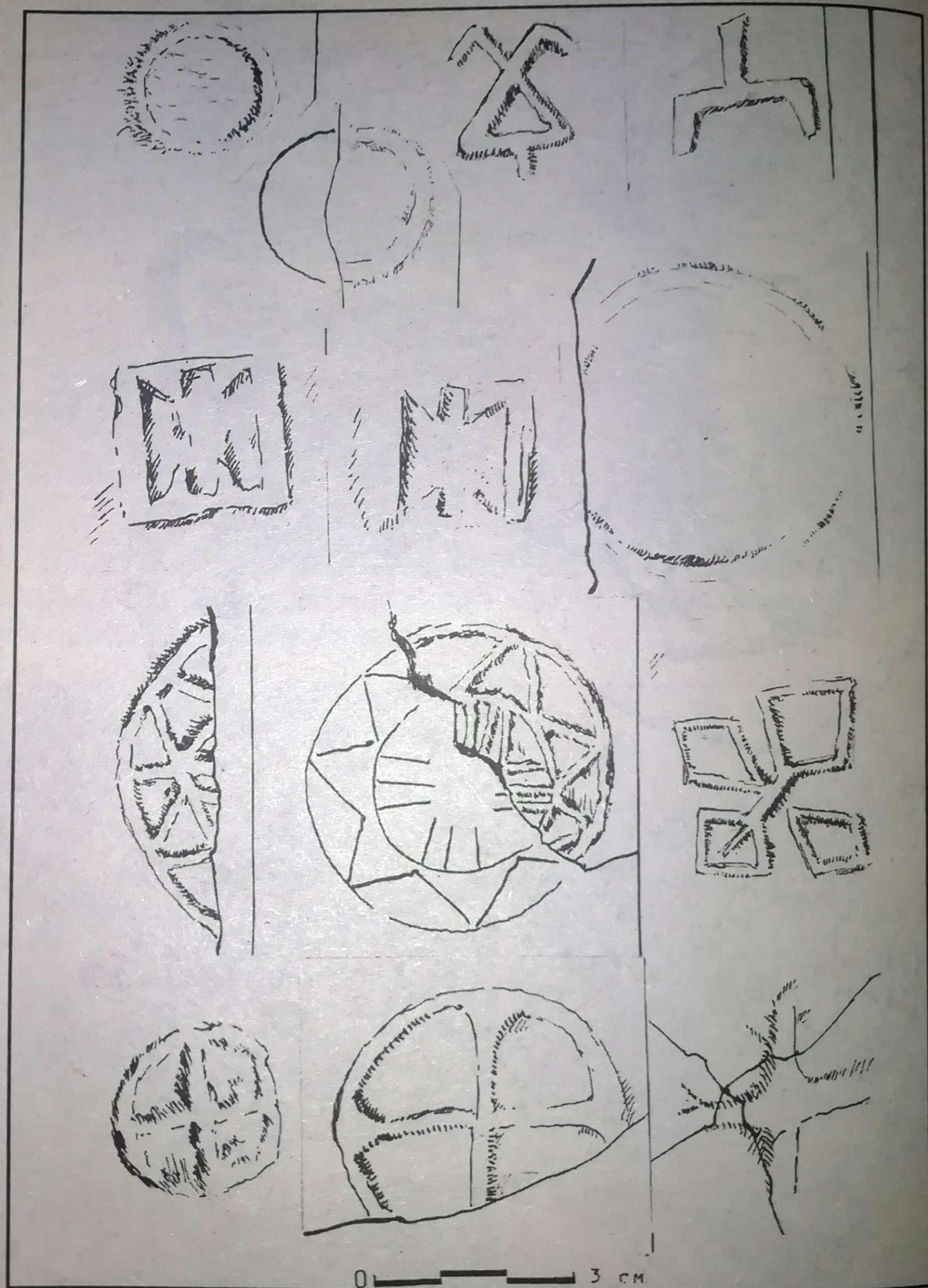
Обр. 83. Глинен съд при откриването.

Обр. 84. Глинен съд от крепостта.

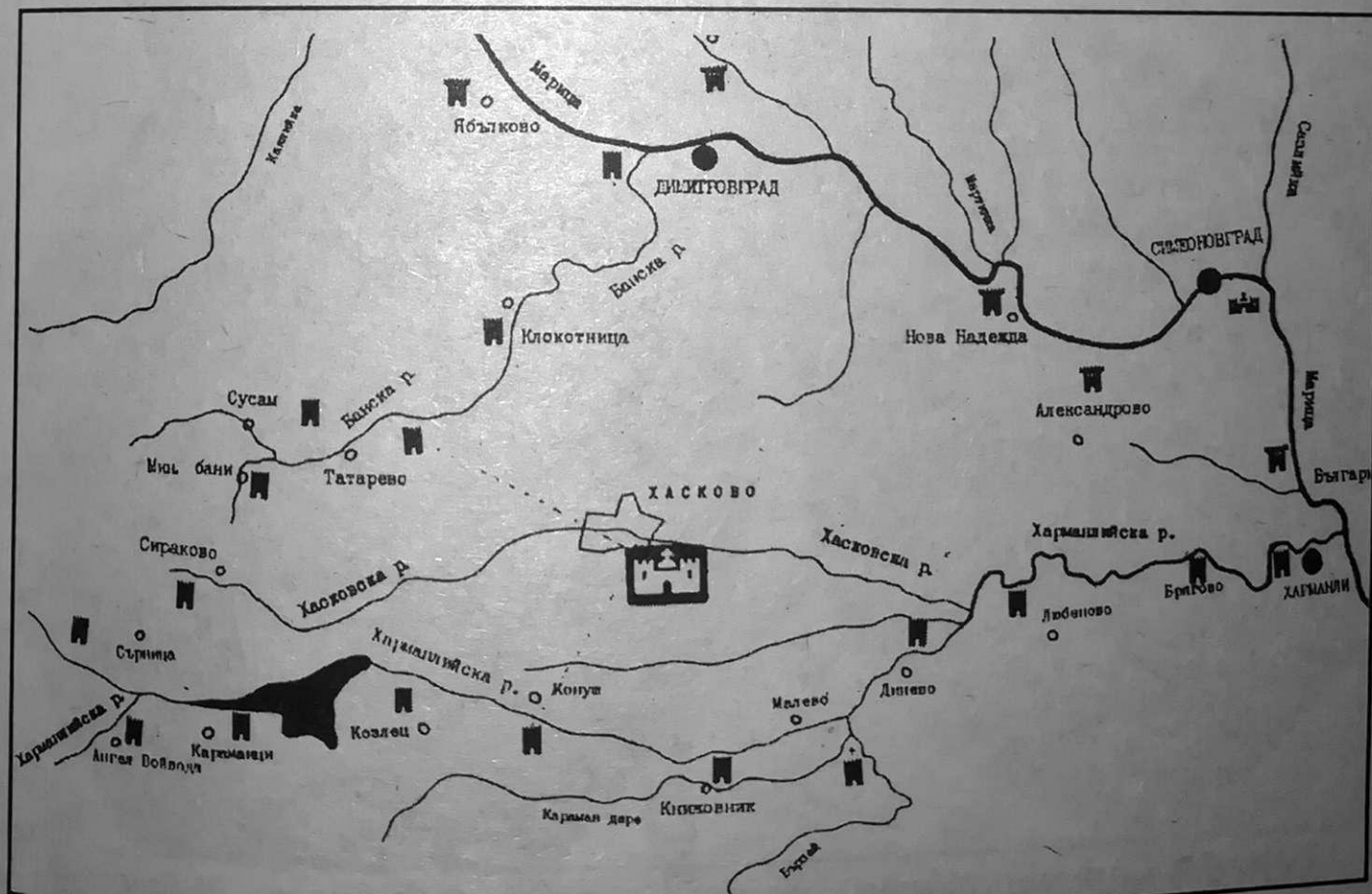
Обр. 85. Предмети от бронз, кост и олово /IX-XI в./: а-пафта; б-игленик от кост; в-апликация; г-пръстени; д-релеф на ангел /амурче/; е, ж-кръстове.

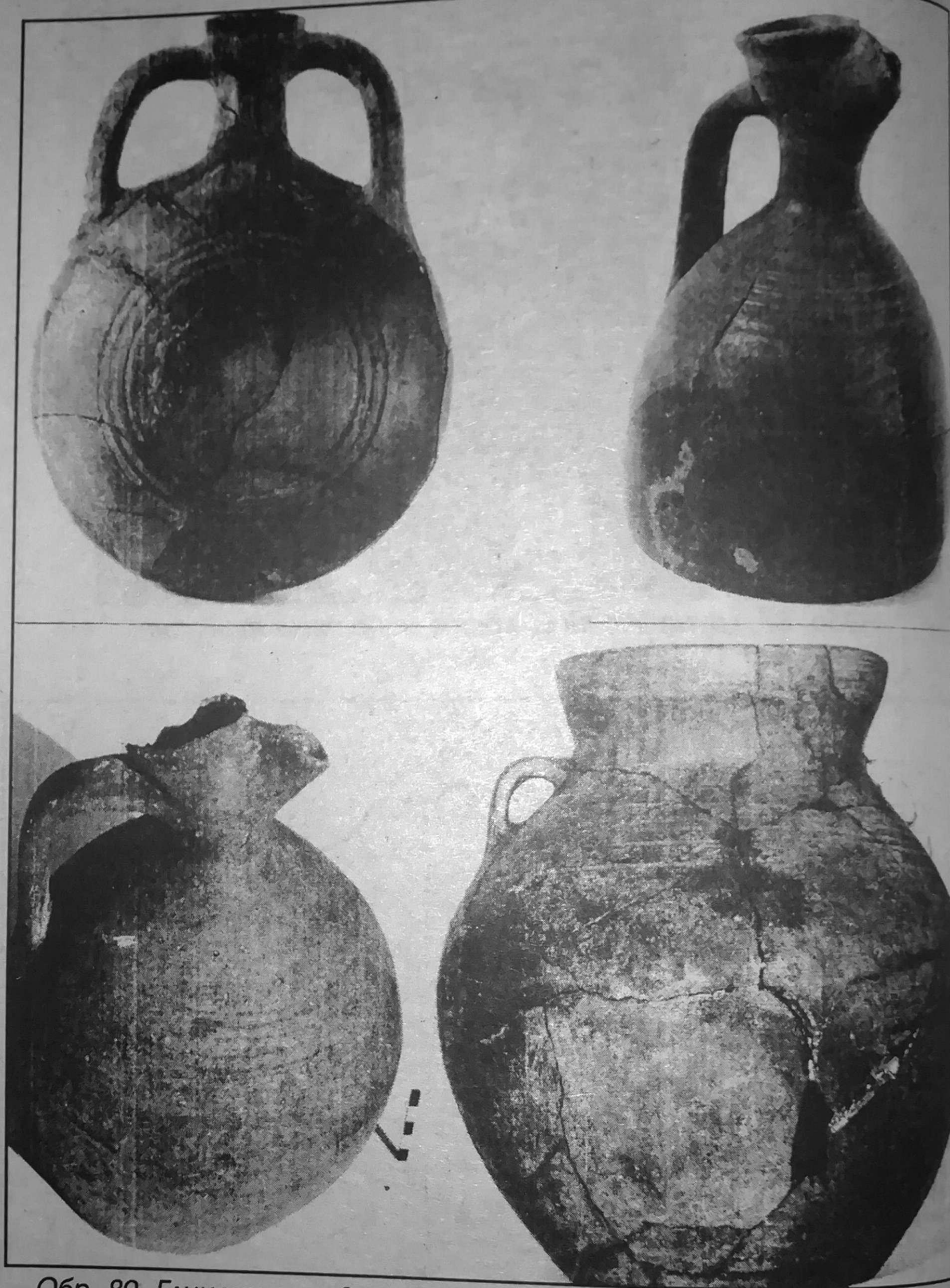
Обр. 86. Част от релефните знаци върху
дъната на глинени съдове

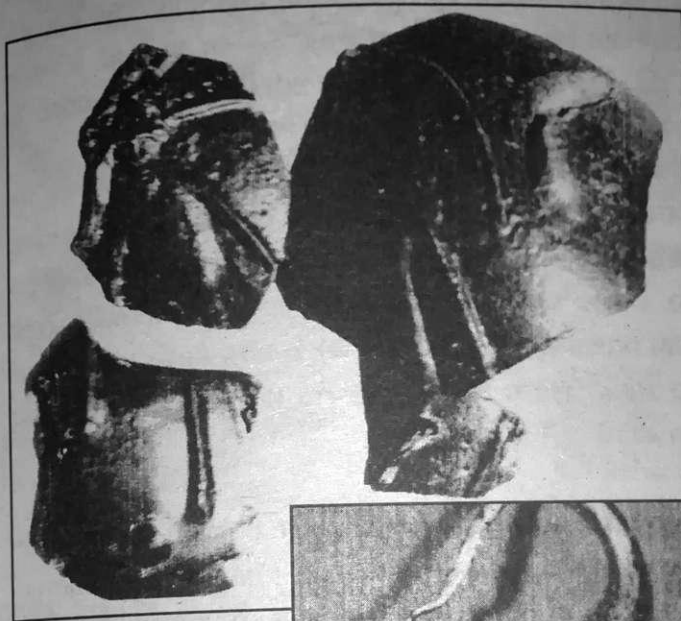
Обр. 87. Група ученици, които направиха първите сондажи в крепостта /1958 г./

Обр. 88. Карта на крепостите около Марса /Средновековния Хасково/ с реките Клокотница, Харманлийска и р. Марица.

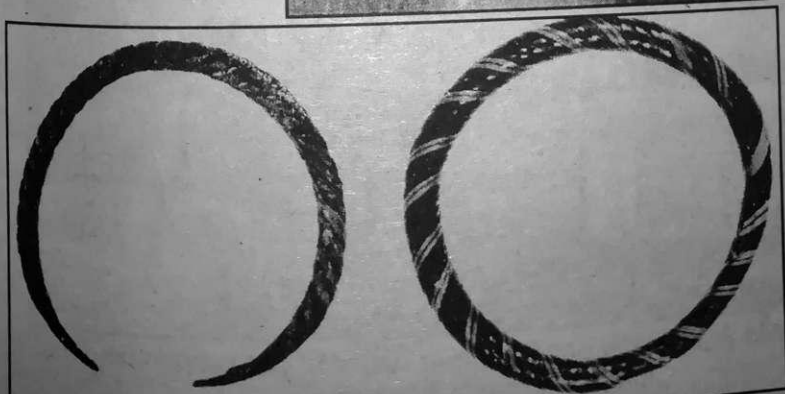
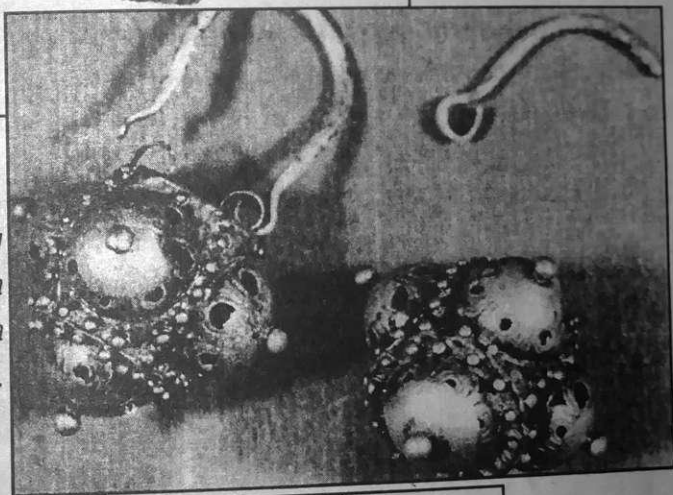

Обр. 89. Глинени съдове - номадски тип: а) бъклица /IX век/; б) кана с прищипнато устие; в) стомна с прищипнато устие /XI в./; г) гърне с две малки дръжки /X-XI в./.

Обр. 90. Стомна
от тъмно сива
глина, с релефна
украса /шаман и
други човешки
танцуващи
фигури/ покрита
с жълто-зелена
глазура /XI в./.

Обр. 91. Сребърни
обици от некропола
в крепостта
/XIII в./.

Обр. 92.
Бронзова и
стъклена
гривни /XII-
XIII в./

Върху развалините на крепостта са намерени два пласта с опожарени останки от жилища на вероятно номадско население, с керамика от XI-XII в. \Обр. 89-90\.

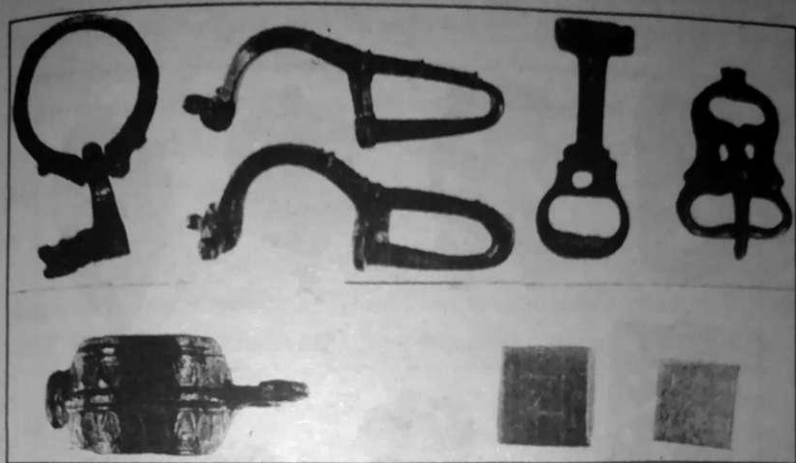
Некропола на новото селище след XII в. заема старата крепост и склоновете на хълма до реката.

При археологически разкопки в крепостта са проучени 10 гроба с богати накити \Обр. 91-92\ от XII-XIV в., при изкопаването на които са преобърнати и разбъркани пластовете на вътрешнокрепостното пространство. Само малка ивица земя край северния ръб на склона \явно поради опасност от свличане\ е останала незасегната от гробовете. На това място беше открита ин сито споменатата по-горе керамика от XI-XII в.⁵

31. **Крепостта Чала**, в землищата на селата Голям и Малък Извор, се намира на едноименното голямо плато непосредствено западно от двете села. Това е едно от значителните укрепени места между Харманлийска река и р. Арда, с останки от крепостни

Обр. 93. Село Малък Извор. Каменни блокове от крепостта на „Чала“ - ограда в селото.

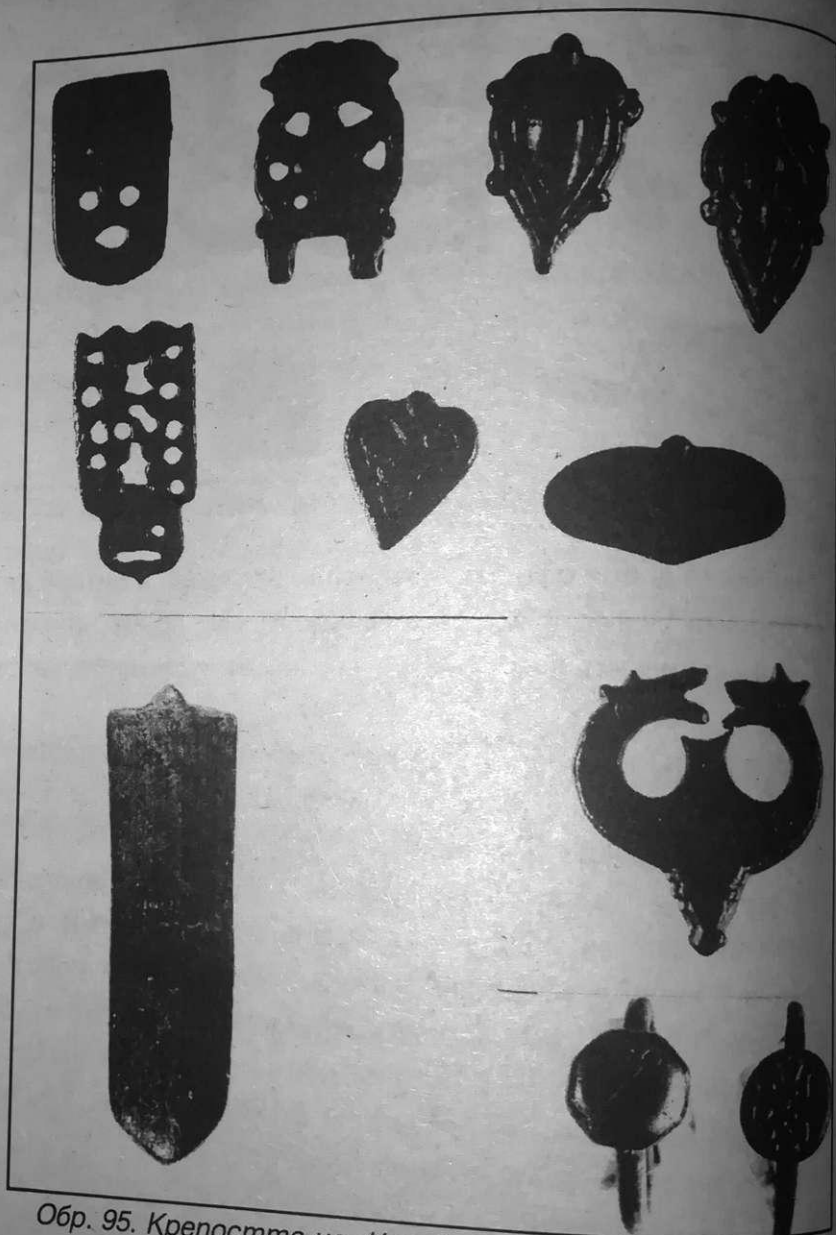

Обр. 94. Крепостта на „Чала“. Бронзови предмети от ранновизантийската епоха /IV-VII в./.

стени, \на места добре оформени каменни блокове\ и битова керамика от неолита \V хил. пр.Хр.\, желязната \I хил. пр.Хр.\, римската \II-III в.\, ранновизантийската \IV-VII в.\ епохи и средновековието \XI-XIV в.\.

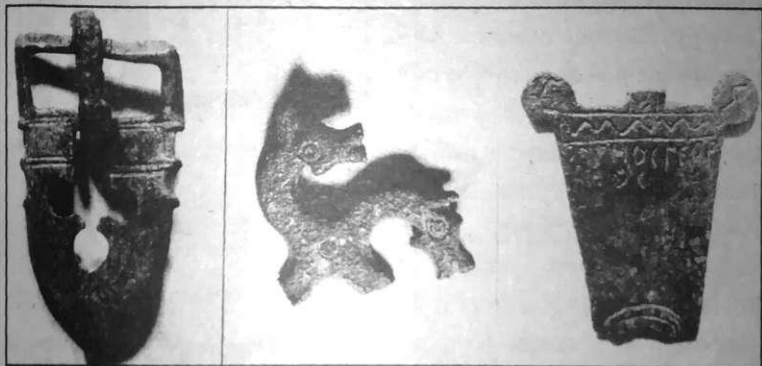
Крепостта не е проучвана. Част от стените ѝ са изградени от големи, оформени каменни блокове \Обр. 93\, а друга - от по-едри ломени камъни, споени с бял хоросан.

В крепостта са намерени \Обр. 94 и 95\ желязни върхове на стрели и копия, фибули, коланни апликации, обковки и токи, монети на Мароней II период, на Филип II Македонски, златна монета на имп. Андроник II \1282-1328\, медни монети на имп. Михаил IV \1034-1041\, пръстени с монограми и надписи и няколко оловни византийски печати на Василий Агапит, патриций от XI в., Алексей I Комнин също от XI в. и Стефан Ватаци, севаст от XII-XIII в.⁶

Обр. 95. Крепостта на „Чала“. Средновековни бронзови предмети /X-XII в./

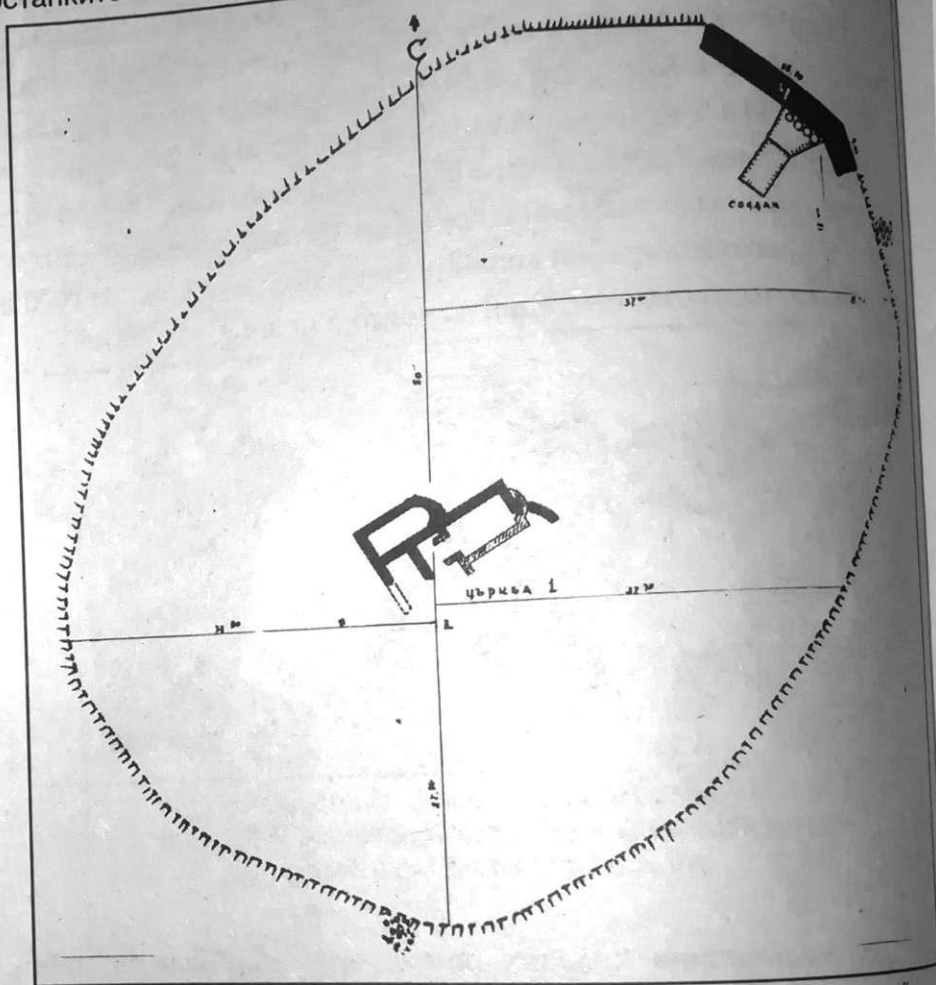
32. **Крепостта на височината Чальбаир, край с. Лясковец**, се намира на 3 км източно от селото, върху значителен хълм, в ляво от шосето Долно Ботево - Силен \4 км след с. Долно Ботево\ . Крепостните стени са почти напълно зарити в земята. Между останките, вътре в крепостта са открити сребърни и медни римски монети от II и III в. и византийски монети от VI до XI в. \Фаустина Старата, Юлия Домна, Галиен, Юстин II, Роман Диоген и др.\ . В крепостта са намерени също железни и бронзови битови предмети като огрибки, токи, няколко изящни коланни апликации и обкови от IX-XI в. \Обр. 96\, както и кръстовете, един от които с надпис от X-XI в.⁷

Обр. 96. Село Лясковец. Бронзови предмети от ранновизантийската епоха и средновековието от крепостта на Чальбаир.

33. **Крепостта Калето, при с. Черна могила** се намира на 2 км северно от селото върху средния най-висок хълм на големия рид Градището, което е разделено на три дяла, разположени в посока север-юг - три хълма, свързани с достъпни седловини. Най-северния е известен като „Пресвета“, средният „Калето“ и южният „Коледата“.⁸ При археологически разкопки през 1986 г. бяха разкрити останките от две черкви и „тракийска“ крепостна стена на Калето.

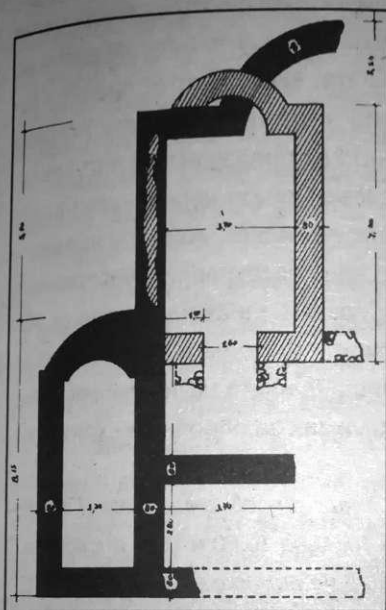
Върху Калето, най-стара е крепостната стена от I хил. пр.н.е.
останките на която опасват върха като венец \Обр. 97\.

Обр. 97. Село Черна могила. План на крепостта „Калето“.

копките от крепостните стени личаха само големи каменни насипи. Откъм седловината на юг има следи от дълбок ров и останки от втора крепостна стена. От страната на с. Черна могила \т.е. към Копанска дъра - на юг\ всички по-едри камъни от крепостните стени са обривани през 1952 г. за строеж на пътя Черна могила - Бисер \10 км\.

Разкопките на Градището се ограничиха на двата хълма - Копанска дъра и Калето.

Обр. 98.
Черква №1 на „Калето“ - план.

чителен християнски център - изграждат се черкви и на трите хълма. Около това време старите крепостни стени са надзидани отново със суха зидария върху старите основи - сега с подобрени по-едри камъни, лесно отделящи се от старата тракийска стена. Вероятно по това време е направен ровът и допълнителните укрепвания на най-достъпните места при седловините.

В средата на Калето, на самия връх са зарити в земята останки от черква, първоначално изградена като голяма трикорабна постройка с прилепен към северната ѝ страна баптистерий (Обр. 98). Черквата има дължина 16,15 м и ширина около 12 м. На изток тя завършва с голяма, широка, полукръгла апсида. Стените ѝ са градени от ломен камък, споен с хоросан, примесен с парченца от счукани тухли. Баптистерият има размери 8,15 м на 3,90 м. До притвора,

лето и Пресвета. На Пресвета бе разчистена трикорабна християнска черква от VI век, преустроена и след XI век.

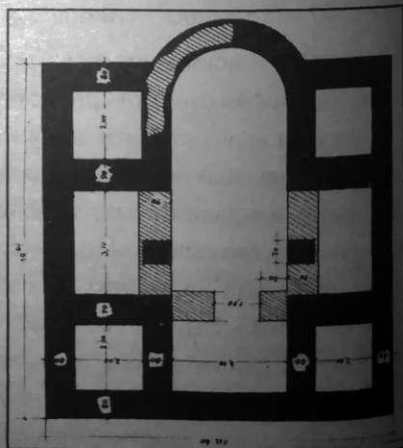
Крепостта Калето има елипсовидна форма, ограждаща горната част на хълма с размери около 60x100 м (Обр. 97). Крепостната стена, градена „на сухо“, без спойка в разчистената по време на разкопките част на протежение от 20 м, е запазена в земята на височина около 1,60 м. Избирани са по-едри камъни, статично подредени, на места заклинявани с по-дребни. Стената е дебела 2,60 м.

През ранновизантийската епоха (V-VI в.), тук се оформя зна-

на запад, черквата е имала навес, широк около 6 м, носен вероятно от дървени колони, две от каменните бази на които бяха запазени на място. След разрушаването на черквата, върху част от средния кораб около XI-XII век е била изградена значително по-малка сграда \пαρακλεις\ с ломен камък и пръст, като е използвана част от северната стена на първата сграда. Средновековната черква има размери 8x5 м. Край южната ѝ стена е имало лек навес, който по време на разкопките беше открит пълен с два вида затрупани, неупотребявани и здрави покривни керемиди, наредени изправени в редици. Керемидите са явно подготвени за ремонт, който не е реализиран до последното разрушаване на параклиса. Руините на тази малка черква до преди няколко десетилетия служели за оброчище - християнско светилище.

Черквата „Пресвета Неделя“ на най-северния хълм „Пресвета“ има квадратна форма с размери 10,60 на 10,60 м \без апсидата\ . Тя е трикорабна, кръстовидна, с кули в четирите ѝ ъгли \Обр. 99\.

Откритите стълпки от колони и част от намерените мраморни колони, издават съществуването на аркада, която е носела част от сводовете над корабите. Стените и на тази черква са строени от ломени камъни, споени с хоросан, примесен с парченца от счукани тухли деб. 0,80 м. Отвън сградата е била облицована с дялани, добре оформени \рустицирани\ каменни блокове \запазени са напълно два реда\, които са ѝ придавали красив и внушителен вид. Първият строеж на черква-

Обр. 99. Черква №2 на хълма „Пресвета“ - план

та е от края на V или началото на VI век. Върху средния кораб на вече разрушената ранновизантийска черква, какъвто е и случая с тази на Калето, през средновековието \XI-XII в.\ е изградена с ломен камък и пръст - малка еднокорабна черквица с размери 9,80 на 4,80 м. До средата на XX век тук ставал събор на 7 \21\ юли, денят на Пресвета Неделя. При апсидата на храма била поставяна метална икона триптих.

По време на Втората световна война на най-южния хълм „Коледата“ са правени военнозащитни съоръжения, значително обезличили археологическите паметници, поради което разкопките през 1986 г. се ограничиха само на другите два хълма на Градището.

Заровените в земята останки от черкви на Градището са свързани до недалечното минало с черкуване от жителите на селата Черна могила, Белица и Бисер. По време на турското робство, тези християнски светилища, разрушени и затрупани в земята се посещавали от българското население, до днес възприемани като развалини на манастири или черкви, останки от християнската българска държава. Като проява на това българско съзнание, от незапомнени години, губещи се в петвековното робство, на определени празници тук, далече от околото на поробителя се правели събори. На „Коледата“ черкували на третия ден на Коледа \Стефановден\ . В поново време, което се помни от най-възрастните, на Рождество Христово идвали момците, заедно със свещеника, донасяли тлъст овен, който бивал принасян в жертва \курбан\ и изяждан. Ако имало сняг, младите мъже, полуразсъблечени се търкаляли в снега, за здраве и палели свещи при останките от черквата.

Повърхността на Градището, особено около черквата на „Пресвета“ е наситена с керамика от старожелязната епоха \около нач. на I хил. пр.н.е.\. По време на разкопките в двете черкви и край крепостната стена бяха открити върхове на стрели, маслени глинени и метални лампи, различни железни скоби и инструменти, худо-

жествено изработен нашийник на куче и др. железни предмети. Намерени са и фрагменти от тракийска, ранновизантийска и средновековна монета, монета на имп. Юстиниан I, както и парченца от средновековни стъклени гривни от XI-XII в. В сондажа край крепостната стена \отвътре\ бе открит склад с няколко здрави питоси от ранновизантийската епоха, наредени, изправени и покрити с каменни плочи, прилепени край крепостната стена.⁹

34. **Крепостта Ефрем** се локализира при най-северния точния родопски рид Гората, разположена на невисок, изолиран хълм между селата Малко Градище и Вълче поле. Крепостта не е проучвана.

Ат. Разбойников¹⁰ свързва останките от крепостни стени със средновековната крепост Ефрем \Ефраим\, за която Жофруа Вилардуен пише, че кръстоносците са я използвали за нощуване при тридневен престой, след разгрома на армията им от цар Калоян. Същата крепост се споменава и от Акрополит.

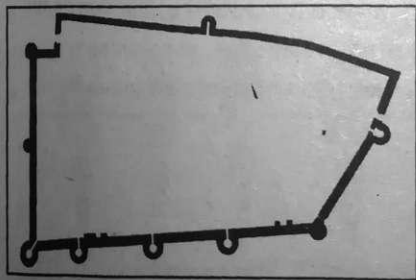
В турски документи от XVI в. се среща името на село Ефрем Виран \1562 г.\ Същото село се споменава и в турски документ от 1582 г. под името Рум Ефрем, а в 1590 г. е известно вече под името Рум Шах. Така според автора, била забравена средновековната крепост Ефрем.¹¹ През днешното село Ефрем минава стар калдъръмен път, който идва откъм Одринското поле за долината на р. Арда.

35. **Крепостта Курт кале** се намира между селата Вълче поле и Малко градище, на най-високия връх Шейновец \704 м\ в източния край на родопския рид Гората. На връх Шейновец има тракийска и средновековна крепост. Средновековната крепостна стена е от каменни блокове. На десетина метра от външната стена, върхът е друга, успоредна на първата. Двете крепостни стени опасват върха от изток и юг, на места още добре запазени, а другаде без никакъв

надземни останки. От южната стена е главния вход, сравнително добре запазен до сега. На север и северозапад крепостта е защитена от редица високи, остри скали. В западния край доскоро са личали развалините на елипсовидно водохранилище 6×10 м. Сега, на самия връх е запазена само част от средновековната южна стена, на височина до 1,5 м над земята. Тя е градена с каменни блокове, споени с бял хоросан. По повърхността се намира тракийска \от I хил. пр.Хр.\ и средновековна керамика от XI-XIV в.

В подножието на крепостта има тракийско светилище, а в скалата - култови трапецовидни ниши от двете страни на входа на светилището. Тук са намерени останки от мраморен релеф на тракийски конник, което показва, че светилището е използвано и през римската епоха.¹²

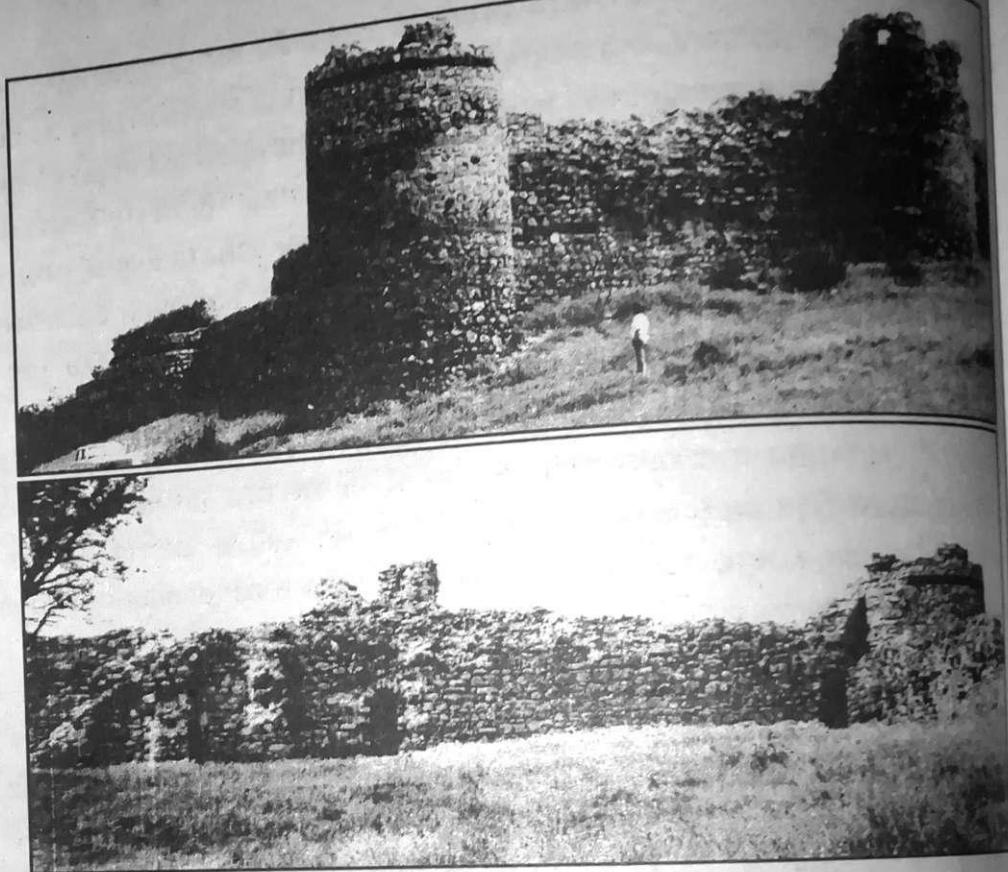
36. **Крепостта Калето, при с. Мезек** е най-източната крепост в българските земи, на юг от р. Марица. Тя се намира на един от северните склонове на Източните Родопи, непосредствено западно над селото. Крепостта има форма на издължен правоъгълник \Обр. 100\ с размери 110×60 м, северната и източната страна на които са леко начупени. Стените са изградени от зеленикав ломен

Обр. 100. Село Мезек.
План на крепостта.

камък, споен с бял хоросан; дебелината им е от 1,90 до 2,60 м. За лицата на стените са избирани по-едри, понякога и оформени камъни. Външните лица са прошарени от три четириредови тухлени пояси, които не проникват в дебелината на зидовете.

Защитата на крепостта е подсигурана от девет¹³, различно устроени кули: две от тях \N5 и N8\ са разделени чрез дървен гре-

Обр. 101. Село Мезек.

Югозападния ъгъл на крепостта - отвън и отвътре

доред на три етажа, двата горни от които имат по три тесни отвора
 \бойници\; при две кули \N5 и N7\ има и подземен етаж; кула N5, на
 югозападния ъгъл е устроена и с отвори навътре, като че ли е приго-
 дена за самостоятелна отбрана \когато неприятелят вече влезе в

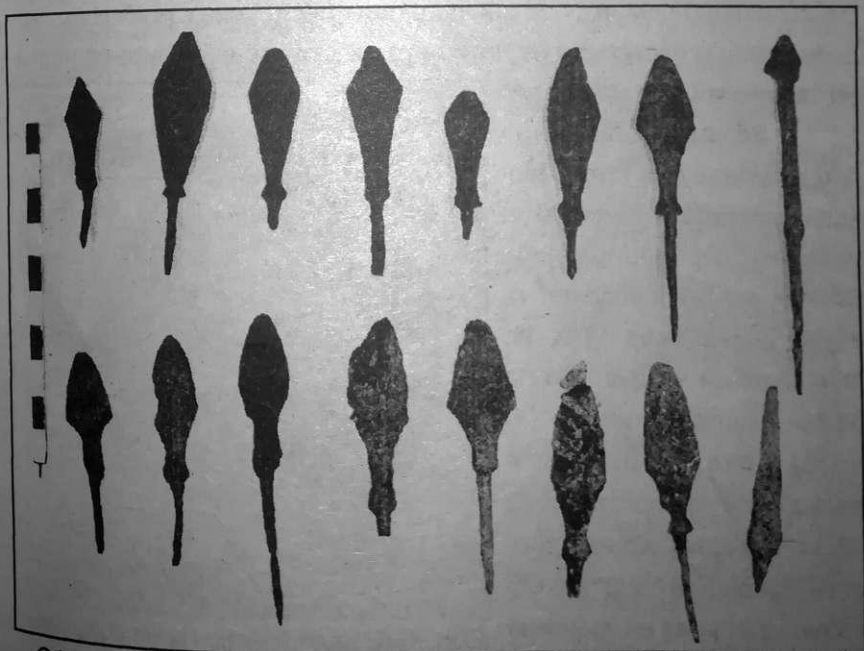
Обр. 102. Село Мезек. Южната стена на крепостта.

Обр. 103. Село Мезек.
Един от отточните
канали на крепостта
/отвън/

крепостта\ . Трите кули \N2, 3, 4\ на южната стена имат гредоред и бойници само най-отгоре, а долната им част вероятно е използвана за складове. Кули N1, 6 и 9 са без бойници, запълнени със строителни отпадъци и за разлика от останалите шест кули нямат входи. Изкачването до горната им платформа е ставало само по външни стълби, от платформата на крепостната стена. Формата на кулите също е различна - шест кръгли и три U-образни.

Крепостта има един главен вход на северозападния ъгъл, защитен от една кула

Обр. 104. Село Мезек. Железни върхове на стрели от крепостта

Обр. 105. Село Мезек. Сребърна монета на „Златната орда“ /XIII-XIV в./

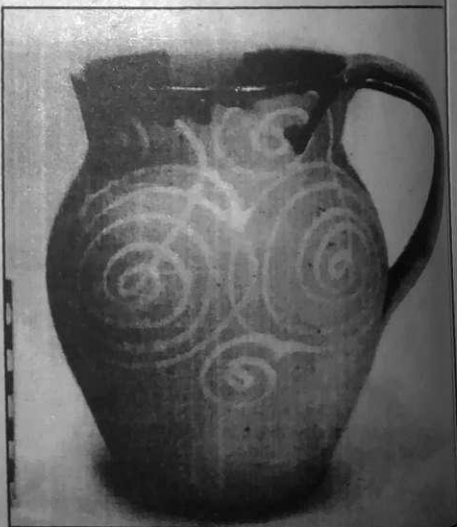
и стръмнината на терена. Ширината на отвора на вратата е 2,35 м., а след два отстъпа се разширява на 3,15 м. Срещу главния вход, на източната стена през 1983 г. при разкопки беше открит още един по-малък вход с подобно устройство. Отгоре, крепостта е завършвала с бойна платформа и зъбери, които били запазени до началото на XIX век. От тази платформа се отивало до платформите на кулите, пет от които имат засводени входове на приземния етаж, широки 0,80 - 0,90 м. и високи до 3 м. \Обр. 101\.

Отгоре на стената са излизали по три открити, долепени до крепостния зид каменни стълби, конструктивно свързани със стената, които лежат върху пиластри, съединени помежду си със сводови пояси. Тези стълбища и сводове, както и сводовете на четири от входовете на кулите са най-много запазени \Обр. 101-голу\.

За датировката на добре запазената средновековна крепост в Мезек има различни предположения. Според едни изследвачи тя е построена през VI-IX в., според други в началото на второто хилядолетие.

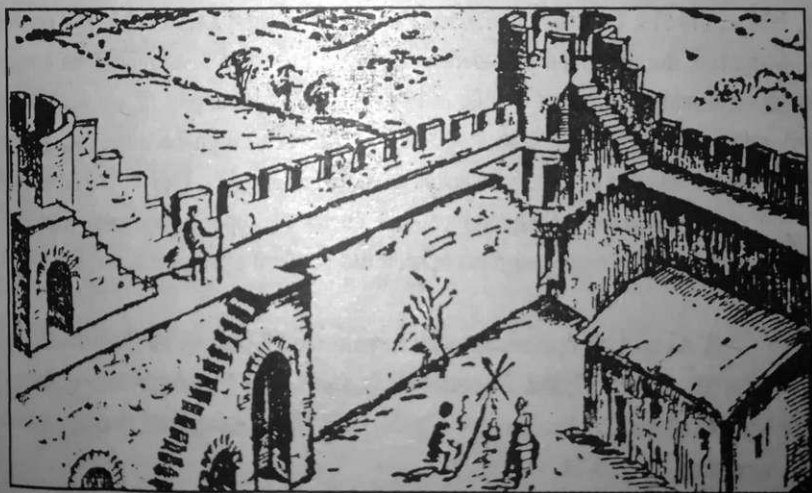
Археологическите разкопки в крепостта през 1983 г. показват, че най-ранните средновековни находки тук са от края на XI или от началото на XII век.

При разкопките в

Обр. 106. Село Мезек. Гърне с рисунки от бяла охра и отвътре със зелено-каво кафява глазура.

крепостта се установи точната форма и броя на кулите \9, а не 8\, вътрешното им устройство, а също и още един вход \източния\ на крепостта; открити са отточните канали \Обр. 103\ и други детайли, открити са и интересни находки, които определят времето на първоначалното построяване; голямо количество тракийска керамика от I хил.пр.н.е. \крепостта е построена върху част от тракийско селище\ три типа железни средновековни стрели от XI-XV в. \Обр. 104\, шпора, огрибки, конски подкови, ножове, гвоздеи, ножници, бронзови накити, склад за жито \над 20 кв.м.\, стъклени гривни от XI-XII в., византийска корубеста монета на имп. Алексей III \1195-1203 г.\, сребърна монета на „Златната орда“ \Обр. 105\ от края на XIII-нач. на XIV в., здрави и фрагментирани глинени съдове от периода XI-XIV в. между които и художествена керамика \Обр. 106\, а на повърхността и материали от османския период.¹⁴ Може да се приеме, че построяването на крепостта е станало в края на XI или началото на XII

Обр. 107. Село Мезек. Югозападния ъгъл на крепостта - арх.
Ст. Бояджиев - възстановка.

в. - може би веднага след сраженията на Алексей I Комнин с куманите в 1094 г., станали в този район и описани от Анна Комнина.¹⁵

В Мезешката крепост се търси средновековният Неутзикс.
Това становище, изказано най-напред от К. Иречек и Бр. Шкорпи,
се поддържа и от по-късните изследователи.¹⁶ Обр. 107

БЕЛЕЖКИ:

¹ *St. Bontscheff*, Das Tertiärbecken von Haskovo. Jahrb. d.k.k. geol. Relicsanstalt, 1896, Bd., 46, Heft, 2, p. 355.

² *Д. Аладжов*, „Хисаря“ - Хасково. Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, 2, 1961, с. 9-20.

³ *Д. Аладжов*, Крепости и селища в Югоизточна България по време на Първата Българска държава. - Архитектурата на Първата и Втората българска държава. С., 1975, с. 123-124.

⁴ *Д. Аладжов*, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 273-279; Повече подробности за крепостта в Хасково вж. *В. Гюзелов*, *Д. Аладжов*, Хасковската ранносредновековна крепост в местността Хисар. Отбранителната система в района през IX-XI в. - История на гр. Хасково от древността до 1912 г., С., 1995, с. 52-61; за некропола в крепостта вж. *Д. Аладжов*, Средновековен некропол в Хасково. - ИМЮИБ, т. XVI, 1993, с. 77-112; 425-428.

⁵ *Д. Аладжов*, Оборонителная система города-крепости Хасково. Труды пятого международного конгресса славянской археологии, III, М., 1987, с. 5-11.

⁶ *Д. Аладжов*, Археологически паметници в района на Стамболово. ЦПИП при КК, 1989, с. 47; *Ив. Йорданов*, *Д. Аладжов*, Непубликувани оловни чати от Хасковско \Д/. - Археология, 1, 1991, с. 44-45; *Д. Аладжов*, Селища, паметници, находки ..., с. 53-54.

⁷ *Д. Аладжов*, Селища, паметници, находки ..., с. 140-141.

⁸ При археологически разкопки през 1986 г. бяха разкрити останките на „тракийско“ крепостни стени на Калето и две църкви - една на Калето и една на Пресвета.

⁹ **Ив. Велков**, Няколко крепости, селища и светилища из Родопите. - ИИД, кн. XIII, 6., 1933, с. 183-184; **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия. т. II, С., 1953, с. 73; Подробности вж. в Селища, паметници, находки ..., с. 292 - 301.

¹⁰ **А. Разбойников**, За крепостта Ефрем \Ефраим\ - Археология VII, 1965, кн. 3, с. 30-43; **В. Николаев**, Хрониката на Жофруа дьо Вилардуен: Завладяването на Цариград, С., 1947, с. 297.

¹¹ **Р. Стойков**, Наименованието на български селища в турски документи от XV-XVIII в. - Известия на Народната библиотека за 1959 г., т. I, 1961, с. 407.

¹² **Ив. Велков**, Прочути крепости. С., 1938, с. 43-49, 81-84; От същия: Няколко тракийски и средновековни крепости по средна Арда. - ИИД, XVIII, 1940, с. 70-78; **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки . . . , с. 48.

¹³ **Ал. Рашенов**, Крепостта при Мезек. - ИАИ, XI, 1, 1937, с. 171-187; **Ив. Велков**, Прочути крепости. С., 1938, с. 43-49, 81-89. Според авторите кулите са 8, а не 9 \б.а.\.

¹⁴ **Д. Аладжов, И. Петров**, Археологически разкопки в крепостта при Мезек. - ИМЮИБ, т. XVIII, 1985, с. 49-68.

¹⁵ ГИБИ, VIII, с. 102-112.

¹⁶ **К. Иречек**, Военният път от Белград за Цариград и Балканските проходи. - БИБ, IV, 1932, т. IV, с. 74; **Бр. Шкорпилови**, Паметници из Българско, I, С., 1888, с. 33-34; **В. Миков**, Историческа карта на II Българско царство, Пловдив, 1928; **Ал. Рашенов**, Крепостта при Мезек, ИАИ, XI, С., 1937, с. 186; **В. Миков, Ив. Орманджиев**, Исторически атлас на Средновековна България. С., 1943, с. 20.

КРЕПОСТИ СЕВЕРНО ОТ РЕКА МАРИЦА И НА ИЗТОК ОТ РЕКА САЗЛИЙКА \САКАРСКА ОБЛАСТ\.

37. *Крепостта Теке-баур, при с. Овчарово*, се намира на върха на големия едноимен сакарски рид между селото и с. Богомил. По повърхността има останки от няколко епохи: тракийска керамика от старожелязната и младожелязната епоха \намерени са и фрагменти от вносна гръцка червенофигурна керамика\, както и римска и средновековна керамика от X-XII в. На места над повърхността има незначителни останки от средновековна крепостна стена, градена от ломен камък, споен с бял хоросан. Тук е открита ранносредновековна бронзова тока \около X в.\ с изображение на грифон и с рунически знак. \Обр. 108\.¹

Обр. 108. с. Овчарово. Бронзова тока с грифон от Теке Баур.

38. Крепостта „Калето“ при с. Изворово, се намира на 3 км западно от селото, върху едноименния хълм, който отстои на 100-150 м източно от м. Бахчите или Кастарти, където е локализирана римската крайпътна станция *Kastra Rubra*. На голяма площ по повърхността има праисторическа, римска и средновековна керамика. На много места в бившите черничев и зеленчукови градини в м. Бахчите личат зидове, градени с камъни \по-рядко с тухли\ и с хоросан, и все още на места има купчини от камъни, извадени от основите на сгради, разрушени при обработката на земята.

В крепостта Калето, стените на която са изградени от тухли, споени с хоросан, в миналото са намирани медни, сребърни и златни монети, колективна находка от бронзови колониални монети, а в последните години и два византийски оловни печати от неизвестните: императорски протоспатарий на тема Македония и втория на стратег на Месопотамия - и двамата от IX в.

През 1932 г. иманяри са открили в крепостта трикорабна раннохристиянска базилика, дълга 12 м и широка 8 м, чийто под е бил покрит с бели мраморни плочи. В предверието на църквата била забита мраморна колона със следния кратък старогръцки надпис: „*На добър час! Улпиус Юлианос - войник*“. /Сега в градския музей - Харманли/.²

Римската станция *Kastra Rubra* се е намирала край римския път между селото и м. Калето /на стотина метра северно от крепостта/, в съседната местност Козлари, където през 1975 г. беше открита голяма крайпътна колона /сега ИМ - Хасково/ от три барабана с надпис, който има следния превод:³

„На добър час! На господаря на земята и морето и на целия човешки род, непобедимият император Цезар Марк Аврелий Север Александър, щастлив, благочестив император и на августейшата му майка и майка на лагерите славния град на хадрианополците /постави/ тази колона щастливо. /Това стана/ когато беше управител

Рутилий Крисп - пратеник на императора. 34 мили от Адрианопол.

От горния надпис научаваме, че станцията Кастра Рубра при с. Изворово е била в територията на Адрианопол /Одрин/, а не на Августа Траяна /дн. Ст. Загора/, както се приемаше до откриването на колоната. Освен това научаваме, че станцията е отстояла на 34 мили от Одрин, а не на 36 мили, както е нанесено на Пейтингерияновата карта от IV в. Рутилий Крисп, е бил управител на Тракия през 222-223 г.

Станцията Кастра Рубра е известна от няколко антични карти от III и IV век, както и от съчинението на Прокопий „За строежите“ /VI в./, в което той съобщава, че имп. Юстиниан I възобновил крепостта на това място.⁴

39. Крепостта Кушкайлар, при с. Оряхово, е на 2 км северно от селото, на хребета Мандрата, където още се виждат следи от кръгла кула. На юг от крепостта, в м. Джебизлика има останки от голямо средновековно селище, известно сред населението като „Кючук Стамбул“ /Малък Стамбул/. Керамиката на повърхността в селището е от IX-XI в. Тук, до Клисе бунар са открити основите на еднокорабна черква, градена от ломен камък, споен с бял хоросан. Черквата има вътрешни размери 6 x 4,20 м. Около нея са намирани гробове.⁵

В селището в м. Джебизлика се търсят следите на средновековния град Агатоники, известен от Сюлейманкьойския надпис - едно от десетте епископства, подчинени на митрополита на Филипол, поставено на първо място в епархийските списъци от времето на императора Лъв VI /886-912 г./⁶

От Агатоники сега са останали само едва видими основи от кръгла кула и грамадни късове от постройки градени с камъни, тухли и хоросан, разбити от тежки машини през 70-те години при обработката на земята. /Обр. 109/.

Обр. 109. с. Оряхово. Развалини от Агатоники.

Ана Комнина споменава Агатоники във връзка с войните на Алекси I Комнин с куманите в 1094 г.⁷ Предположението, че при с. Оряхово са развалините на Агатоники е направено от К. Иречек и се приема от Бр. Шкорпилови, В. Златарски и всички по-късни изследвачи,⁸ с изключение на П. Мутафчиев, който поставя Агатоники при с. Белащица, южно от Пловдив.⁹

40. Крепостта Калето /Мастейра/, при с. Младуново, се намира на 3 км югоизточно от селото. Останките от крепостта личат на левия бряг на Голямото дере, върху невисоко възвишение, разположено върху полуостров, ограден от изток от Голямото дере, а от запад от Мастейрен дере. Калето има почти правоъгълна форма с размери 56x70 м. В ъглите му се виждат повече натрупани камъни, вероятно останки от кули. Според Ив. Велков¹⁰ в северната част от крепостта през 30-те години на XX век, личало помеще-

ние с размери 7x4 м, градено с ломен камък и бял хоросан. Местността е свързана с Одрин чрез три пътя: през с. Левка, покрай Дервишка могила и на изток през землището на с. Студена. Повърхността на полуострова, върху който е Калето, е осеяна с глинени фрагменти от ранножелязната до римската епоха. Освен Калето, запазени са незначителни останки от разсипана т.нар. „Тракийска“ крепостна стена, градена от по-едри камъни без спойка. В Калето са открити и камъчета от римска мозайка, заедно с незначителни останки от стените му, на другия бряг на реката, градени от бял хоросан и камък.

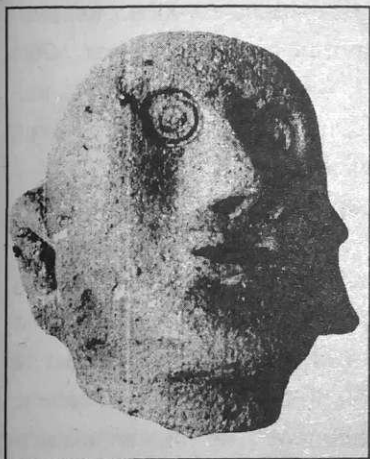
Селището върху наклонения на юг полуостров има площ около 250 дка. Керамиката е сива и червена, груба и финна и принадлежи на предримската и римската епоха.

Напоследък се приема, че местността Мастейрен е турска форма на тракийското селище Мастейра, известно от писмените извори¹¹ и запазено от традицията. Мастейра имала важно стратегическо значение за Тракия, тъй като нападател от Мала Азия и Беломорието трябвало да мине край Мастейра и по-на север към Кабиле /дн. Ямбол/. По този път минавал походът при завладяването на Тракия от Филип II /Македонски/, който се движел с войските си по Беломорското крайбрежие, като избягвал пресичането на Рило-Родопския масив. Името на селището се споменава за първи път в реч, произнесена от Демостен, във връзка със споменатия поход,¹² в речта му „За делата в Херсонес“.¹³

41. **Крепостта Стара Левка, при с. Левка**, се намира на един полуостров на малката Левченска река, непосредствено югоизточно от селото. Този полуостров, стръмен от всички страни и окичен със скали е най-висок в източната си част, където е била издигната самата крепост. Полуостровът е дълъг 800 м и широк около 300 м и е достъпен само откъм запад. Крепостта има размери 50x70

м. Един здрав зид, граден от ломен камък, споен с бял хоросан се спуска от крепостта, право на север към реката.¹⁴

Селището заема голямо пространство на запад от крепостта, на разстояние от няколко стотин метра. По средата личат останки от отделни постройки. Най-много фрагменти от глинени съдове има в близост до крепостта - предимно тънкостенна, средновековна керамика, често покрита с разноцветни глазури, характерна за XI-XIV в., но тук има и късове от ранносредновековни съдове от IX-XI в. и антична керамика от римската епоха /II-III в./. Крепостта и селището не са проучвани чрез археологически разкопки /Обр. 110/. Ве-

Обр. 110. с. Левка. Глава от глина на мъж от крепостта Стара Левка.

роятно това е бил един от най-значителните средновековни градове в южното подножие на Сакар. За това говорят площта на града, с многобройни основи на сгради и големият християнски некропол.¹⁵

Останките от крепост и селище край с. Левка /левка - тополя, гръцки/ се идентифицират със средновековният епископски център Левка, подчинен на пловдивския митрополит.¹⁶ К. Шкорпил предполага, че при с. Левка, Свиленградско, а това се приема и от В. Бешевлиев,¹⁷ може да бъде средновековния епископски

град, като добавя, че и при Белово съществува манастирска развалина с това име; П. Мутафчиев¹⁸ не допуска, че в непосредствено съседство с Одрин, център на отделна епархия са струпани няколко епископски седалища от епархията на Пловдив, като поставя средновековната Левка при Голямо Белово. Сведения за средновековната Левка намираме и в епархийските списъци от времето на Лъв

V /886-912 г./. Най-старите известия за тази епископия датират от втората половина на IX в. Между йерарсите, които присъстват на Цариградския събор в 879 г., е отбелязан и Симеон Левкийски¹⁹.

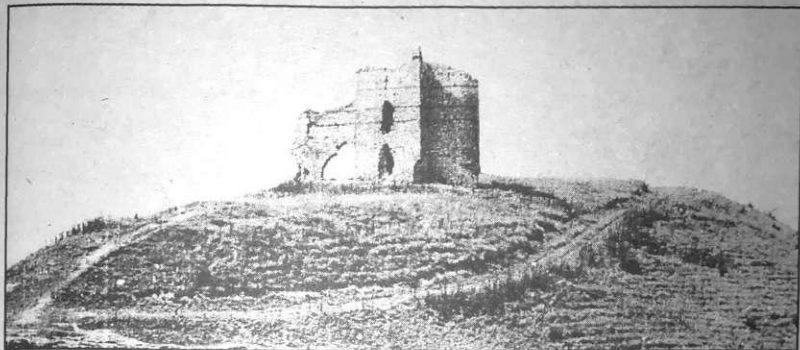
42. Крепостта Бургото, при с. Щит, Свиленградс-ко се намира върху естествено издигната тераса в югоизточния край на селото, достъпна от запад и север. На няколко места в западния край има запазени значителни останки от висок и дебел зид, граден от ломени камъни, споени с бял хоросан. Вътре, в югозападната страна на крепостта, личат основите на помещения²⁰. По повърхността има римска /II-IV в./ и средновековна /IX-XII в./ керамика. Вътре в крепостта е намерен византийски оловен печат /Обр. 111/ на Димитрий Епикерни, от XII век²¹. В м. Бунарича, край съседното Бъз дере, непосредствено северно от крепостта има основи на черква, градена с квадратни тухли и бял хоросан.

Приема се, че развалините от крепостта при с. Щит са останките от средновековното епископско седалище Скутарион, споменато от Анна Комнина във връзка с войните на имп. Алексей I Комнин с куманите /1094 г./, като се отбелязва, че императорът стигнал с войската си в Скутарион, който отстоял от Одрин на 18 стадии²². Името на крепостта Скутарион се среща и в един надпис намерен в Плиска²³. П. Мутафчиев предполага²⁴, че това епископство е при дн. с. Скуtare, североизточно от Пловдив²⁵.

Обр. 111. с.
Щит. Оловен
печат от
крепостта
Бургото.

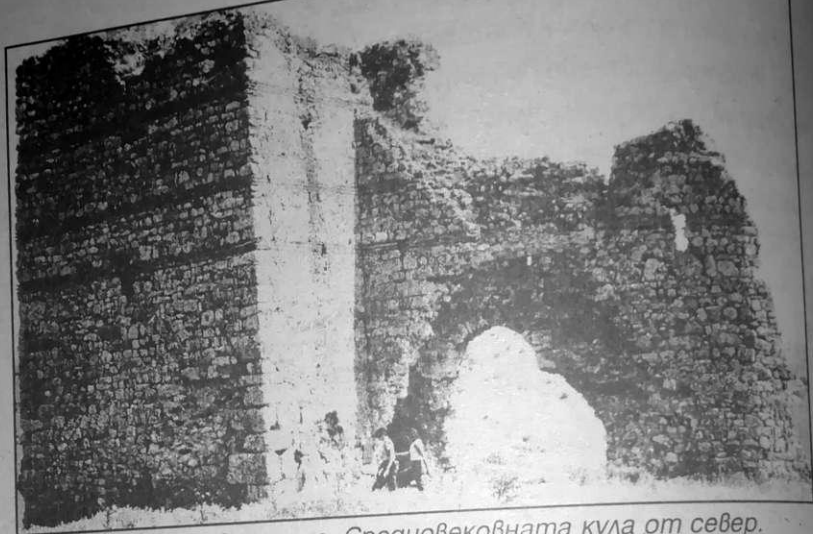
43. **Крепостта Букелон, при с. Маточина**, Свиленградско, се намира на висок платовиден хълм от дясната страна на р. Тунджа и непосредствено северно от селото. Хълмът е стръмен от всички страни и достъпен само от юг, където е имало допълнителна преградна стена. Ранновизантийска крепост от IV-VI в. с размери 65x150 м е опасвала билото. Сега тя е изравнена със земята.

Обр. 112. с. Маточина. Средновековната кула /XII-XIII в./ от юг.

През средновековието върху южния край от останките на старите стени е издигната голяма кула, висока 15 м /Обр. 112/. Тя е градена от ломени камъни, споени с бял хоросан, с обилен примес от пясък и дребни камъчета. В горните части стените на кулата имат и няколко пояса от четири реда тухли /Обр. 113/. Кулата е имала три големи /високи/ етажа, отделени с големи сводове. /Обр. 114, 115/. Бойниците са разпределени навсякъде из кулата /Обр. 112, 113/, като до тях се стигало посредством дървени стълби и площадки.

Средновековната кула при с. Маточина се състои от три части: средата е образувана от продълговата кула, на изток е прилепен полуцилиндричен издатък, на запад се простира тесен коридор. Сградата е предназначена за самостоятелна отбрана /донжон/, снабдена със затвор /Обр. 116/ в източния край. Етажите на кулата са разделени на две, посредством междинни дървени подове, на които съответствуват бойници на всяка страна от сградата. Достъпът

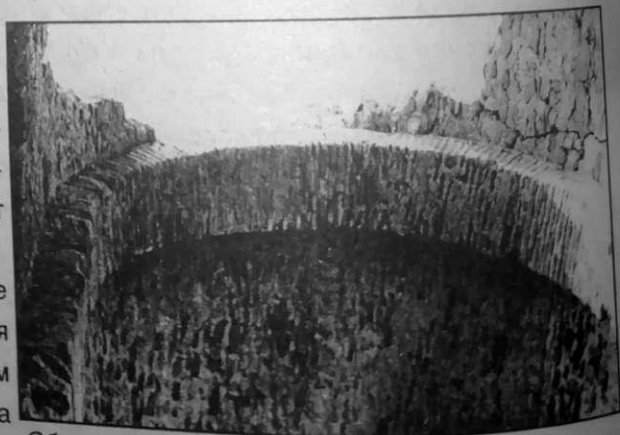

Обр. 113. с. Маточина. Средновековната кула от север.

до междинните етажи ставал по дървени стълби, а отгоре цялата сграда е завършвала със зъбери²⁶. /Обр. 117/

Според някои автори крепостта е късноримска /ранновизантийска/²⁷, а според други - от XIV в.²⁸ Нашето скромно мнение е, че строежа на средновековната кула в Маточина може да се отнесе

към втората половина на XII в., когато се използва смесената зидария с конструктивни и с декоративни пояси от тухли и към което време бихме могли да отнесем тухления кръстен монограм над входа на кулата

/Обр. 118/. От XII-XIII

Обр. 114. с. Маточина.

Свод на средния етаж на кулата.

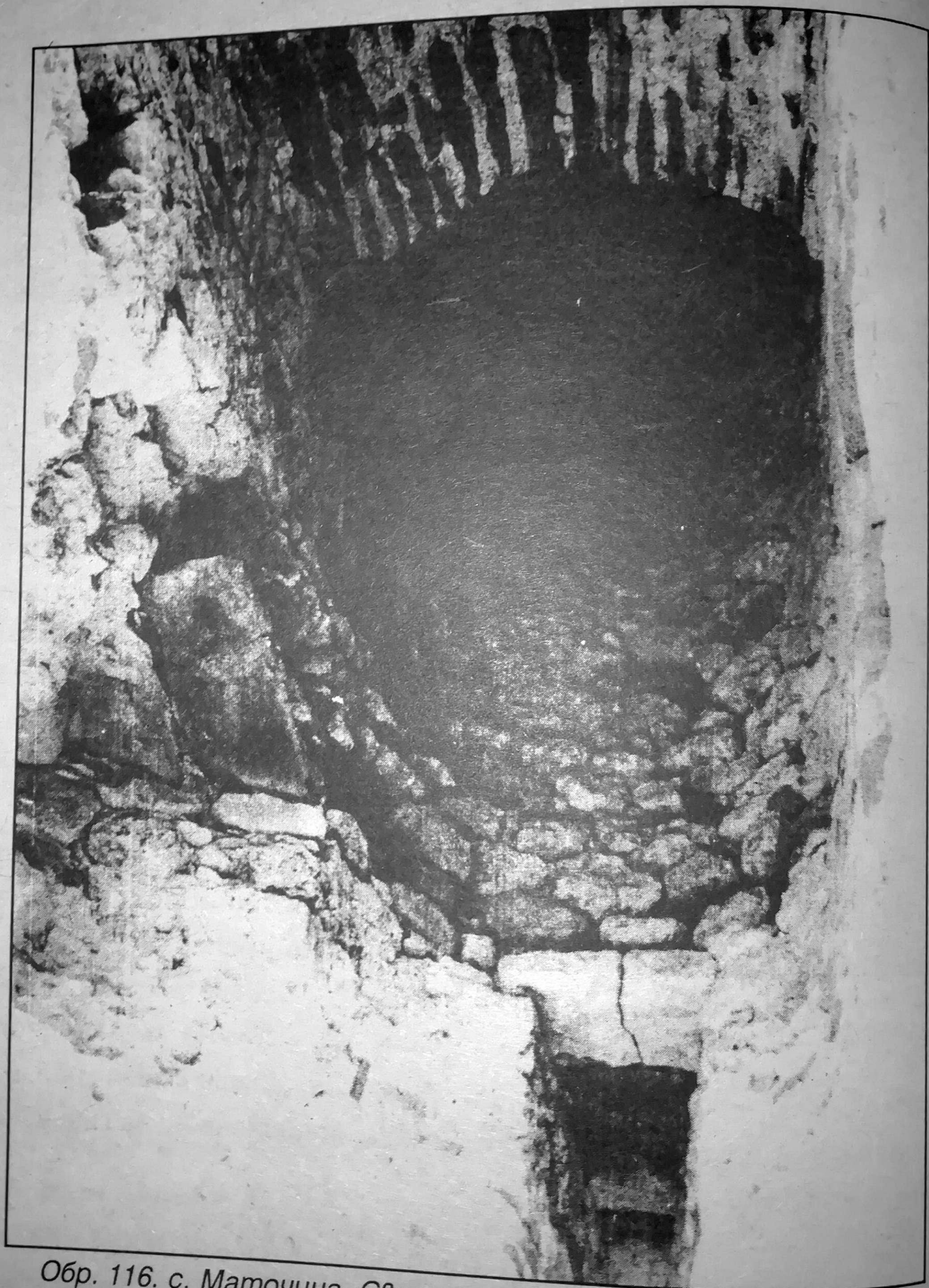

Обр. 115. с. Маточина.
В кулата - между етажите.

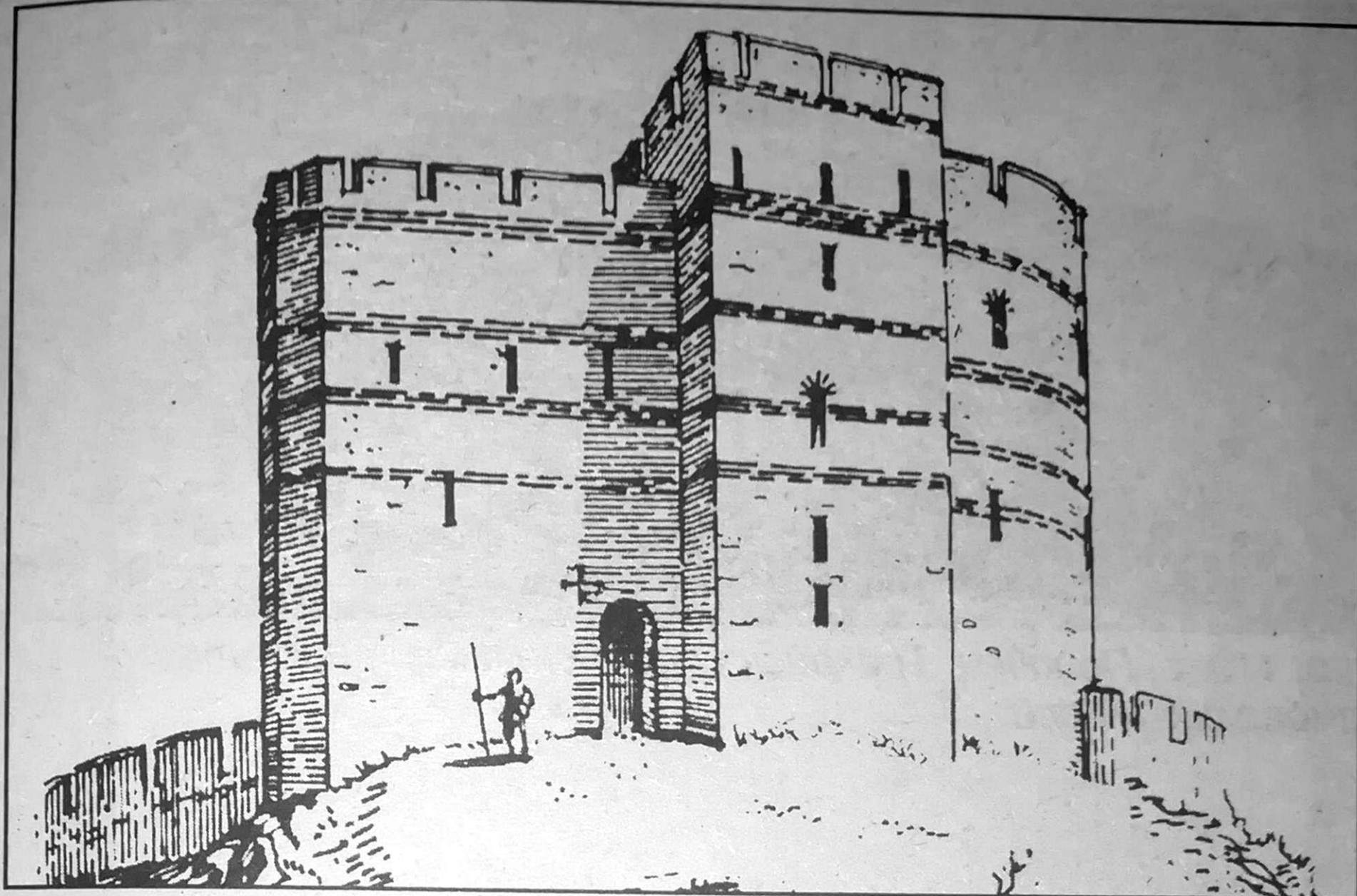
в. е и обилната полихромна керамика и керамиката покрита с червен лак, с които са наситени насипите около кулата²⁹. Обръщаме внимание върху четенето на кръстния монограм, в който може да се разчете почти окъртена и буквата "К". Ако е така, този монограм напомня на кръстния монограм върху монетите на имп. Мануил I Комнин /1143-1180/³⁰.

Останките от ранновизантийска крепост и средновековната кула в с. Маточина се отъждествяват с Букелон³¹, - четвъртото епископско седалище в този край, но

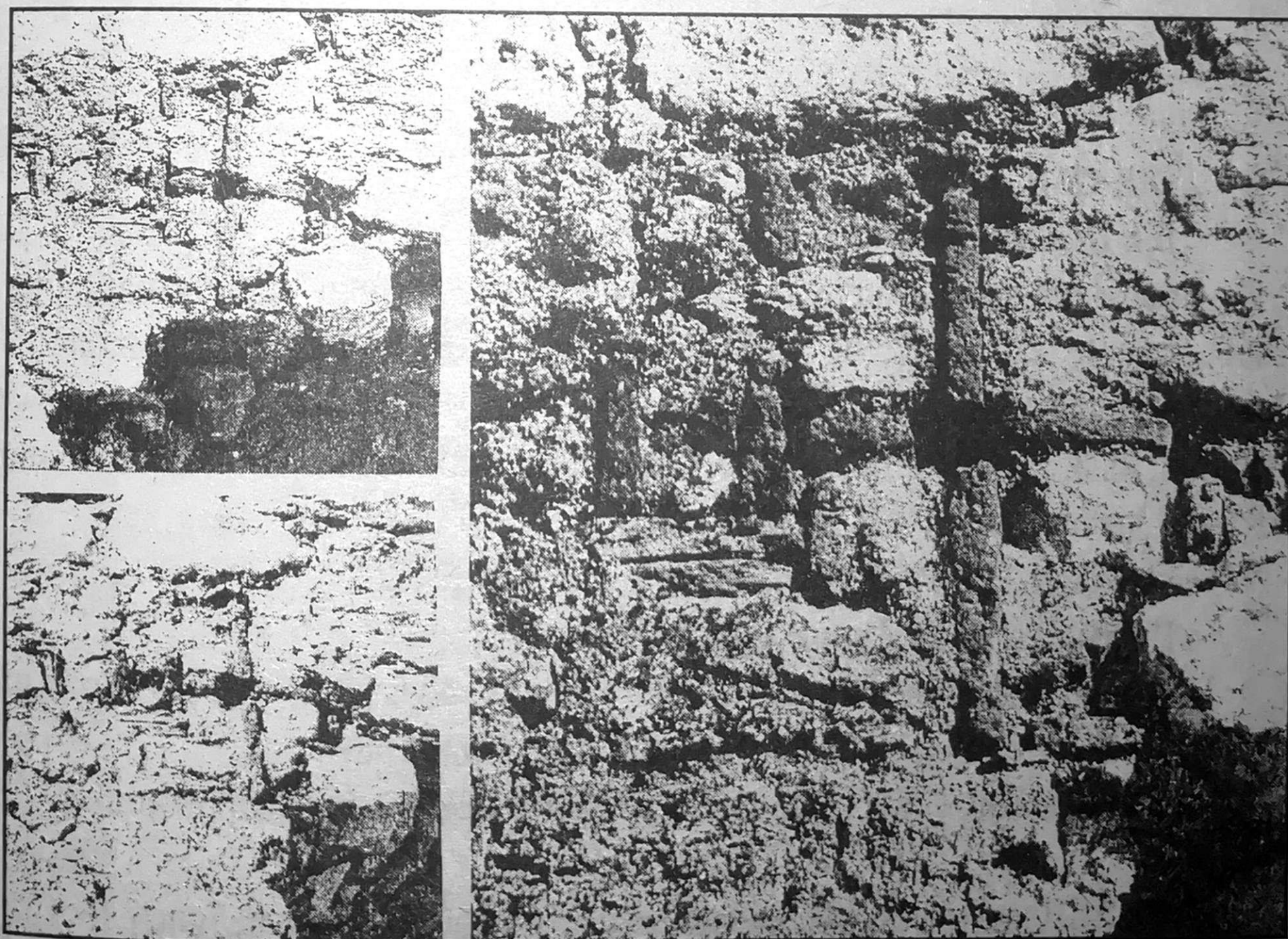
за разлика от другите, споменати по-горе, подчинено не на Пловдивския, а на Одринския митрополит³².

Обр. 116. с. Маточина. Свода над затвора в кулата. Долу се вижда една от бойниците.

Обр. 117. с. Маточина.
Средновековната кула /Възстановка на арх. Ст. Бояджиев/.

Обр. 118. с. Маточина. Тухлен монограм над входа на средновековната кула /при различна светлина и при разстояние от 10 години/.

Обр. 119. с. Поповец. Тракийска крепост в местността Хамбарлък Тепеси.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Бр. *Шкорпилови*, Паметници из Българско, Дял I, ч. 1, Тракия, С., с. 38; Д. *Аладжов*, Археологически данни за средновековния гр. Констанция. Преслав, т. 4, С., 1993, с. 299, Обр. 7, 2; От същия: Резултати археологическите разкопки на Констанция. - „Марица-изток“ - Археологич. проучвания, т. 3, Раднево, 1995, с. 189, Обр. 29 В, 2; От същия: Селища, паметни находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 22, 197, Обр. 94.

² *G. Mihailov*, JG Bulg; С., 1964, р. 136-137, №1710.

³ Превода е на *В. Герасимова-Томова*.

⁴ Повече подробности за Калето и старото селище при Изворово (Селища, паметници, находки . . . , с. 93-98 и цит. там лит.

⁵ *Ив. Велков*, Стари селища и градища южно от Сакар планина - I V, 1933, с. 102-112.

⁶ ГИБИ IV, с. 160-164; *В. Бешевлиев*, Първобългарски надписи, С., 1915-152.

⁷ ГИБИ VIII, с. 102-112;

⁸ **Бр. Шкорпилови**, Паметници из Българско, Дял I, ч. 1, Тракия, С., 1888, с. 51; **В. Бешевлиев**, Първобългарски надписи, С., 1979, с. 157.

⁹ **П. Мутафчиев**, Към църковно - историческата география на Пловдивско. Сб. Митрополит Максим, С., 1931, с. 87 и сл.

¹⁰ **Ив. Велков**, Градища. ГПЛНМ, II, 1950, с. 157-183.

¹¹ **Б. Димитров**, Тракийското селище Мастейра. - Векове, кн. 4, 1975, с. 55-58.

¹² **Demost.**, 8,43; **Г. Кацаров, Д. Дечев**, Извори за старата история на Тракия и Македония., С., 1949, с. 109.

¹³ Повече подробности за Мастейра, както и изобщо за с. Младиново, могат да се намерят освен в цит. работа на **Б. Димитров**, още и при **Д. Аладжов**, Експедиция „Сакар-73“, 8-к „Хасковска трибуна“, бр. 60, от 24 май 1973 г.; Мегаалитите в Тракия, ч. 1, С., 1976, с. 47, 50, 70-71; **Хр. Паскалев**, Младо село ли е Младиново, Хасково, „Мак-П“, 1995, с. 13-43.

¹⁴ **Ив. Велков**, Стари селища и градища . . . , с. 180-181; От същия: Прочути крепости. С., 1938, с. 82.

¹⁵ **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 128-130

¹⁶ ГИБИ IV, с. 160-164;

¹⁷ **В. Бешевлиев**, Първобългарски надписи, С., 1979, с. 157.

¹⁸ **П. Мутафчиев**, Към средновековно-историческата география на Пловдивско, с. 103 сл.

¹⁹ Вж. тук, бел. 16.

²⁰ **Ив. Велков**, Стари селища и градища . . . , с. 182.

²¹ **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 303; **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско \Д/. - сп. Археология, XXXIII, 1991, с. 51-52; **Ив. Йорданов**, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. - Сб. „Марица-изток“ - Археологически проучвания, т. 1, С., 1991, с. 127.

²² ГИБИ IV, с. 160-164;

²³ **В. Бешевлиев**, Първобългарски надписи, 31, с. 148, където е посочена литературата свързана със средновековния Скутарион.

²⁴ **П. Мутафчиев**, Към църковно-историческата география на Пловдивско, с. 102-103.

²⁵ За Скутарион вж ГИБИ VIII, с. 102-112; **Д. Аладжов**, Селища,

паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 303 и цит. там литература.

²⁶ **Ст. Бояджиев**, Крепостта при с. Маточина, сп. Археология, VII, I, 1965, с. 1-8.

²⁷ **Ив. Велков**, Стари селища и градища . . . , с. 186.

²⁸ Изхождайки от предназначението ѝ - сграда за самостоятелна отбрана, арх. Ст. Бояджиев /Крепостта при с. Маточина, с. 7/, я датира в началото на XIV в., когато обикновено се строят такива сгради.

²⁹ Върху кръстния монограм възидан над входа, арх. Ст. Бояджиев разчита буквите М, Н и А и ги свързва с българския цар Михаил Шишман /1322-1330/, който в 1328 г. воювайки срещу имп. Андроник III, достига до Димотика, като минава оттук. /за това вж. J. Cantacuzeni. Historia, I, p. 323-329, - ГИБИ, X, с. 259-265/;

³⁰ Вж. D.P.Sear, Byzantine coins. London, 1974, p.349, №1979, p. 30, mg.57, 58; Също: Р. Кокотейло, Византийски монети. ч. 2, №1978, с. 88, № 1977, /монограми 57, 58 на част I, с. 19/.

³¹ **К. Иречек**, Пътувания по България, с. 695; **Бр. Шкорпилови**, Паметници из Българско, Дял I, ч. 1, Тракия, С., 1888, с. 59; **В. Бешевлиев**, Първобългарски надписи, С., 1979, с. 147.

³² ГИБИ IV, с. 161;

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Най-старите крепости /каменни огради, без спойка/, за устройството на които вече има достатъчно данни са т.н. „тракийски крепости“. До скоро се приемаше в науката, че те са строени през I хил. пр.н.е. „на сухо“ - т.е. с камъни, без спойка. През последните две-три десетилетия на няколко места в Родопите бяха установени изграждане, или надграждания върху стари тракийски крепости, строени също със суха зидария, но през ранновизантийската епоха, а да-же и по-късно. Подобен пример е крепостта „Калето“ при с. Черна могила¹.

Тези крепости се приемат за „тракийски“ и предимно от старожелязната епоха, поради тракийската керамика от I хил. пр.н.е., която почти винаги преобладава в тях. Понякога, обаче, в тези „каменни огради“ има ранновизантийска и по-късна керамика! Рисковано е, априори, да се правят категорични заключения за датата на изграждането им, без археологически разкопки, защото може крепостта да е построена и върху останки от тракийско селище.

Значителните останки в района от многослойните крепости в повечето случаи са средновековни, нещо като че ли напълно нормално - те са последния строеж на това място, но има и обратни примери - всеки здрав зид, оцелял през вековете се приема от населението за „римски“.

Средновековните крепости в областта имат някои общи характерни особености. В крепостите, съвременни на Първото българско царство /т.е. ранното средновековие/ за строителен материал, макар и съвсем нарядко, се използват тухли, но вторично, т.е. взети от по-стари построй-

ки. Стесняването входа на крепостта при с. Минерални бани, направено около X-XI в., е изпълнено чрез пояси от по два или три реда късове от тухли, които се редуват с по-едри камъни. А в крепостите при Мезек /XI-XII в/ и Маточина /XII-XIII в./, както и в ранновизантийските стени в с. Минерални бани /V-VI в./ е градено с цели /здрави, нови/ ранновизантийски или средновековни тухли.

В крепостта при с. Минерални бани отвесни фуги между камъните, през ранното средновековие, както е и при II период на Любеновската крепост, са запълвани с късове от тухли или по-често от каменни отломки, поставени отвесно по дължината си. Като по правило, големите кули през ранното средновековие, за по-лесно покритие, се преграждат на две или повече помещения, с тънки стени от камък и пръст, а в ранновизантийския период - с дебели зидове от камъни, споени със здрав червен хоросан. Освен при строежа на крепостните стени, хоросанът се използва навсякъде при резервоарите за вода, както през римския, ранновизантийския, така и през средновековния период - здрав, най-често червен хоросан, получил розово-червеникавия си цвят от примеса на стрити ситни или по-едри парченца от тухли.

Помещенията в крепостите /жилищни и стопански/ през средновековието са изградени най-често край крепостните стени /за икономия на място/, които се използват за една или две от стените им. Стените на тези помещения, са градени от камък и пръст, а отгоре са били покрити с дървен, едноскатен покрив.

През ранновизантийската епоха, по-често се използва хоросан, а през римската епоха - почти винаги. В по-големите и важни за отбраната крепости, особено през рим-

ската и ранновизантийската епохи, жилищните и др. постройки се поставят не само край крепостните стени, а и навътре в крепостта.

Навсякъде в жилищата се откриват /през античността и средновековието/ два вида открити огнища; в Констанция през ранното средновековие - глинобитни печки и открити огнища; последните са били оформени по два начина: обмазани с пръст /глина/, с подковообразна форма /Хасково/, или най-често от полуобработени камъни.

Самите жилища са правоъгълни или по изключение, според мястото край крепостната стена - трапецовидни, с размери от 3-3,5 до около 3 на 5-6 м.

Строежа на крепостите през вековете, става предимно на по-кратки или продължителни периоди - етапи, свързани с важни за държавата /района/ събития /нападения, войни и др./ В подкрепа на казаното е често цитираното съобщение на Прокопий Касарийски „За строежите“, от което научаваме, че Юстиниян Велики /527-565/, за да спре нашествията на нови народи в земите на Балканския полуостров, построява или възобновява само в тракийските владения на империята около 80 крепости².

Долината на р. Марица и особено Източно Родопската част на Хасковска област, са укрепявани отново, вероятно още в първата четвърт на IX в., но сега от българите. След превземането на Черноморската област, през лятото на 812 г., българската войска завладява голяма част от Източна Тракия, Одринското поле и северните и източните части на Родопите. Тези области в 30 годишния мирен договор сключен от хан Омуртаг, юридически са признати за български³. Вероятно времето на хан Омуртаг е период на строителство на отбранителни съоразения не само в дн.

Североизточна България, но и в граничните с Византия земи - например граничния окол Еркесия, датиран около това време, достига до устието на р. Сазлийка при дн. Симеоновград⁴.

Строителството на крепости на юг от Стара планина се изразява предимно във възстановяване на старите римски и ранновизантийски крепости /за тяхния строеж са използвани най-стратегическите и удобни места/, а по-рядко в строеж на нови. Още по-късно, през византийския период /XI-XII в./ отново са възстановени веригите от крепости по река Марица и притоците ѝ; в същото време се построяват крепости и на нови места. Така се оформя система от отбранителни съоръжения, които пазят важни пътища, селища и други стратегически места в тази част от днешните български земи.

Речните долини, както навсякъде, още през античността са мястото през което минават пътища, които свързват селищата и крепостите от Маричината долина с Родопите на юг, сакарската област и земите на запад от р. Сазлийка на север. Край река Арда преминават други калдъръмени пътища, които идват също откъм одринското поле към Родопите - на север и на юг от река Арда. Към тях са насочени свързващи вериги от регионални пътища, към родопските селища и крепости.

Повечето римски и ранновизантийски крепости са в развалини през VII-VIII в., но почти всички са възстановени - някои /Хасково и Симеоновград/ още през IX-X в., а повечето в края на X-XII в.

През VII-VIII в. византийските провинциални градове са обхванати от дезурбанизация, постепенно загубвайки ролята си на производствено-търговски центрове. Данните

от археологическите проучвания сочат упадък в икономиката им, бедно и незначително строителство, общо ниско равнище на материална култура на населението, в сравнение с ранновизантийския период. Новото население, заселено около и в градовете вероятно възприема редица градоустройствени принципи от стария град, но ги „доразвива“ според своите вкусове и нужди /вкопани жилища, вторично използване на строителни материали и части от стари постройки - изобщо настъпва едно обедняване и опростяване на материалната култура на населените места през средновековието. Важна роля в този процес са играели комплекс от преди всичко икономически и културни, а след това политически и стратегически фактори⁵. Във връзка с всичко това, покойният, дълбоко уважаван проф. Станчо Ваклинов изтъква редица особености в развитието на земите на юг от Стара Планина, където населението продължава да живее в пределите на Византия и част от него е присъединено към България едва в началото на IX в⁶.

Може да се допусне, че след покоряването на България от Византия в края на X в., поддържането на всички крепости в района не е било необходимо, поради изместването на границите на империята далече на север от тук. Но по това време Византия е застрашена от кръстоносните походи; армиите на кръстоносците се движат на изток, към Константинопол по долината на река Марица, опустошавайки селища и крепости по пътя си⁷. Освен това от XI-XII в. се засилват стремежите към откъсване от централната власт, при което отделни крепости започват да изпълняват ролята на средновековните замъци, познати ни от западна Европа - с всички последици от това. По-късно в Родопската област се появяват независими владетели като Иванко,

Слав, Момчил и др.

В стратегическо отношение, по-особено място между крепостите заемат Мезешката крепост и кулата в Маточина, които са в непосредствена близост до одринското поле и пазят подстъпите към Одрин и Константинопол. От друга страна, Мезешката крепост се отличава от всички описани в настоящия „регистър“ крепости в района по декоративните си тухлени пояси, по оформлението на кулите и входовете им и изобщо по грижливия строеж: отбрани камъни, гладки измазани стени и т.н. явно изпълнен при добри материални възможности - възможности на епохата и силно развитото занаятчийство на Изтока.

Накрая трябва да се отбележи, че главно в Родопска област, значителен брой от крепостите в района не са обхванати в настоящата работа. Причината за това е, че за тях липсват проверени данни, достоверни сведения или находки от нови проучвания. Няма веществени материали /находки/ и в Историческите музеи. Подобен е случая и с няколко крепости на север и на юг от р. Марица, за които автора няма лични наблюдения, нито други данни, освен кратки съобщения от други автори или любители. Така стои въпроса и с крепостта на вр. Дервишка могила, над едноименното село, за която споменават К. Шкорпил⁸, Ив. Велков⁹, В. Миков¹⁰, както и с крепостите Калето, при с. Черепово и крепостта на Шехановия бряг при с. Българин, останките от крепост зад гарата, на хълма Хисаря при гр. Мерицели¹¹, крепостта на Таушан тепе, в землището на с. Суса на скалистия връх Окопа, южно от Маджарово, на хълм Хамбарлък тепеси, до с. Поповец и др.

Надявам се, че предлаганите бележки са скромно принос към археологическата карта на Хасковския край

че повече данни за тях и още много други, за сега неизвестни крепости ще дадат колегите от следващото поколение.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Вж. мук №32 - Калето при с. Черна могила.

² *Procop., Deaedif. IV.* - Г. Кацаров, Д. Дечев и др. Извори за старата история на Тракия и Македония. С., 1949, с. 442-447; Вж. *Procopii Caesariensis, Libri de Bellis.* - ГИБИ, II, БАН, С., 1958, с. 13, 69, 137.

³ ГИБИ, III, С., 1960, с. 284; В. Бешевлиев, Първобългарски надписи, С., 1979, с. 108-109, 173-174 и 152; В. Гюзелев, За наследника на хан Крум на българския престол. Сборник в памет на проф. Ал. Бурмов. С., 1973, с. 139 сл.

⁴ Д. Овчаров, Наблюдения и археологически разкопки на пограничния вал Еркесията в Южна България. - ГСУ - ФИФ, т. 63, кн. 3, С., 1969, с. 445-463; Р. Рашев, Землени укрепления. Старобългарските укрепления на Долния Дунав /VII-XI в./, Варна, 1982, с. 61-65.

⁵ С. Димитрова, Исторически източници за историята на Византия и България през VIII в. /717-802/. - ТВТУ, XVII, 1981, кн. 3, с. 122.

⁶ Ст. Ваклинов, Формиране на старобългарската култура /VI-XI в./, С., 1977, с. 53-66.

⁷ В писмо на имп. Фридрих Барбароса до сина му крал Хенрих, изпратено от Констанция се описват действията на кръстоносците в Тракия по следния начин: „... вече дванадесет седмици навършихме в Филипопол. От Филипопол до Константинопол не ще се намери обитател на град или крепост.“ Вж. В. Гюзелев, Средновековната българска крепост Констанция. - ИНИМ, т. 3, 1981, с. 14. и цит. там литература.

⁸ К. Шкорпил, Някои бележки върху археологическите и исторически изследвания в Тракия. Пловдив, 1885; *От същия:* Мегалитни паметници и

могилища. ч. I, 1925, с. 163.

⁹ **Ив. Велков**, Новооткрити старини. - ИАИ, V, 1929, с. 367-381; От същия: Градища. - ГПЛНМ, II, 1950, с. 157-183.

¹⁰ **В. Миков**, Тракийски селища и градища в Сакар Планина. - БИБ, V, 1932-1933, с. 164-165; От същия: Произход на куполните гробници в Тракия. - ИАИ, XIX, 1955, с. 15-48.

¹¹ Вж. бележки 8, 9, 10 - същите автори и посочените издания на бел. 10.

¹² **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки в Хасковския край, Хасково, 1997, с. 40 /с. Българин/.

¹³ Пак там, с. 166.

**FAMOUS, FORGOTTEN, UNKNOWN
FORTRESSES
IN THE REGION OF HASKOVO**

SUMMARY

The book represents a complete survey of 43 fortresses in the region of Haskovo, which comprises parts of the valleys of the Rivers Maritsa, Arda and Toundja, along with the south - east slopes of the Eastern Rhodopes and the south - east mountain spurs of Sakar mountain as well.

This book lists the fortresses in the region according to their location. It consists of an introduction, six chapters and a conclusion. The chapters are as follows: **Chapter I.** Fortresses along the River Klokotnitsa - 5 altogether (Photos 6 - 24); **Chapter II.** Fortresses along the Harmanly River (Photos 6 - 16) - 13 altogether (Photos 25 - 46); **Chapter III.** Fortresses along the River Maritsa (Photos 19 - 25) - 7 altogether (Photos 47 - 64); **Chapter IV.** Fortresses along the River Arda (Photos 26 - 29) - 4 altogether (Photos 65 - 70); **Chapter V.** Fortresses situated in the south-east of the River Maritsa - the region of the Eastern Rhodopes (Photos 30 - 36) - 7 altogether (Photos 71 - 107); **Chapter VI.** Fortresses in the region of Sakar mountain (Photos 37 - 43) - 7 altogether (Photos 108 - 119).

Fortresses represent large strong buildings used for defending important places in the past and their inhabitants as well. Being located in areas, varying in size from 2 to 8 dka., the fortresses in the region of Haskovo offer interesting material for archaeological searches.

Special attention is paid to the oldest fortresses from the Thracian period dating back to the 2nd and the middle of the 1st millennium BC. They represent stone fences built through dry walling.

Some fortresses, which has been discovered recently in the Rhodopes, bear the same characteristics, although they can be

dated back to the early Byzantine period. During the Roman period the main building materials were baked bricks, which are found in the sites dating back to the Mediaeval period, but this time as parts of so called "mixed masonry" (opus maxtum) in Mezek and Matochina and as parts of flooring.

During the early Bulgarian mediaeval period the above-mentioned baked bricks were used as secondary used materials. From the 1st century until the late Mediaeval Ages and the first centuries of the Turkish conquest in the Balkan states the fastening material used was so called "red mortar", which can be found in many mosques and bridges from the Turkish period.

Observing the mediaeval fortresses in the region of Haskovo, the book researches not only the building techniques and the materials used but the periods of their construction and the artifacts found around by the fortresses, where the military, housing and agricultural premises were built by the people living then, who for the sake of economy used one or two of the fortress walls when building their houses.

Превод: Кремена Станилова

ДИМЧО АЛАДЖОВ НА 70 ГОДИНИ*

Димчо Аладжов е роден на 14 март 1930 г. в гр. Хасково. През 1957 г. завършва висше образование в СУ „Св. Климент Охридски“, със специалност „История с археология и музейно дело“. Още същата година той постъпва на работа в ИМ - Хасково, като уредник на отдел „Археология“, на който поставя началото - от събирането на експонатите, до експозицията. Неговият случай потвърждава максимата, че да съградиш нещо - това значи да го изградиш от самото му начало.

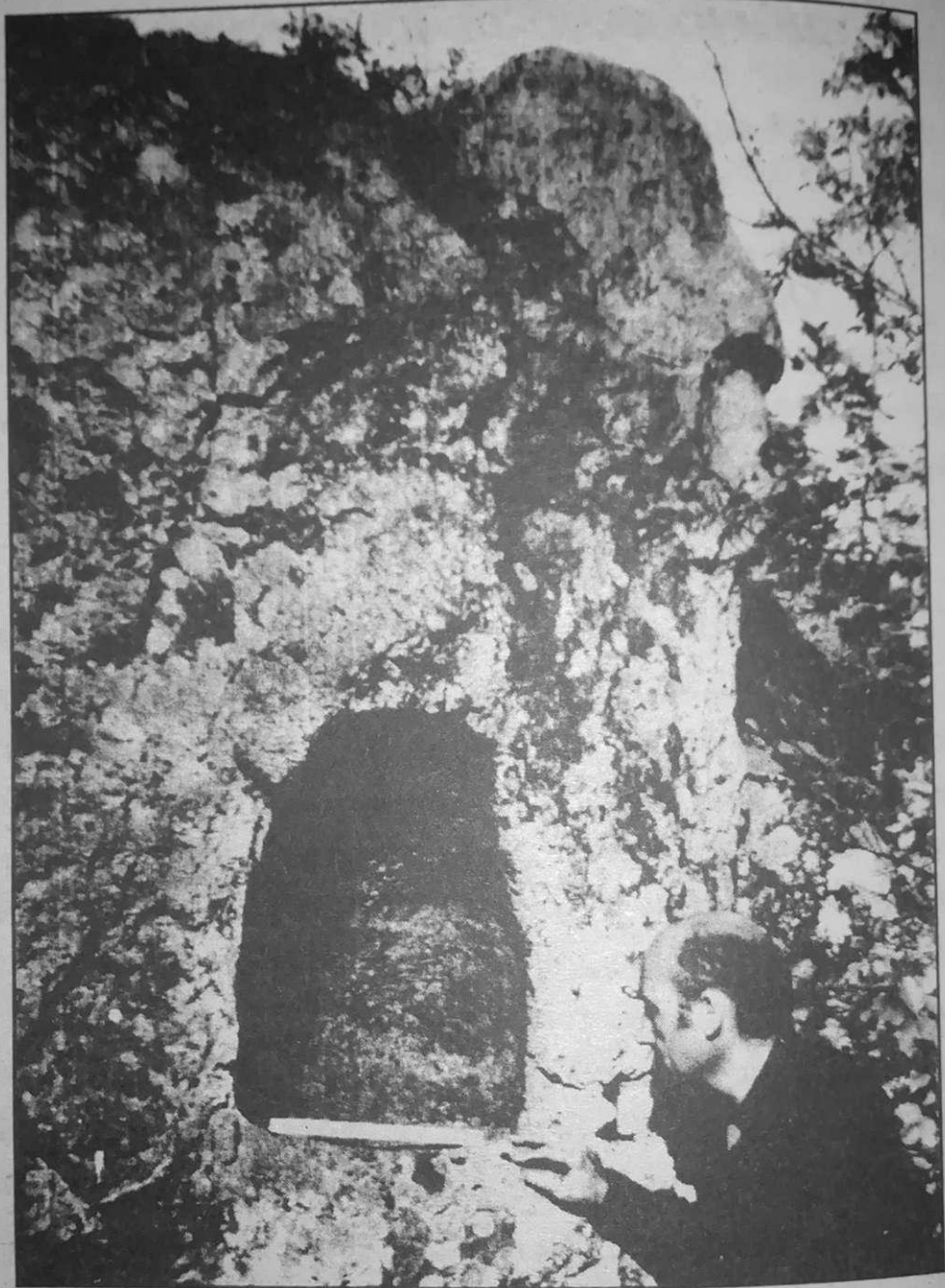
В Хасковския музей Димчо Аладжов работи 33 години, до пенсионирането му в 1990 г. В музея се зареждат години на активен, сериозен труд: проучване на литературата за миналото на Хасковския край, ежегодни разкопки, опазване и популяризиране на откритите находки и недвижимите археологически паметници на културата, публикуване на резултатите от разкопките - работа, постоянно затруднявана от отчаяващо „амбициозни“ люде с посредствени възможности.

Разкопките, които Димчо Аладжов провежда на различни места, бяха негова основна дейност. Там той най-добре извява своите възможности. В тази работа той имаше постоянната помощ на съпругата си Анастасия Китанова.

Тук бих изброил някои от най-важните теренни проучвания и разкопки, за които могат да се намерят данни и от литературата.

През 1958 г. ръководи спасителни разкопки на римски каптаж и резервоар - /IV в./ край с. Долно Ботево.

*Обективни причини наложиха книгата да излезе няколко месеца по-късно.

Проучване на нишите в с. Сеноклас

От 1958 до 1966 г. провежда разкопки на Хасковската средновековна крепост и некропол в нея, от IX-XI в. и съответно XIII-XIV в.

През 1958-1960 г. разкопава шест надгробни могили в село Мерицлери, застрашени от унищожаване.

Също през 1958 г. в Хасково проучва праисторическо се-

лище от средния неолит до бронзовата епоха.

През 1963 г. в Хасково разкопава голяма надгробна могила от II-III в. с вторични гробове от V-VI в., а в с. Любеново - надгробна могила от V в. пр. Хр. с богат вторичен средновековен некропол от IX-XI в.

През 1968 г. проучва в с. Любеново ранновизантийска и средновековна крепост от VI-XI в.

От 1967 до 1986 г. организира и провежда в Симеоновград разкопки на праисторическо селище от неолита и каменномедната епоха [VI-IV хил. пр. Хр.], на античната и средновековна крепост Констанция, на селището и на три средновековни некропола и голяма надгробна могила край крепостта от IV в. пр. Хр. с изключително ценни надгробни дарове [амфори, бронзови, сребърни и посребрени съдове и шлем, сребърни апликации от щит и много глинени съдове].

В с. Минерални бани от 1966 до 1970 г. проучва цялостно античната [II-III в.] и средновековна [X-XII в.] крепост, селището Топлика [XI-XII в.], некропол в крепостта [XII-XIII в.] и некропол и средновековна черква [XII-XIII в.] над с. Горно Брястово.

В с. Клокотница през 1975 г., ръководи разкопки на средновековен некропол от XI-XII в.

През 1978 г. в с. Стамболово организира спасителни разкопки в чашата на язовир Гледка, където попада на некропол от XI-XII в., а през 1985 г. и на надгробна могила край селото [II-III в.].

През 1983 г. прави допълнителни изследвания на крепостта край с. Мезек [XI-XII в.], а в 1986 г. проучва Градището при с. Черна могила (тракийска крепост от старожелязната епоха с надстройка от VI в. и две черкви от VI и XI-XII в.)

В теренните си проучвания Д. Аладжов си сътрудничи със специалисти от други институции.

От 1973 до 1976 г. е привлечен от Института по тракология в ръководството на експедиции в Сакар и Родопите. Отлично сътрудничество той осъществява при разкопките в Симеоновград с местния Градски съвет, с Националния исторически музей по времето, когато негов директор е проф. Васил Гюзелев, а години след това и от колегите си от НИМ, членове на колектива Констанция.

През 1969-1971 г. е член на ръководството на колектива "Плиска-Преслав".

Без съмнение най-значителното постижение на теренните му изследвания е откриването на група паметници в Хасковско от периода на Първото българско царство.

Това, което най-общо характеризира научно-изследователската и популяризаторска работа на Д. Аладжов е точния и навременен избор на обектите и проблемите, които те поставят.

Той създава мрежа от сътрудници в селищата на района, което улеснява постъпването във фонда на музея и на случайно откритите находки. Това той постига чрез редовно обхождане землищата на селищата, организиране на експедиции, сондажи, спасителни разкопки. Активно съдейства и поощрява организиране на местни археологически дружества, създава ученически и студентски клубове, редовен лектор е на събрания и тържества. Така съдейства Хасковският музей да се утвърди като пълноценен институт за краезнание, ползващ доброволни сътрудници от селищата на района.

Димчо Аладжов отдели специално внимание на паметниците от българското средновековие, като важен извор за средновековната история на България. В същото време той

отдаваше заслужено внимание на богатото антично наследство. Той схваща славянобългарската средновековна държава и нейната култура като приемник на заварената късноантична цивилизация, в която голяма стойност има и тракийското наследство.

Особено важен дял от работата на Д. Аладжов е неговата научно-популяризаторска дейност. В местните и централни ежедневници и периодични научни издания той отпечатва няколкостотин статии, свързани с праисторията, античността и средновековието на българските земи и главно на Хасковския край.

Плод на тези усилия бяха множеството издадени брошури, няколкото книги, организирани изложби, фотоалбуми и поредица от материали и публикации за археологическата карта на района, както и много доклади и беседи пред разнообразна аудитория, съобщения и доклади пред местни и международни конференции, симпозиуми и конгреси. За Д. Аладжов науката не е била служебно задължение, а резултат от вдъхновение и призвание, които съпътстват пътя му на археолог. За него бих казал: „Един живот отдаден на археологията“.

И сега, десет години след пенсионирането му, в научни издания и няколко книги Д. Аладжов бърза да доизкаже това, за което не е стигнало и няма да стигне времето.

Нека пожелаем от сърце здраве и спокойни старини на този, който нямахше почти никога нито едното, нито другото!

SIG LXX
SIG LXXX

Заленкин Димитров

1958 г.

1. Накити от могилно погребение при с. Овчарово. - Археология, I, 1959, кн. 3-4, с. 69.

1960 г.

2. Мезек. - Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, № 1, 1960, 18 стр.

1961 г.

3. Нови находки от деценията на император Лициний. - Археология, III, 1961, кн. 1, с. 47-50.

4. Късноримски водни съоразения при с. Долно Ботево, Хасковско. - Археология, III, 1961, кн. 3, с. 43-47.

5. „Хисаря“ - Хасково. - Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, №2, 1961, 28 стр.

1962 г.

6. Светилище на нимфите и Афродита край с. Каснаково. - Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, №3, 1962, 19 стр.

1964 г.

7. Марица. - Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, №4, 1964, 30 стр.

1965 г.

8. Разкопки на трако-римски могилен некропол при Мерицлери. - ИАИ, XXVIII, 1965, с. 77-122.

9. Късноантично строителство в нашите земи /IV-VI в./ - Вести на Народния музей в Хасково, I, 1965, с. 213-241.

10. Археологически вести. - Вести на народния музей в Хасково, I, 1965, с. 243-255.

11. Колективна находка на късноримски селскостопански оръдия в с. Българин, Хасковски окръг. - Археология, VII, 1965, кн. 1, с. 43-45.

1966 г.

12. Тракийска гробница в с. Войводово - Археология, VIII, 1966, кн. 4, с. 52-56.

1969 г.

13. Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. - Археология, XI, 1969, кн. 4, с. 63-68.

14. Как да запазим обредните хлябове. - Музеи и паметници на културата, IX, 1969, кн. 1, с. 35-38.

15. Археологически данни за ранното средновековие в Източно-Родопската област. - Родопски сборник, т. 2, 1969, с. 243-258.

1970 г.

16. Няколко интересни монети от VI-IV в. пр. Хр. в нумизматичната сбирка на Хасковския музей. - Нумизматика, II, 1970, кн. 1-2, с. 8-11.

17. Малка колективна находка от „Варварски имитации“ на Тасоски тетрадрахми. - Нумизматика, II, 1970, кн. 3, с. 16-19.

18. Паметници на културата в Хасковски окръг. - Рек-

ламфотом /с колектив/, С., 1970, с. 87 /Албум/.

19. Мезек. - Материали за археологическата карта на Хасковски окръг, кн. 5, 1970, 23 стр.

1971 г.

20. Средновековни погребения в Югоизточна България. - Известия на българските музеи, т. I, С., 1971, с. 133-153.

21. Две скални църкви в Хасковски окръг. - Музеи и паметници на културата, XI, 1971, кн. 2, с. 9-11.

1972 г.

22. Разкопки в с. Любеново през 1968 г. - Родопски сборник, т.3, С., 1972, с. 105-139 /с Д. Балабанян/.

1973 г.

23. Материална култура на Югоизточна България през IX-XI в. - Славяните и средиземноморският свят VI-XI в. Международен симпозиум по славянска археология /23-29 април 1970 г./, С., 1973, с. 135-159.

24. Разкопки на могила I в Хасково. - Археология, XV, 1973, кн. 3, с. 70-83 /с А. Китанова/.

1974 г.

25. Селища, паметници, находки. - Материали за археологическата карта на Хасковски окръг, № 6, 1974, 73 стр.

1975 г.

26. „Откриване“ на тракийското изкуство в Париж. - Славяни, № 2, 1975, с. 18.

27. Новооткрит римски път в Източни Родопи. - Веко-

ве, IV, 1975, кн. 1, с. 74-78.

28. Крепости и селища в Югоизточна България по време на Първата Българска държава. - Архитектура на Първата и Втората българска държава, т. II, С., 1975, с. 121-135; 328-344.

1976 г.

29. Долмените като паметници на тракийската култура. - Мегалитите в Тракия, I, 1976, с. 52-76. /с И. Венедиков/.

30. Средновековни накити. Фотоиздат, /Албум/, С., 1976, 20 стр.

1977 г.

31. Крепостта - с. Минерални бани. - Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, №8, /Албум/, С., 1977, 20 стр.

1979 г.

32. Хасково в древността. - Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, №9, Държ. изд. „Септември“, /Албум/, 1979, 57 стр.

1980 г.

33. Ранносредновековни крепости на територията на Хасковски окръг. - Средновековният български град; Българско историческо дружество. Научни конференции №2, С. 1980, с. 323-329.

34. Победата при Клокотница /1230-1980/, Хасково, 1980, 14 стр.

1981 г.

35. Археологически проучвания на Констанция, /1967-

1977/. - Известия на Националния исторически музей, т. 3, 1981, с. 253-264.

36. Констанция 77. - Известия на Националния исторически музей, т. 3, 1981, с. 265-331 /с колектив/.

37. Клокотница /исторически очерк/. - Малка туристическа библиотека, С., 1981, 53 стр.

38. Diethrakische Grabstatte bei Mezek. - Das Altertum, Berlin, 1981, 3, p.185-186.

39. Тракийская гробница у с. Мезек, с. 18-19; Панорама, Археология, с. 34-35; Античные монеты, с. 39; Богатства оръжия исторического музея, с. 42; - Курорты, 1, 1981.

1982 г.

40. Находки от Симеоновград /Албум/, ДИ „Септември“, 1982.

41. Сондажни разкопки в Симеоновград през 1980 г. - Известия на музеите в Югоизточна България, V, 1982, с. 43-58 /със Стефка Васева/.

1983 г.

42. Към 50-годишнината на музейното дело в Хасково. - Известия на музеите в Югоизточна България, VI, 1983, с. 173-190.

1984 г.

43. Паметници от Старожелязната епоха в Хасковски окръг. - THRACIA, VI, 1984, с. 185-235 /с Д. Балабанян/.

44. Спасителни разкопки на средновековен некропол край Хасково. - Музеи и паметници на културата, XXIV, 1984, кн. 2, с. 9-13.

45. Археологически проучвания в Хасковския край. Със-

стояние, проблеми и перспективи. - Музеи и паметници на културата, XXIV, 1984, кн. 4, с. 7-12.

1985 г.

46. Археологически разкопки в крепостта при Мезек. - Известия на музеите в Югоизточна България, VIII, 1985, с. 49-68 /с И. Петров/.

47. Археологически данни за българската народностна принадлежност на Източнородопската област. - Извори и изследвания за българския характер на населението в Източните Родопи, Хасково, 1985, с. 47-65.

48. От античността до Възраждането. - Хилядолетен и млад /Избрани исторически очерци за град Хасково/, Хасково, 1985, с. 2-22.

49. Симеоновград в древността и средновековието. - Констанция. Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград. С., 1985, с. 5-48.

1986 г.

50. Стари християнски паметници от Хасковски окръг. Център за пропаганда, информация и печат при КК., С., 1986, /Албум/, 35 стр.

1987 г.

51. Средновековна крепост в Минерални бани X-XI в. - Средновековният замък в българските земи XII-XIV в. Национална научна сесия - 800 години от възстановяването на българската държава, юли 1985 г., Сопот, 1987, с. 60-65.

52. Die Archäologischen Denkmäler im Bezirk Haskovo. - Miscellanea Bulgarica, 5, Wien, 1987, p.71-82.

53. Оборонительная система город-крепости Хасково. - Труды пятого международного конгресса славянской археоло-

1988 г.

54. Старобългарската култура в Хасковския край /IX-XIV в./ - Юг-литературен алманах, Пловдив, кн. I, 1988, с. 140-148.

55. Свидетелства за лечението в Хасковския край през древността и средновековието. - Един век в името на живота 1888-1988, Хасково, 1988, с. 5-10.

1990 г.

56. Археологически паметници в района на Стамболово, С., Център за пропаганда, информация и печат при КК, 1990, 48 стр. /Албум/.

1991 г.

57. Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско. - Археология, XXXIII, 1991, кн. 1, с. 44-45 /с Ив. Йорданов/.

1993 г.

58. Средновековен некропол в Хасково /VII-XIV в./. - Известия на музеите в Югоизточна България, т. XVI, 1993, с. 77-112; 425-428.

59. Археологически данни за средновековния град Констанция. - Сб. Преслав, т. 4 /в чест на Тотю Тодев/, С., 1993, с. 287-306.

60. Симеоновград от древността до 1885 г., Хасково, 1993, 168 стр. , /с Недялко Димов/.

1994 г.

61. Археологически паметници и находки край Харманлийска река. - Известия на музеите в Югоизточна България, т. XVII, 1994, с. 109-126.

62. Хасково от древността до 1912 г. - сб. гл. I и II /заедно с В. Гюзелев/, изд. СУ „Св. Климент Охридски“, 1994, с. 29-90.

63. Резултати от археологическите разкопки на Констанция. - сб. Марица-изток, Археологически проучвания, Раднево, 1995, т. 3, с. 181-226.

1996 г.

64. Антични монети по нашите земи, изд. „Клокотница 96“, Хасково, 1996, 209 стр.

1997 г.

65. Селища, паметници, находки от Хасковския край, Хасково, 1997, 312 стр.

2000 г.

66. Археологически паметници край река Арда, Хасковска област - RHODOPICA, кн. 3.

Валентин Димитров

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	3
КРЕПОСТИ ПО РЕКА КЛОКОТНИЦА	7
1. Голямо Градище, при с. Горно Брястово	7
2. Свети Дух, в с. Минерални бани	10
3. Хасара, до с. Татарево	23
4. "Асенова крепост", при с. Клокотница	23
5. Калето, при Димитровград	24
КРЕПОСТИ ПО ХАРМАНЛИЙСКА РЕКА	30
6. Доган кая, при с. Сърница	30
7. Калето, при с. Сърница	30
8. Крепост, на вр. Купена	31
9. Асара, при с. Сираково	31
10. Хасара, над с. Ангел войвода	31
11. Асара, до с. Караманци	34
12. Големия Хасар, при с. Гълъбец	35
13. Малкото Хасарче, при с. Текето	37
14. Хисаря, при с. Малево	39
15. Калето, до с. Динево	41
16. Калето, при с. Любеново	41
17. Горното кале, при с. Брягово	45
18. Долното кале, при гр. Харманли	45
КРЕПОСТИ КРАЙ РЕКА МАРИЦА	49
19. Преславски Хисар, при с. Сталево	49
20. Хисара, при с. Нова Надежда	50
21. Хисара, край с. Александрово	52
22. Крепостта на град Констанция, до Симеоновград	52
23. Деве Барган, при Симеоновград	59

24. Хисаря, до гр. Любимец	60
25. Хисаря, край Свиленград	60

КРЕПОСТИ КРАЙ РЕКА АРДА	64
-----------------------------------	----

26. Крепостта край село Рабово	64
27. Хисарлъка, до село Долно Черковище	65
28. Вр. Сиври Декме, над село Бориславци	67
29. Хисаря, при село Сеноклас	68

КРЕПОСТИ ЮЖНО ОТ РЕКА МАРИЦА /Източно Родопска област/	72
--	----

30. Хисаря в Хасково	72
31. "Чала" /Голям и Малък извор/	84
32. Чалъ баир, при село Лясковец	87
33. Калето, при село Черна могила	87
34. Ефрем, между с. М. Градище и Вълче поле	92
35. Курт кале, между Вълче поле и М. Градище	92
36. Калето, край с. Мезек	93

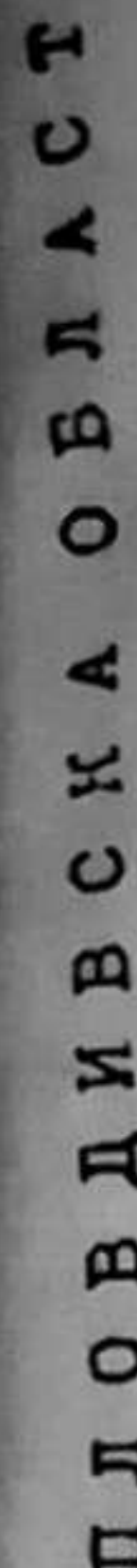
КРЕПОСТИ СЕВЕРНО ОТ РЕКА МАРИЦА И НА ИЗТОК ОТ РЕКА САЗЛИЙКА /Сакарска област/	100
---	-----

37. Теке баир, между село Овчарово и село Богомил	100
38. Калето, при село Изворово	101
39. Кушкайлар, при с. Оряхово	102
40. Калето /Мастейра/, до село Младиново	103
41. Стара Левка, до село Левка	104
42. Бургото, край село Щит	106
43. Букелон, край с. Маточина	107
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	115

FAMOUS, FORGOTTEN, UNKNOWN FORTRESSES IN THE REGION OF HASKOVO	123
--	-----

ДИМЧО АЛАДЖОВ НА 70 ГОДИНИ	125
ПО-ВАЖНИ ТРУДОВЕ НА ДИМЧО АЛАДЖОВ	130

СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ

ПРОЧУТИ, МАЛКО ИЗВЕСТНИ И НЕИЗВЕСТНИ
КРЕПОСТИ ОТ ХАСКОВСКИЯ КРАЙ

- - крепост - суха зидария
- - крепост с хоросанова спюйка
- - крепост - епископски център

КЪРМАЛИТСКА ОБЛАСТ

ДИМЧО АЛАДЖОВ

ПРОЧУТИ, ЗАБРАВЕНИ, НЕИЗВЕСТНИ
К Р Е П О С Т И
ОТ ХАСКОВСКИЯ КРАЙ

Българска. Първо издание.
Печатни коли 9, Формат 60/84/16

Хасково - 2001 г.

ДИМЧО АЛАДЖОВ, КРЕПОСТИ...

стр.	ред	отгоре отдолу	написано	да се чете
11	11	отдолу	млад параклис	параклис
19	6	отгоре	/Обр. 19/	
26	1	отдолу	/при днешен Симеоновград/	/при дн. Симеоновград/
38	5	отгоре	средновековната	средновековна
47	3	отгоре	„Камбурларкалеси“	„Кумбурларкалеси“
47	12	отдолу	оловно византийски	оловни византийски
50	10	отдолу	която има примес	който има примес
62	14	отдолу	от археологически	от археологическите
74	11	отдолу	Тя е плътно	Първата е плътно
75	13	отгоре	по - тънка /1,60 м/ откъм	по - тънка /1,60 м/ стена откъм
108	5	отдолу	бихме могли	бихме могли
119	3	отгоре	материална култура	материалната култура
119	9	отгоре	постройке - изобщо	постройки/ - изобщо
120	13	отгоре	Родопска	Родопската
120	7	отдолу	при с. Българин	при с. Българин ¹²
130	2	отгоре	1958 г.	1959 г.
131	6	отдолу	от VI - IV в. пр. Хр.	от VI - IV в. пр. н. е.
132	1	отгоре	С., 1970, с. 87	С., 1970, 87 стр.
134	9	отгоре	Тракийская гробница	Фракийская гробница
136	11	отдолу	кн. 1, с. 44-45	кн. 1, с. 44-55
137	8	отгоре		1995 г.
137	2	отдолу	кн. 3.	кн. 3, 2000 /под печат/.

Хасковският край е укрепяван от траки, римляни и от Византия, а от началото на IX в. и от българите. През лятото на 812 г.

българската войска завладява част от Източна Тракия, Одринското поле и северните и източните части на Родопите. Тези области в 30-годишния мирен договор, сключен с Византия от хан Омуртаг юридически са признати за български...